

MAGYAR VILÁGOSSÁG.

Irta: Rónay György.

EGY KIVÁLÓ francia egyetemi tanár, *Daniel Mornet*, megírta terjedelmes kötetben a francia világosság történetét (*Histoire de la clarté française*, Paris, 1929). A franciák különben is rendkívül fogékonyak minden stilisztikai kérdés iránt, a «clarté» pedig közismerten alapvető jellemzője nyelvüknek és gondolkodásuknak, annyira, hogy egész XVII—XVIII. századi esztétikájuk voltaképen csak ekörül forog, nyelv és szerkezet világossága vagy homályossága dönti el írók értékét, igazi francia-voltát, s a Shakespeare elismertése körüli vitákban is ebből a szempontból helyezik a nagy angol drámaíró fölé nemcsak Racinet, hanem Voltairet, sőt az egész shakespearei világot finomkodva eldesztilláló Ducist is. Rendkívül jellemzőek ezen a téren Voltaire esztétikai megjegyzései, főként azok, amelyek a költői alkotás módszerére s ezzel kapcsolatban a kompozícióra vonatkoznak. Az az író, aki Corneille és Racine babérajaira pályázott, aki legfőbb írói érdemének a francia dráma újjáteremtését tartotta, s aki szívesen tetszelgett angol példák után a romantikus szerepében, a költő teremtő munkáját a mérnök tervezésével azonosítja: a költő előbb aprólékosan megrajzolja terveit, mintegy kijelöli gondos mérlegeléssel, a kötelező szabályok szerint, ihlete útját, s amikor mindez megvan, «*alors s'échauffe l'imagination*», lángragyúl a képzelet, s kitör, a mértani pontossággal kiszámított csillagzatok felé. Ez a racionalizmus végigvonul az egész francia irodalmon, s már a kezdet kezdetén a világosságot állítja legfőbb követelményül; még ma is nem egyszer említik Rousseauval kapcsolatban a germán szellem betörését, a mítosz és patétikus líraiság hivatalan beözönlését észak felől a kertek fáit is szigorú mértani rendre kényszerítő gall racionalizmus világába. Racionalizmus, stilisztikai világosság és alapvető népi sajátság ilyen egységéből szinte természetesen következik, hogy a francia világosság története mérhetetlenül több, mint egy stilisztikai fogalom története: a francia lélek történetévé kell nemesednie. *Daniel Mornet* könyve az: mikor azt keresi, hogy a történelem folyamán hogyan érvényesült, mikor vált korlátlanul uralkodóvá és mikor fakult meg ez a világosság-egység, a francia szellem és lélek történetét írja meg.

A «világosság» fogalma speciálisan francia szempontból meglehetősen egyértelmű, bár a XVIII. század végétől, a romantika kezdeteitől fogva ott is kétféle «clarté»-ről kell beszélnünk, egy értelmi és egy érzelmi jellegűről. Világos ugyanis nemcsak az, a romantika s még inkább a szimbolizmus szerint, ami értelmileg könnyen fölfogható, áttekinthető, szóval nemcsak az, ami *racionálisan* világos. A legkristálytisztább mondat is lehet semmitmondó és homályos, ha az *érzelmek* felől tekintjük, ha azt keressük, mennyire visz közel ahhoz az érzélemállapothoz, amelyről beszél, vagy amelyben fogant. A költészet nem matematika, és világossága éppen a fordítottja annak, amit a klasszikus és hagyományos esztétika világosságnak ismer. A költészet tele van irracionális mozzanatokkal, s egy ihletállapot teljes és *érzelmileg* világos visszaadásához édeskevés a mondatok harmonikus és átlátszó szerkezete: ehhez

éppen a nyelv *irracionális* tényezőire van szükség, a zenére, a logikai kényszerek alól föl szabadult asszociációra, a meghatározhatatlan szóhangulatokra. Verlaine vagy Mallarmé nem homályosak, hanem más a világosságuk, mint amit a racionalista közízlés megszokott, de az igazi költői világosság az övék.

Mindez nem korlátozható csak a nyelvre. A világosság története története egyben a *szerkezetnek* és *szerkesztésmódnak*, s végeredményben az egész írói *magatartásnak* is, mert hiszen az írói magatartásnak éppen egyik legalapvetőbb meghatározója a racionalizmussal és irracionálizmussal szemben elfoglalt álláspont. Így Mornet kiváló műve is lélektörténet, s belőle a gall lélek racionális és irracionális komponenseinek állandó harca bontakozik ki.

Mint ilyen azonban föltétlenül általános érdekű, szempontjai és megállapításai nem korlátozódnak csak a francia irodalomra és szellemre, hanem, a sajátos történelmi adottságok figyelembevételével, tanulságosak és termékenyek lehetnek minden irodalomban. Így a magyarban is, akár a középkori skolasztikus-racionális és misztikus-irracionális nyelvelményre és stílformáló szándéokra gondolunk, akár a barokkra, melyben legismertebb ellentét Pázmány és Rimai prózája, akár a fölvilágosodás és preromantika korára. Minderről eddig is olvashattunk megjegyzéseket összefoglaló irodalomtörténeti munkákban és részlettanulmányokban egyaránt. Ennek a cikknek nem lehet föladata teljes történeti áttekintés nyújtása, de nem vállalkozik egy korszak kimerítő jellemzésére sem. Essai, *kísérlet* a szó szoros értelmében, célja az, hogy a *klasszicizmus és a Nyugat közé eső kor* némely jelenségét ennek a «világosságnak» a szempontjából értelmezze. Az a nemzeti klasszicizmus ugyanis, amelyet Arany—Gyulai nevével szokás jelölni, stilisztikája és világnézete alapján bizvást tekinthető a biedermeier-racionalizmus virágkorának, amellyel szemben azután a Nyugat forradalmilag tetőzi be azt a folyamatot, amelynek legjellemzőbb jegye éppen a racionalizmustól való elhajlás a «homály», az irracionális felé. A «kísérlet» ennyi: fölfedni a nyomokat, amelyek a Nyugat «homálya» felé vezetnek.

Ezek a nyomok nemcsak abban a «haladó» szellemű költészetben találhatók meg, amelyet a Nyugat legközvetlenebb előzményének szokás tekinteni, hanem abban is, amely tudatosan hagyományhű és konzervatív volt. *Bartók Lajos* versei közül némelyik például már valóságos prelúdium *Babits* későbbi lírájához, amely szakít a racionális klasszikus verskompozícióval, szabadjára engedi a játékos verselő kedvet, s a szabadabb asszociációt is jogaihoz juttatja. A klasszikus szerkezetű vers egy gondolat vagy érzés kerek kifejezése; itt viszont már gyakran a rim válik versformáló tényezővé, s amit a költő mond, aszerint lesz tömörré vagy terjengőssé, amint a rímek teli csengése kívánja. Ha *Babits* híres *Esti* kérdésére gondolunk, meglepő, hogy más témában ugyan, de mennyire azonos kompozícióval, vagy klasszikus szempontból mennyire kompozíciótlannul írta meg például *Bartók Lajos* egyik legszebb versét, melynek címe: *A Rózsa-menedékház Tátrafüreden*. Figyeljük csak a rímről-rímre ömlő mondatnak a lejtését: a költő magatartása már félreérthetetlenül azt idézi, amely az *Esti* kérdésben a magyar líra egyik leghatalmasabb, egyetlen verset átfogó mondatát létrehozta.

*Mentsvára a barangolóknak,
Hol a vendégek megtorlódnak,
S a Tarpatak locsolta völgyet
Étkezve bámulják a hölgyek,*

*S mantilba bújnak a szél ellen,
 Mely dtfüttent a Lengyelnyergen,
 S a völgy felett héjjázó napnak
 Ernyőt feszítnek, szelet csapnak, —
 S tornáczodon velök fecsegeve —
 Egy fészken sok-sok sziklafecske —
 A fürdő arslánok, touristák
 Ebéd után a kávét isszák,
 (Pompás menü: rák, gomba, pisztráng!)
 Majd fáradatmat nem kímélve
 S a pihenést szakítva félbe
 Egy társaságot messzelátón
 Felktsérnek a Lomniczháton,
 Mely fönnen kéklík, mint egy álom, —
 Igéző tája Rózsalaknak,
 Hová a mélyből felharsognak
 Bösz torkai zuhatagoknak
 S bömböl a sziklán széttörő víz,
 Mint szörnyeteg, mely tündérvárat őriz, — —
 Oh drága Rózsafészek! nékem
 Szintén valál te menedékem!*

S hogy mindez nem egyetlen véletlen kivétel, ugyanebből a kötetből (Bartók Lajos újabb költeményei, 1883) még két példa igazolhatja. Az első annak a szavakkal való muzikális játéknak az előzménye, amely annyira jellemzi a fiatal Babitsot :

*A bérczek a felhőkbe nyúlnak,
 Felhők a bérczekre borulnak,
 S csalódásul emberszemeknek
 Már felleg a bércz, bércz a felleg . . .*

A második pedig annak a szabad asszociálásnak az előképe, amelynek legnagyobb mestere ugyancsak Babits, s amely a költőt fölszabadítva a klasszikusan logikus szerkesztés kényszerétől, a vers menetét irányító elvű a hangulaton alapuló képzettársítást teszi :

*A nap ragyog, az erdő illatos,
 S mindég mosolyg az öreg fuvaros.
 Változik lejtő és kapaszkodó,
 Neki-neki rúglat a két fakó.
 Tánczol a lánc a kocsí oldalán,
 Tánczolnék én is a rigók dalán.*

Babitsnál most bizonyára ezen a váltott sinen futna tovább a vers, a figyelem a jelenetről és tájról végérvényesen a költő lelkiállapotára terelőd-nék. Bartók még nagyon közel áll a klasszikus kompozíció hagyományaihoz, nem követi a szabad asszociáció nyújtotta lehetőséget, visszaugrik újra az út leírására, s a vers végén tér csak rá ismét önmagára : ami a városban űzte, ide is utánajött, itt is a szerelem gyötri. A költemény így végeredményben a hagyományos szerkezeten szinte semmit nem lazít, de ezzel az egy szabad

képzettársításával már rést is üt rajta, s a Nyugat lírájának egyik sajátos vívmánya felé mutat.

A költőnek ezekből az idézetekből kibontakozó magatartása is bizonyos elhajlást mutat a valósághoz tisztelettel ragaszkodó klasszikus magatartástól: a valóság itt már sokszor ürügy, játékra vagy vallomásokra, melyeket a költő a valóság mögé álcáz; valósága nem klasszikusan objektív, hanem mintegy szubjektív valóság, a költő újfajta nyugtalanságainak, nosztalgiaiának színtere és hazája. Aminthogy ennek a jambusnak a lejtésében is van valami újszerű, valami irracionálisabb muzsika; általában minden egy fokkal határozatlanabb, mint a klasszicizmus tájakat is domborműszerűen megmintázó szemléletmódja. A költő határozatlanabban áll a reális étellel s jelenségeivel szemben, külvilág és én, fogható való és álom, ábránd kezdenek egybejátszani, összekeveredni, a verszene is nyujtottabb, ütemektől függetlenebb; a klasszikus világosságot valami szelíd, párás derengés váltja föl, s már kezd kialakulni az a magatartás, az a szemlélete a világnak, amely a maga adekvát megnyilatkozási formáját a szimbolizmus realizmussal szakító nyelv- és metaforakészletében fogja megtalálni.

Ennek az újfajta, szimbolista költői stílusnak az előzményei már itt, a századvég lírájában sűrűn föltűnnek. A lelkeket a klasszikus egyensúlyra törekvés számára ismeretlen nyugtalanságok kerítik hatalmukba, s ezek az új élmények a hagyományos realista kifejezési formák között nem férnek el.

*Teremtő szó után epedtem,
De visszahullt a szárnyi szellem,
Közhelybe jűlt a gondolat.
Ha róla szép mezét letéptem,
Mindjárt a puszta ürbe léptem,
Vázat fedett a foglalat.*

Komjáthy Jenőnek ez az ösztönösen fölszakadó panasza a kor közös elégedetlenségének ad hangot: élmény és stílus különféleségét fájlatja. A magyar költészet akkor kialakult nyelve és formakincse, egész magatartása még az elmúlt klasszicizmus realizmusához igazodott; természetes, hogy nem lehetett méltó köntöse annak a líraiságnak, amely a klasszicizmus felelősségtudatával, ideáljaival és attitűdjével oly határozottan szembehelyezkedett. A «szárnyi szellem» tehetetlenül vergődik a készenkapott korlátok között, de egy-egy merészebb lendületével már utat nyit a megfelelő, szimbolista kifejezőmód felé. Ez pedig a klasszikus világosság plaszticitása felől a vízió, hallucináció, álom felé fordulást jelenti. A figyelmes vizsgálat nemcsak Komjáthy és nemcsak *Vajda János* költészetében talál meglepően *Adyra* emlékeztető kifejezéseket, összetételeket és metaforákat, hanem a korszak kisebb jelentőségű lírikusainál is. A századvége kedvelt társasági költőjének és monológ-írójának, *Makai Emil*nek van például egy, a Komjáthy verseinél kevésbé ismert költeménye, amelyből világosan elemezhető ki ennek az egész szimbolizmus és vele «homály» felé tájékozódó lírának a lelki háttere. A vers címe: *A szirén*, s az «ideálról» szól, amely, vagy aki kiragadja a költőt a «parton állók» közül, «megigézi», «elveszíti», hiába minden intés, óvás.

*És én mindezt nem hallva, látva
Csak rohanok ki a világba.
Órjító lázban ég a vérem,*

*De őr elérem, el kell érnem!
Legyen bár álom szemefénye,
Habok csillámló tüneménye,
Legyen káprázat, villi, szellem —
De én azért csak hadd szeressem.*

A klasszicizmusához képest a versnek nemcsak a kifejezőkészlete új forradalmian, hanem az ihlet is, melynek szülötte. S ez az ihlető a kor jobbjaít szinte kivétel nélkül hatalmában tartó lelkiállapot: az erotikus színezetű «eszmeharcba» rohanás ködös lelkiállapota. A költő fut, rohan valami elérhetetlen, pontosan meg nem határozott «ideál», «lidérc», «fantom», «tündér», «csillag» után, vagy valami szintén határozatlan harcba, küzdelembe a «szabadságért» és a «dicsőségért», amelyet azonban nem magyaráz meg pontosabban, mert tulajdonképpen nem is ez a fontos, nem is a cél, nem a konkrétum, hanem maga az állapot, a rohanás patétikus és panteisztikus, erotikus elemekkel átszőtt élménye. Makai Szirénjének egyik párja a sok közül *Palágyi Lajos* «Ideál»-ja, aki nem földi asszony, akit földi asszony mellett soha nem felejthet;

*Ha majd a nap jó, mikor őr elérem,
Kit bujdosó lény soha el nem ért,
Elébe omlok majd az út porába,
S ő a halottnak halvány homlokára
Könnyes szemekkel tűzi a babért.*

Ez az eszmény és ez az eszményért való küzdelem voltaképpen a szerelem szellemi szférákba vetítése, híven a kor panteizmusához. A rohanás-élmény középpontjában bizonyos erotikus színezetű fantáziakép áll, amit legplasztikusabban Komjáthy igazol — az ő hatása erősen érzik Makain, Palágyin egyaránt — mikor az eszmeharcot a «kéjjel» azonosítja. Az ideálkultusznak ezt a nyilvánvaló erotizmusát nemcsak az magyarázza, hogy az «ideál» nőalakba képzelésének ősi hagyománya van, hanem az a középponti szerep is, ami a «rokotalan» költő mellett álló nőnek, a vigasztaló és megértő kedvesnek s vele a szerelemnek a kor szemléletében jut. Természetesen amennyire jelenti ez az ideál erotizálását, annyira jelenti a másik oldalon a szerelem eleszmeiesítését is. Az ideál-szerelem nem konkrét valóság, nem is konkrétan meghatározott eszme, mint a klasszicizmusban, hanem pusztá abstrakció, valami ködfolt, ami után rohan az ember, de ez az abstrakció reális alakot nem ölt. Az ideál nem valami testileg élő alak, nem is valami határozott metafizikai létirányító, hanem a szerelem abstrakcióba vetítése. Ez az abstrakció később Adynál realizálódik a *Léda-költészetben*, aminek leghatározottabb előzménye Komjáthy *Éloa-ciklusa*, amely a szerelmet már metafizikává emeli ugyan, de még mindig megmarad az «eszmehon» határozatlanságában. Az ihletett költő magatartása is azonos az ihletett szerelmesével, a rohanóéval s a líra tulajdonképpen nem egyéb, mint patétikus kicsordulása az érzelmi telítettség paroxizmusáig emelkedett léleknek. (V. ö. Komjáthy: Dal.) A vágatás, rohanás jelképei sűrűn előfordulnak a kor költészetében, a költő szívesen hasonlítja magát például csillaghoz, «bolygóhoz», amely sugárzón és szédítő sebességgel tör az űrön át (Makai), sőt, tovább is megy a hasonlatnál, a metafóráig, mely betölti az egész verset, ami nem más, mint szimbolizmus. De amily egyértelmű a hasonlat, annyira sokértelmű

a metafóra, amely világos az első, — értelmileg, klasszikus szempontból annyira «homályos» a másik.

Az «ideál» után rohanó költőnek nemcsak patétikus lelkiállapota, hanem egész önszemlélete gyökeresen különbözik a klasszicizmusétól. Ez a költőt mint embert beleállította a társadalomba, annak felelős, sőt talán elsősorban felelős tagjává avatta. A «preszimbolizmusban» viszont a költő kiemelkedik az értetlen társadalomból a «szellemhon» magasabb tájaira, a szellemvilágba, amely egyedül lehet méltó hazája. Amely mértékben csökken a költő erkölcsi felelősségtudata, annyira nő öntudata, többségérzete. *Komjáthy* már egészen *Ady* modorában vall magáról:

*Fölöttem elrohant a kába,
Gyémántot, országút porába
Nem látott engem senki sem;
Vad télvizek árjai mostak,
A nyegle hősök rámtapostak,
Csillogva fönt a semmiben.*

A költő, kinek lelkében az ideál él, földi társat nem találhat magának, a föld élete aljas és hitvány, bűnös és értelmetlen (íme a kor kemény társadalomkritikájának lelki indítékai), aki magasabb eszmékért hevül, annak itt gyász a sorsa s gyásza csak akkor derül diadallá, ha önszívébe nyúl, megleli a maga fensőbbrendű énjét önmagában. Ezek a nietzschei eszmék *Komjáthy*nál, *Palágyinál*, sőt *Reviczkynél* s a kisebbbrangú, sokszor hatásuk alatt álló lírikusoknál is megtalálhatók. Természetes, hogy ennek az élménynek szűk köntös a világban elhelyezkedő klasszicizmus nyelvi, formai, kifejezésbeli hagyatéka; annak realizmusával szemben ez feltétlenül az absztrakció, tehát a homályosabb pártjára áll. Mint *Komjáthy* verse mutatja (Diadalének):

*Itt állok az élet
Napfényteli halmán,
Úr vagyok a lelkek
Roppant birodalmán.*

*És járok az élet
Nagy, légi mezőin,
Szabadok a lelkek,
Én hű követőim.*

«Élet napfényteli halma», «élet nagy, légi mezői»: csupa elvonatkoztatás, csupa szimbolum, szükségszerű velejárója ennek a földön hontalan, panteista, egész létre ráboruló, azzal misztikus, eszmei «kéj»-ben egyesülő léleknek és magatartásnak s ugyancsak szükségszerű tagadása a klasszicizmus realizmusának, egész esztétikájának. A költői élmény értelmezése is gyökeresen más; filozófiai motívumokkal át- meg átszöve, a lírai költő élménye, ihlete mintegy a misztikus elragadtatás kódos élményével válik azonossá, valami «egyszerre» való, pontosan, «világosan» meg nem határozható lelki tény, valami csodálatos megnyilatkozás, melyben költészet, filozófia, panteista értelmű mindenség egyetlen pillanatban feltárul a költő előtt; megragadja magát magában, feléri a szellem szavát, megpillantja magát az Istent,

*S egyszerre megdöbentem én,
Hogy nesztelen lépett elém;
A meztelen szépség maga,
A lélek ős, örök dala.*

Ez a misztikus költői élményértelmezés szakítás a klasszikus, «világos» racionalizmussal és plaszticitással, szakítás végső következtéseiben egy egész kifejezésbeli hagyománnyal, új nyelvi követelmények proklamálása: a kifejezés pontossága, világossága helyett a hangulati, zenei, hallucinatív és asszociációs elemek kultuszát hozza magával. Első preludiuma az «új idők új dalainak», Ady nyelvet és stílust felbontó és újraformáló «stílmromantikájának».

* * *

«Magyar világosság»: a kísérlet a téma egy részletének legfeljebb csak néhány részletkérdésére térhetett ki. Mert magában ebben a korban is foglalkozni kellene még azzal az «*álomesztétikával*», amely a reális valóság helyett a nála szebb és költőhöz méltóbb álmot, a lírai «hazugságot» hirdeti s ezzel együtt az «álom» homályosságát a nappal klasszikus világosságával szemben. Álomvilág, az élet álom: ezek a gondolatok épügy szellemi úttörői a szimbolizmusnak úgy, amint *Kiss József*, *Palágyi*, *Komjáthy* lírájában megtestesülnek, mint maga a sokat emlegetett *panteizmus*, amely az addig határozott körvonalú világot az «eszme», a szubjektív értelmezés páráival vonja be. És épügy, mint az az újfajta *szerelemérzés*, amely a szerelem családias, biedermeier realizmusa helyett az illegitim szerelem homályos, szavakba nehezen foglalható mámoraiiba száll alá, a vérnek abba a rőtragyogású poklába, ahonnét Ady Léda-versei zengenek fel. Ady és a Nyugat ezek nélkül a sokszor lebecsült előzmények nélkül nem képzelhető el. Nem képzelhető el a realizmusból szimbolizmusba váltó nagy lélektörténeti forduló. S nem képzelhető el ezek nélkül a stíluskezdemények és eszmei «előmunkálatok» nélkül az a nagy stílustörténeti forduló sem, amelynek leglényegesebb jellemzője éppen a világossággal szemben a racionális szempontból homályos, a racionális világosság ledöntése és az érzelmi világosság trónraemelése. Ady minden újszerűsége mellett is újítók után következett s az út, amire lépett, nem volt töretlen. Az ő fénye homályba borítja a kezdeteket, de azért azokról elfeledkezni igazságtalanság. Az út már nyitva állt, idegen ösztönzésekre nem volt olyan égető szükség, mint nem egyszer feltűntetik s a francia példáknál bizonyára sokkal jelentősebbek a hazai előzmények. Ady és a kor többi nagy lírikusa már utódok is s Ady csak a zseni teljességével zengte ki azt, ami Arany halála óta egyre ért és forrott a magyar költészetben. Az ő értékéből ez nem von le semmit, az elődökére viszont új világosságot derít.

K E N Y É R.

Kirakatban két szép kenyér,
egyik barna, másik fehér.
Bennem boldog öröm éled
s azt kiáltja: Élet! Élet!

Testvéreim, miért féljünk?
van kenyérünk, vele éljünk,
benne teljes minden csoda,
föld ereje, nap mosolya.

Édes hazánk, Magyarország,
kenyerüinktől szép az orcad,
mert legjobb a magyar kenyér,
akár barna, akár fehér.

Búza földön hogyha járok,
szétekintek, meg-megállok,
kalapomat megemelem,
Rádgondolok, jó Istenem.

Csomorkányi Pál.

MAURICE MAGRE

A francia Akadémia idei költői nagydíját
Maurice Magre-nak ítélte oda.

MAURICE Magre szimbolista költőnek indult, amint a «Chanson des Hommes» széles és dikciós strófái mutatják, de nem maradt meg sokáig ennél az állomásnál, a régi forma rabszolgaságában, amelyről tudta, hogy ismétlésekre és ellenséges egyhangúságra kényszeríti a költőt. Egyéniségre mindig jobban előre dolgozta magát s ma már teljesen megtalálta egyéni hangját.

A költő szíve mélyén a szerelem hat legerősebben. Ez úgyszólván Maurice Magre egyetlen inspirálója. A «Le poème de la Jeunesse» és a «Les lèvres et le Secret»-tól a «Belles de Nuit»-ig és a «Montée aux Enfers» víziós káprázatáig, amelyben olyan meztelenre vetkőzi a lelkét, mint senki más, a szerelem lángja lobog. De hát nem ez-e a legáltalánosabb és legegységesebb témája a költőknek? Maurice Magre olvasása közben eszünkbe jut az ellentét, a szokványos szerelmi líra, mely tele van közhellyel és banalitással, s amelyben minden van, csak őszinteség nincs. Egyazon húron játszanak mind: a gyengédségről, a melankóliáról, a szenvedésről, a reménytelenségről énekelnek, de valahogy kívülről befelé, mint az olyanok, akiket nem érdekel közlebről az, amit mondanak s csak azért beszélnek, hogy zajt csináljanak. Ezek képtelenek a nagy érzésekre, s nem is tudják magukat kifejezni, annyira szemérmesek. Dehát a szemérmes költő Magre szerint nem költő. Ami Maurice Magre-ban engem legjobban megragad, az őszinte heve, sebző magábamarkolása, örökös gyónása, amelyben nem titkolja még a bűnököt sem. Ez adja az ő karakterét. Maurice Magre-nak nem a regény az igazi területe, ahol a kabbalisztika ingoványába téved, nem is a racinei hagyományokon felépülő drámák, hanem a líra. Semmi megalkuvás, semmi félremagyarázás nincs benne. Nem keres csillogó díszeket, hogy álcázza vele a lélek igazi arcát, nem szökik meg az igazság elől, ha nem is mindig költői, hanem szembenéz vele, még hozzá olyan könyörtelen őszinteséggel, hogy szuggesztivitása szinte páratlan. Az ő világa az érzések világa — őszintén és meztelenül.

Éles pszichológiája, mely különösen a «La Conquete des Femmes»-ben nyilatkozik meg legerősebben, sosem hagyja cserben. Hangja exaltált a nők és a szerelem szépségétől s ezek állandó közelsége állandó bódulatba ringatja. Magre a nőknek született, furcsa, szinte asszonyi érzékenyséű lélekkel, amely alkalmas az élet legcsekélyebb rezduléseinek az érzékelésére is. A nőies érzékenység a legfinomabb formákkal párosul nála s örök nyugtalansággal, a bírás gondjával, az uralkodás aggodalmas érzésével elegyedik, amelyek a férfivágy esszenciáját adják, s amelyeket Maurice Magre, akit a nőies érzékenység és a tiszta költészet egyaránt gazdagított, nem tudott kiirtani a szívéből sosem. Azt vesszük észre nála, hogy a beteljesedés több bánatot mint örömet jelent neki és még jobban elmélyíti érzékenységét. Ezeknek a kis

dramáknak a kikristályosodásai a «Les Lèvres et le Secret» és a «Les Belles de Nuit». Hibáit nem titkolja sosem : igen, Maurice Magre egoista, vad, perverz és mohó, nem irgalmaz senkinek, csak saját magának, de azért szenved, bár ez a szenvedés és lehangoltság is épp olyan szenzáció, mint a többi. Hiszen a nők, akiket annyira szeretett, szintén egoisták voltak, sőt gyönyörűségüket találták ebben. Vadak voltak ők is és kegyetlenek, mert hát melyik nő tudna állhatatos lenni?

A féltékenység legborzasztóbb pillanatait szomorú gyönyörökkel érzékelteti. (Jalousie, La Bête). A bírás boldog állapotát, az uralkodás rövidségének és bizonytalanságának az előrevetett árnyéka mérgezi meg. Lesi a szerelme gondolatait, kitalálja legtitkosabb vágyait és sietteti őket a szerelem teljes bizonyosságára. A cinizmusuk fáj neki s épp azért egy pillanatra sem ismeri az üdítő, lélek-pihentető örömet. Nagyon illik rá Baudelaire mélyértelmű mondása :

«Sous le fouet du plaisir, ce bourreau sans merci».

De ebben a zárt és fülledt világban lassanként idegen és gyászos álmok születnek, amelyek már az örület határát súrolják. A «Montée aux Enfers» új formákat és új érzéseket hoz. Primitív ösztönnel messze elszökik a valóságtól, magasra vagy mélyre, a borzalmak, a szívszorongások misztikus birodalmába. Ez mégis Maurice Magre legszebb kötete, mert itt találja meg azt a legjobban hozzáillő lendületet, amely néha már fékét veszti. Képelete egész mélyre száll, a zavar és az örültség hullámai közé ; felépíti a maga képzelt városát, ahol idegenszerű paloták ékeskednek, ahol a kurtizánok egy szamarat imádnak, a «mindent szabad» sátáni szimbolumát. Beteges víziói örömtanyákat, lebujokat hoznak látásközelbe, ahol a festett nők lárvája mögött a halál nevet. Itt mindenki táncol s a költő érzi, hogy a haláltáncukat járják. A paradicsomot is felidézi egy pillanatra, mintegy kontrasztképpen, a szenvedésnélküli és örömtelen paradicsomot, hogy aztán mégis a pokolnak adja az elsőbbséget, amit a «csodálatos halottak» népesítenek be s ahol újraélednek az álom lidércei.

Megy tovább, mindig tovább az álomban, csodálatos fantáziával. Tündérajátékokat játszat, azután megint a szürke valóságba zuhanunk vissza. Zárt ajtókhöz, titkos termek folyosóira vezet, ahol bizarr népség nyüzsög. A meztelenséget itt aranyfüst és csecsebecsék húzzák alá. Egy meztelen fiatalember citromokkal zsönglörködik a teremben, ahol a szökőkútból illatszert permetez, a báli zűrzavarban pedig egy királynő sétál, piros ruhában, vágycat és rémületet hintve el.

Az egész kötet minden sora valami misztikus idegenszerűség légkörében muzsikál. Egy nagy csomó lázas vízió tárul elénk, minden magyarázat nélkül. Hirtelen nem is tudjuk, hogy hova helyezzük őket. Nem szokványos dolgok ezek a versek; Magre költészete egy furcsa és szomorú mágus költészete. Az egész olyan, mint egy érzékiségből, mély és fájdalmas őszinteségből, szívszorongásokból, álomból és valóságból, valamint nagy-nagy adag szépségből összemixelt varázsital, amely egy kicsit megrészegít ugyan, de a higgadt olvasónak zavartalan élvezetet tud nyújtani.

Galambos-Gruber Ferenc.

MAURICE MAGRE VERSEIBŐL.

A LEVÁGOTT HAJFONAT.

A régiségbolt ajtajában, fent az utcaszint fölött
 Egy gyermek régiművű, ékes fésűvel fésülködött.
 Az asszony tágranyilt szemekkel nézte skarlát ajkait,
 Finom bőrét, amely fehér és mint a szüzi hó vakít
 S haját, amely arany patakként hullt le róla és egész
 A földig ért, ha nem csavarta fel nyakára könnyű kéz.
 Bizony, ha ő tükörbe bámult, ki visszanezett rá beteg
 Roncs volt, kinek fonnyadt a bőre s ráncos arca pöffeteg,
 Kinek már minden szer hiába, mert a perc aszottra rág
 S halálos illatot lehell ki, mint a sok-sok ócskaság.
 A gyermeket dús fényesövel festi szebbre most a nap.
 Odább egy apró kis kalitka őrzi foglyát és a rab
 Madár dalol. Utána indul. Ám az asszony csendesen
 Oly óvatosan mint a tolvaj kit megérhetnek lesen
 Mögéje lép. A gyermek ámul. Mit se érez, mit se lát,
 Nem látja, hogy kinyílt az olló és levágta dús haját
 Amely szerpentinként vonaglott és megállott rajt a fény.
 A vén-boszorkány csúf kezében éles hangon sirt a fém.
 A nő táncolni kezd bolondul, tenyerén a pávatoll:
 A hajfonat. Vidám kacaja messzi tájra elhatol;
 Hasuk csapkodva hahotáznak kint a pletykás némberek
 És nem látják a könnyet, mely a kis leány szemén pereg.

É R T E D . . .

Érted s szépségedért, mely csillog és vakít,
 Nem láttam más fehér, kinyujtott lány kezét
 S feledtem őt, a jót, a hűt, ki mit se vét
 S te mégse hitted el a lelkem álmaim.

Elringatott a bor, hajszott a szörnyű vágó
 S rád építtem én a sorsomat balul,
 Hivén, lesz éjszaka, hogy szám a szádra hull
 S hogy szívhatom finom zsebkendőd illatát.

Mindent elhagytam én, a munkát is, tudom.
 Eladó minden itt és nincs egy jó barát;
 Kijosztottak galád, tivornyás éjszakák
 És jött a rossz s húzott a lejtős mély-úton.

Megöregedtem és vásott kevés fogam.
Szemem homályosul, pirosló tűzben ég;
Az arcom ráncos és csók nem gyúlt rajta rég
S keresztre szúrt a vágy, de nem tudom hogyan.

Te elhagytál s a szomj sehogyse csillapul.
Téged kíván a vágy és újra vélkezem
S mikor ölelni nyúl feléd a két kezem
A semmit markolom s a béna kéz lehull.

Hiába nőnek új hazusságból hegyek,
Hiába húz a gond, amely igába nyom;
Dicsőség kell nekem, a harcot folytatom
S akármily messze mégy, én is veled megyek.

Utolsó lázam ég, feslik talán virág,
Tán izzik még a tűz a hunyt parázs alatt;
Üldözlek, míg a szám nem éri ajkadat
Hitvány — ki által oly szép most e csúf világ.

Fordította: Galambos Gruber Ferenc.

András napra.

Ez is olyan volt, mint most már mennyi nap,
Csendes és hangtalan.
Eszébe jutottam
Apámnak, Anyámnak
És senki másnak.

Lekopott annyi nevenapnak
Gyerekes vágya,
Titkolt remegése, ünnepi bája.
Egy ekkora embert
Nem lehet simogatni se.

Még aludtam, mikor anyám megcsókolt
(azt hitte, hogy alszom)
S mikor erre felébredtem
Zavart volt
S nem tudta, mit mond.

A nap túljutott a tetőn
Mostanig vártam
Jöttek az árnyak
Eszébe jutottam
Apámnak, Anyámnak
És senki másnak.

ÁRNYÉK HÁZASSÁG.

Irta: Szentmihályiné Szabó Margit.

LORÁNTFY Zsuzsánna és Széchy Mária mindennap együtt ültek a sárospataki vár erkélyszobájában. Felettük titoktartást kínálgatva borultak a rózsaszirmai a mennyezetre írott képekre. S a nagy csendben úgy tárult a leány lelke is az asszony elébe, mint a rózsa kelyhe.

Nagy árkusok heverték a kandalló szélén. Ismerték már minden betűjüket. S mégis fel-felugrott hol Márrika, hol Zsuzsánna, hogy megnézzék: hol is tart, kiknél jár a követség? Mióta meg hírét vették a megérkezésnek, a szertartások sorrendjét böngészték.

— Milyen jó, hogy éjjet nappá téve, leírtam ezt a rendet, úgy-e Susánka néném?

Az asszony mosollyal köszönte meg újra a szerelmes leányszív találékonyságát.

— Bizony, én sok dolgom felől ugyan rá nem értem volna. De meg eszembe sem jutott volna, hogy deáknak kiadjam.

— Asszonynéném! Ha kérdek valamit, igaz szóval felel kigyelmed?

— Nem szoktam hazugságot vönni a számra.

— Tudom... De mégis... Olyan nehéz ilyenről beszélni. Mással nem is tudnék. A leányokat kerülöm. Orsi is, Krisztinka is váltig faggatnak, miért nem megyek közéjük. De még estenden is tettetem az álmot, nehogy virrasztásomat sejtsék.

Zsuzsánna értő szemmel nézett a leányra. Megsáppadt Márrika és karikás lett szeme amúgy is sötétszínezetű medre. Sóhaj emelgette az asszony szívét. Így, éppen így titkolta ő is ébrenlevését kicsi hugától, mikortól fogva a hársleveleket rejtegette bibliájában.

Hogy az asszony hallgatott, nekibátorodott Márrika.

— Asszonynéném, kigyelmed sose gondol arra, mit tesz, kivel van szemben György bátyámuram?

— Gondolni gondolok. De hiába képzelődöm. Sosem úgy van semmi, mint azt gondolhatnánk. Valami mindig másképpen történik. Lám, — az utat is változtatni kellett. Ha az én uram postát nem küld, azt hinnénk, még most is útban vannak.

— De megérkezésüktől fogva tudjuk, mikor, kihez hivatalosak. Tudjuk, ma léssen az a táncmulatság...

Zsuzsánna más esemény említését várta. Pedig gondolni sem akart rá, nehogy megzavarja a házban úgyis körbefutó suttogásokból kihallatszó pajzán gyanúsítás. De a leány minden idegével a táncmulatságba kapaszkodott. Azt színezte, azzal ijesztgette magát:

— Susánka néném, hiszi kend, hogy csak úgy, első látásra meg lehet ejteni szerelemmel valakit?

Zsuzsánna elmosolyodott. Szeme előtt virult ki a fiatalok érzése. Ő látta Bethlen István elrablását. Bólintott és várta a leány örömkítőrését. De Márka szeméből könny perdült. Szerencse, hogy most patyolat felüveg volt ráján, mert különben kár esett volna a matériában. Ajkába harapott és felvágta a fejét, mintha szégyellné könnyét.

— Ha valaki megejtené Istvánt, én azonnal észreveszem rajta, mihenst látom.

— Már eddig is észrevehetted volna. Úgy ment ő kigyelme, mintha vágóemberek vinnék, nem ő felsége nászkiüldöttsége. Minden szem láthatta, hogy visszahúzta a szíve hozzád.

Ráborult a leány az asszony elébenyúló kezére. Csókolta és beharmatozta a gyöngéd ujjakat. Gügyögve simogatta ajkával a fehér kézhátat is.

— Susánkám, drágám, én ugyan nem arra gondoltam, mire kigyelmed . . .

— Nem Bethlen István szerelméről beszéltél?

— De arról. Csakhogy én attól féltem, ott hagyja szívét valami német kisasszonynál. Vissza sem is jön többet. Milyen szépek lesznek azok azon a vigasságon. Éngem meg mindig csak gyászban látott őkelme. Azt se tudja, milyen színű vagyok? Csak ezt a nagy feketeséget látta mindig körülöttem.

Átmelegedett Zsuzsánna szíve. Multba nézett, mikor vigasztalást adott.

— Az én szerelmes ugam is gyászban látott engem először. Még tíz esztendő sem töltöttem akkor. S mikor újra gyászba öltözködtem, akkor küldte el énnékem szerelmének jelét. Azért olyan igazi a hűsége hozzám.

Most a leánynak is eszébe jutott a hálóház sok sűgás-bűgása. Hiába menekült előle maga gondolataiba, mégis hallania kellett a leányok rettenő és mégis élvező feltevéseit. Minden este éjfélíg nyúlt a beszéd: mi lesz, ha Rákóczy György szívét megfogja a fejedelem menyasszonya? Mi lesz, ha a fejedelem nevében tett esküből bűnös szerelem fakad az árnyékvölegény szívében?

Mélységes részvétet érzett nőni a leány. Összeszorította ajkát, hogy rá ne toluljon a szorongó gondolat. De aztán a maga szívének aggodalma mégis kisodorta.

— Soha nem kételkedett Rákóczy úr hűségében?

Zsuzsánna elvonta kezét a leányéből. Összekulcsolta és felébe hajtotta gyöngéd vonalú állát:

— Soha.

— És most . . . Most, mikor másnak esküszik? Mikor fejedelem kőpibe egy hónapnál is többet időzik más asszonyával?

Zsuzsánna úgy érezte, megáll a szíve. Így, szavakba foglalva még senki nem merte elébe állítani a gyanúsítást. Felfohászkodott. György igazmondó szemét idézte. György erősítő simogatását érezte. És újra hittelt mondta :

— Most sem . . .

S akkor a leány rávetette magát az összekulcsolt kézre. Rászoritotta homlokát és áttüzesítette a hűvös ujjakat a maga izzó szerelem-féltésével :

— Tanítson meg engem így hinni. Susánna néném. Így akarok hinni, mint kigyelmed ! Mert különben elkárhozok . . .

Zsuzsánna megrendült. Felemelte a leány könnytől ázott arcát. Mélyen nézett a szemébe. S mint egykor neki Károlyi Zsuzsánna, úgy most ő mondta Széchy Máriának.

— Az asszony hitiben van az férfi erőssége.

Nem tudta, hogy ez nem Károlyi Zsuzsánna szava s hogy nem a szegény beteg érezte ezt meg először, hanem ő maga. Körbe járt a mondás, de most nemcsak Márikát vigasztalta meg, hanem azt is, aki életet adott neki.

Alkony szállt le a nádasra. Farkasüvöltés igyekezett át a nagy befagyott ártérről. De a halászok tüzei ott lobogtak a partokon és távoltartották a vártól a fenevadakat. Ágyúk őrkdtek a bástyákon és hit vigyázott az asszony szívében. Estéli ájtatosságra csendült a harang. És a hálátadó várlakosság egy szívvel énekelte álmotvető imádságát :

*Akik bíznak az Úristenben
Nagy hiedelemmel,
Azok nem vesznek el
Semminemű veszedelemben.*

Berlinben pedig éppen akkor kísérté díszes menetben a hálózásba a nászkíséret Brandenburgi Katalint és Rákóczy Györgyöt. A daliás magyar urak kigyulladó szemmel néztek az új fejedelemasszony után. Katalin csipkével bevont fehératlaszruhájában, csipkefátyolának felhőiben, fehérszattyán sarujától gyémántkoronás fejéig szépség és hódítás volt.

Éppen így sóhajt fakasztott az udvari dámák szívéből Rákóczy György tűnő alakjának látása is. A vontezüst dolmány úgy tapadt délceg alakjára, mintha Árgyus királyfi lépett volna ki az ősi meséből. Vállára omló gesztenyehaja magától csavarodott gyűrűkbe. Korának szokását nem követte : nem növesztett szakállt, mikor megházasodott. Bajusza ifjú, piros száj felett barnult. Világos szemében gyermeki tisztasággal vezette ujjainál fogva a felséges asszonyt. Nem tudatosította, hogy utánuk férfiak és asszonyok vágya nyomul.

Hosszú volt az út a fejedelmi palota tekervényein keresztül a nász-szobáig. De Katalin rövidnek érezte. Álmodozva hajtotta fejét

baloldalra, ahol György széles válla pihenőül kínálkozott. Csak egy parányi mozdulat s már odaborulhatna erre a vállra, ahova napok óta minden erejével kívánczolt. Pedig mennyire iszonyodott ettől az órától! Milyen rettegéssel várta a magyar követek érkezését, a kiszemelt völegényhelyettést. Hiszen követjáráskor már látott magyar urakat. Öregeknek, elvadultaknak tartotta, őket s eszébe jutott öreg dajkája sok meséje. Elalvás előtt mindig az ázsiai magyarokkal ijesztgette. Ezek az erdélyi urak csakugyan olyanok is voltak, mint meséi. Aranytól és ékszerektől pompáztak, de hangjuk szabadon dörgött a palota termeiben és elfojtotta a brandenburgiak halk suttogását. Szakálluk övüket verte, bajuszuk eltűnt duzzadt ajkuk s csak akkor látszott ki, mikor a kupával kettéváltak, hogy hosszantartó ivás után végre ismét szájukra eresszék.

S a völegény . . . A férfi, akihez most kötötte hozzá ennek a másíknak az esküje! Milyen lehetett? Katalin csak annyit tudott róla, hogy közeledik ötvenedik évéhez. Neki azt mondták, Habsburgi főhercegnőt is kaphatott volna s mégis őt kívánta. Nagybátyja, Gusztáv Adolf is sürgette ezt a házasságot. S Bethlen Gábor fejedelmi adománylevelet küldött neki. Három uradalom a nászajándék és drágakövek, ékszerek, kincset érő ruhák érkeztek a nászládákban elébe . . .

Kicsit megenyhült, ha arra gondolt, hogy az uradalmak jóvedelmével szabadon rendelkezik. Végre nem kell bátyjától kérni, végre ő is uralkodótárs lehet. Igen, uralkodni jó lesz. Csak az a kérdés, kinek az oldalán?

Most újra ránézett Györgyre. A férfi vezette tovább. Ujjai hegyét tartotta, de nem érezte meg az asszony lüktető pirosvérét. Nyugalmat erőszakolt magára és veleszületett méltósággal végezte nehéz feladatát, de nagyon kívánta volna, hogy véget érjen ez a vesszőfutás s végre megpihenhessen valahol a kíváncsi szemek tüzeitől. Az asszonyok sorfala mellett ő haladt, a férfiak mellett Katalin. S mégis a másik oldalról jött olyan sugár, ami pillanatra belevillant az előre-néző férfi szemébe.

György felkapta a fejét. Magas, borotvált férfi fehérpiros arca emelkedett feljebb, mikor Rákóczy mozdulatát meglátta. Kihívás és bosszúvágy csillant a nedveskék szempárból. De György elnézett fellette. Helyette Katalin rezzent össze, mintha tüzesvassal érintette volna valaki: pedig csak két suttogott szó volt.

— Vigyázz magadra!

Esengő kérés szállt az asszony szeméből s belefojtotta a szót a falhoz lapuló morva Zierotinbe. A menekültbe, aki itt kapott oltalmat, a választófejedelem udvarában. Úgy hálálta a jóságot, hogy szemet vetett Brandenburg leányára. S most már joga volt fenyegetéssel kísélni élete utain ezt a csipkefelhős, gyönyörű menyasszonyt . . .

Katalin kihúzta magát. Úgy lépkedett tovább György mellett,

mintha nem hajtotta volna feléje napok óta kínzó vágy. Mintha elfelejtette volna azt a pillanatot, amelyben szembenállt vőlegénye helyettesítőjével s amikor harsogva, követelőzve tolult szívébe a felismerés :

— Ő az !

A szárnyasajtót szélesre tárták a fehérsejyembe öltözött apródok. Messzire látszott a folyosón a nászágy. Fehératlan szánkók dagadoztak, csipkés lepedőszél terült méterekre a pompás szőnyegeken. Az arannyal hímzett fehér superlátot arany angyal fogta össze. Kezében magasra tartotta a Brandenburgi címert és Bethlen Gábor farkát-harapó, koronás kígyóját.

Katalin megborzadt, mintha az a kígyó most kúszni kezdene a függönyökről le, egyenesen a vánszókra, hogy belemarjon saját szívébe. Felszisszent és közelebb húzódott Györgyhez. S a férfi megsajnálta a rettenő asszonyt. Gyöngéden súgta neki, mintha Zigriskét vigasztalná.

— Két-három perc az egész. Aztán átadom felségedet szerelmedes édesanyja ő felségének.

Az asszony szívéből felszakadt a csalódott sóhajtás. Két-három perc az egész. Ő pedig azt kívánná, legyen az a belépés esztendőök hosszú sorának megnyitója. Hogy a holtomiglan és holtodiglan ne másnak szóljon volna, hanem a férfinak. Az erősnek, bátornak, aki megmenthetné üldözőjétől. Talán még önmagától is megszabadíthatná...

Meghajtotta fejét. Távolbanéző szemmel hallgatta az áldást és a jókívánásokat. Anyja odavezette a nászágyhoz. Leültette s elrendezte körülötte fátylát. Bátyja Györgyöt vezette a másik oldalra. Lecsalta aranyhüvelyű, rubintos kardját és keresztbefektette az ágyon. Aztán bezárult a szárnyas ajtó az árnyék házaspárra.

György elpihent a csendességben. Kimerítette a sok fárasztó ceremónia. Őlbeeresztette kezét. Úgy érezte, otthon üldögél, az erkélyszobában. Hallgatja Zsuzsánna édes hangját ; bibliát olvas fiaiknak. Talán éppen most ért Pál apostolnak ahhoz a mondásához, amely az ő eddigi útját megszabta.

— Nem a törtetőké, sem az akaróké, hanem a könyörülő Istené a dicsőség.

Elhallgatott Zsuzsánna hangja. Kiszorította György hallásából Katalin szava. Az asszony előrehajolt. Kigyulladt arccal, lobogó szemmel nyúlt át a kardon. Kezét rátette Rákóczy ölbetett kezére. Sürgetett, parancsolt :

— Mire gondol kigyelmed?

György nem nézett az asszonyra. Most is Zsuzsánát látta. Az asszony a kandalló mellett ül. Bizonyosan esti áhítatot tart a vár népével. Átöleli két kis fiát és reá gondol. Szerelmesen vágygallyal, hűséggel és hittel. Aztán elnézegeti ringatózó bölcsőjében a kis, alvó Ferencet . . .

Annnyira látta, hogy habozás nélkül meg is mondta, amit lát.

— Az én szerelmes asszonyomra, felséges asszonyom. Meg a mű három szép gyermekcsénkre . . .

Az asszony szeméből gyűlölet lobbant. Mondani akart valamit. Valami bántót, megbélyegzőt, ami rásüsse a szégyent erre a síma férfiarcra.

De már pattant az ajtó. Az örömszülők feje felett az előretolakodó Zierotin nézett be. Kutatva fürkészte György arcát. De megnyugtatta, amit látott. Gyögyről az asszonyra emelte tekintetét. Diadalmasan nézte megsápadt arcát. S mikor a táncmultság kezdetét vette, addig furakodott, hogy rátehetette kezét Katalin karjára :

— Én is megyek Transsylvániába, felséges asszonyom ! Még pedig a fejedelemasszony kívánságára. Hogy ne légyen olyan nagyon egyedül a vadnép között !

Katalin eszelősen nézett széjjel. A palota mennyezete egyre lejjebb hajolt. Forogni kezdett a viaszgyertyák aranyos tartója. A zene távolról jött már, aztán egészen elhalt. A táncoló párok komplementirozását úgy látta, mintha a földre akarnának feküdni, ahová ő is olyan nagyon kívánczolt. Pillanatra a fiatal Bethlen Istvánt látta, aki hitetlenkedve nézte Zierotin közeledését. Aztán lerogyott. Erős kar fogta fel. Most aztán teljesen hatalmában volt a morva menekültnek. Az vitte be hálózataiba s míg az udvari dámák utána tolultak, a nagy sürgés-forgásban megbújt a mennyezet redői mögött.

S reggel hiába indult Katalinnal a küldöttség a behavazott utakon új élet felé. Ő tudta, hogy nem kezdődik új élet. Folytatódik a régi, a bújkaló, a titkolt. Nincs szabadulás. És ő most már nem is akart szabadulni. Felgyúlt vérének lobogásával tapadt ehhez a férfihez, aki mögötte kúszott s aki pillanatokra felejtetni tudta vele a másikat, a hintó mellett haladót. Ezt az udvarias, szolgálatra kész Rákóczy Györgyöt, aki újra csak Patak-váráról beszél neki. De még ez is jobb, mint arra gondolni, aki rá vár. Az ismeretlenre, a férjre, akinek nem ő adott jogokat, mint a morvának, hanem aki megvette a jogokat három uradalomért, meg teméntelen drágaságért.

Rákóczy György nem is sejtette, milyen kétségbeesés ül az örömapa, Schwarzenberg herceg oldalán. Tiszta lelkének lelkesedésével mesélt tovább szeretteiről. És nem csodálkozott, nem is gyanakodott, mikor az asszony azt mondta :

— Látni akarnám kigyelmed feleségit. De nem otthon. Nem Patakon . . .

György elgondolkozott. A hosszú úton úgyis gyakorta meg kellett szállniuk. Szerencsi kastélya alkalmas szállást kínál. Legalább szegény Zsuzsanna is kap valamit ebből a nagy pompából.

— Felséges urunk ugyan megszabta az utat. De az ő engedelmevel szerét ejthetjük, hogy szerencsi szegény házában vendégül láthassam felséges asszonyunkat. Mindjárt híradással is leszek gazdasszonyomnak . . . István !

Előszáguldott Bethlen István. Megderült arccal tartott hazafelé. Még lova is érezte gazdája jókedvét. Hangosan lépkedett és rázta csótárját.

— Menj előre, vágatvást fiam, aztán jelentsd meg az én jó asszonyomnak, hogy legyen készülettel. Felséges asszonyunk szerencsi házunkat megtiszteli látogatásával s ő kigyelmét is látni kívánja . . .

István beeresztette sarkantyúját lova vékonyába. Nyihogva ágaskodott két lábra a portai nemes állat. Katalin felsikkantott, de nem féltve, hanem szinte vérreszomjazva. Végigbizsergett benne a vágy új izgalom után. De az ifjú Bethlen meg sem ingott. Vágatva kezdte hagyogatni maga mögött az elől lovagló csatlósokat, lovasokat és társzekereket.

Katalin utána nézett.

— Legalább hasonlít erre a fiatalra a fejedelem?

György meglepetve nézett rá.

— Én bizony meg nem mondom. Soha nem hasonlítgattam őket.

Előrehajolt az asszony. Besüvített az ablakon az északi szél. Vágta a havat a szemébe, de a kis kéz még most is maga tartotta fel a dízhintó függönyét.

— Mondja kigyelmed? Mégis milyen Bethlen Gábel?

György levette süvegét. Megtörülte homlokát. Ragyogó szemmel mondta.

— A legnagyobb, legbölcsebb, leghazátszeretőbb mindönk között . . .

Katalin ajkába harapott. Leeresztette a hintó függönyét. Hátra-dólt és nem nézett a kedvét kereső Schwarzenberg grófra.

De Teschenben reggel kiizent szállásáról, hogy nem bír tovább menni.

Nénje, az örömanya helyettese ijedten jött hozzá.

— Vár a vőlegény. Bé van osztva minden nap.

Katalin eldőlt ágyában. Jajgatva verte arcát selyemvánkosába.

— Jaj a fejem! Jaj a derekam! Szétszakad a testem a forróságtól.

Anna Zsófia tanácstalanul simított végig huga fején. Forró volt, de nem olyan, mint a hidegrázósaké. Arca megduzzadt a sírástól. Nyakán és mellén is kiütköztek a vörös foltok a sok hánykolódástól.

Az udvarmesternő rémulten rohant doktorért. Vésztjóslo ábrázattal jött. Fontoskodva vizsgálta meg az alélldozó Katalint. Halálfejes botjára támasztotta orrát. Hümmögött és komoran nézett maga elé:

— Nem lehetetlen, hogy himlő háborgatja a felséges asszonyt . . .

PANNONIAI MIHÁLY.

Irta: Farkas Zoltán.

A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM újrarendezett régi olasz részében, melyet közönségünk állandóan fokozódó érdeklődéssel látogat, a negyedik teremben 79 katalógusszám alatt egy álló alakú festmény látható, mely a trónoló Ceres-t, a földművelés istennőjét ábrázolja. Jóllehet ez a kép egyáltalában nem tartozik a képzőművészet legkiválóbb alkotásai közé, nekünk magyaroknak mégis egyik legnevezetesebb és legrágább képzőművészeti kincsünk, mert egy kétségtelenül magyar származású művész, *Pannoniai Mihály* festette a XV. század közepe táján Ferrarában, az Este-családból származó örgrófok pompaszerető és művészetpártoló udvarában.

Amióta kiderült, hogy *Leonardo da Vinci* rakoncátlan és szép tanítványa, *Salai*, igazi nevén *Gian Giacomo de Caprotti* sohasem volt magyar és akit vele összezavartak, a XVI. század végén élt *Andrea Salaino*, aki alighanem a salerno *Andrea Sabbatini*-vel azonos, szintén olasz származású volt: csak három kétségtelenül magyar eredetű művészről tudunk, aki az olaszországi renaissance művészetében tevékenykedett és ezek közül csak kettőnek maradtak kétségtelen művei az utókorra. Az egyik *Giovanni d'Alessio*, művésznevén *Nanni d'Unghero*, a XVI. század elején működő firenzei szobrász, a másik pedig *Pannoniai Mihály*, a Ceres festője. A harmadiknak, *Giorgio di Domenico l'Ongaro*-nak csak neve ismeretes. De míg *Nanni Unghero*-nak, a szobrásznak művei Firenzében maradtak, *Pannoniai Mihály* egyik festménye, a Ceres hazakerült Itáliából. *Ipolvi Arnold* besztercebányai püspök vette meg *Riblet* firenzei műkereskedőtől 1600 frankért és mint utolsó nagylelkű ajándékát, 1880-ban adományozta a Nemzeti Képtárnak, melyet már előzetesen annyi remekművel gazdagított.

A 136-5 cm magas és 82 cm széles, részben temperával, részben olajfestékkel készített, topolyfadeszkára festett kép Ceres fiatal nő alakjában, dús aranytrónusán ülve ábrázolja. Az istennő, aki balvállával a trónus sarkába dül, halványrózsaszínű, egybeszabott, deréktól kezdve erősen testhezsimuló, nyakban óvatosan kivágott negyedujjas ruhát visel, mely jobb térdén felcsapódik. Lábán látni a sárgásszürke ruhabelést, a fehér alsóruhát és a cinóbervörös lábbelit. Karját a kézcsuklóig fehér, vékony szövetű ujj borítja, balvállára fehér vállkendő van vetve. Oldalt fekete, aranyhímzéssel gazdagon díszített fekete palástja omlik le. Balkeze merev tartással baltérdén nyugszik és néhány leveles virágot fog. Jobbkeze, melyet vállmagasságba emel, venyigét tart, melyről dús szőlőfürt csüng alá, jobbkarja erős rövidülésben megy át a vállba. Halványan világító fejét arany szőke hajkoszorú veszi körül, melyet búzakalászból font korona övez. A trónus fölötté gazdagon díszített, valóságos ötvösmunka, amiért némelyek a művészt ötvösnek is tartották, de ezt a levéltári adatok nem erősítik meg. A trónus lábánál jobbról és balról is egy-egy remekbe készült aranyváza áll, benne egy-egy szál több virágban végződő liliommal. A trónus párkányán négy puttó, azaz meztelen gyermekecske üldögél, akik remek gyümölcsökkel terhes galyakat tartanak, amelyek kettős füzérré ívelődnek a trónus fölé. Ceres bal-

lába alatt felkunkorodó pergamenlapon ez a felírás látható: *Ex Michele Pannonio*, azaz, hogy Pannoniai Mihály készítette. A trónus alatt latin felírás: *Plantandi leges per ut novere coloni* és ennek görög fordítása. A két szöveg között *Borso d'Este* herceg címere. A festmény háttérének alsó részében parányi kis tájké, felette kékelő ég és rajta lomhán úszó, három, élesen kimodellált felhő-csoportvonal.

Stiláris szempontból a Ceres-nek legjobb elemzését egy fiatal művészet-történészünk, dr. *Gombosi György* nyújtotta, aki a levéltári adatok elmés elemzésével majdnem véglegesen tisztázta a vele összefüggő kérdéseket, annyira, hogy az olasz tudomány is elfogadta álláspontját, mégpedig a nagy tudós *Venturi*-val szemben is. Kitűnik ez a ferrarai 1933-ban rendezett gyönyörű kiállítás tudományos feldolgozású tárgymutatójából is. Az egész világból kölcsönkérték ekkor a ferrarai művészet termékeit is, s a mi Ceresünk is ki volt ott állítva néhány hónapon át.

A ferrarai festészet a XIV. században és a XV. század elején — ekkor 1415-ben említik Pannoniai Mihályt először a ferrarai feljegyzések — jelentéktelen volt még számos olasz város művészetéhez képest. De maga az őrgrófi udvar sem tüntette ki magát a festészet pártfogolásával, ebben az időben még csak építészeti feladatokat oltatott meg, palotákat, templomokat építtetett. Az 1385. évben kezdtek építeni a híres *Castello*-t, mely még ma is rányomja bélyegét Ferrara látképére. 1391-ben a Schifanoia, 1392-ben a *Belfiore* palotát, amelyben majd Pannoniai Mihálynak is jut fontos feladat: éppen a Ceres megfestése. De már a XV. század első felében a művészetkedvelő *Lionello d'Este* az uralkodó őrgróf huszonegy törvénytelen gyermekének egyike és 1441-ben, az uralkodásban utóda, korának legjelentékenyebb festőit hosszabb-rövidebb időre Ferrarába csalogatja. Így fordulnak meg ott *Pisanello Roger van der Weyden*, *Piero della Francesca* s végül *Mantegna* is. Ezeknek a művészeknek hatása összeolvad a ferrarai helyi művészet stílusával, melyet nagyjából a padovai *Squarcione* határozott meg, aki erősen plasztikus és antikizáló stílusával Mantegna előfutára. Ebből a sok, egymásba olvadó hatásból a XV. század derekán önálló ferrarai stílus kezd kialakulni. Első kiemelkedő alakja ennek *Cosmé Tura*, de nyomai már Pannoniai Mihály Ceres-én is felismerhetők. Művészete időben és stílusban megelőzi Tura művészetét. Nem Michele tanult a jóval fiatalabb és vele csak egy-két évig érintkező Tura művein, hanem éppen ellenkezően bizonyos vonatkozásokban éppen a Ceres szolgálhatott mintaképül.

A Ceres igen sok tényező összejátszásából született meg, melyek között jócskán szerepelnek gótikus elemek is. Ilyen elsősorban a test szervesen ábrázolása, az ügyetlenül rajzolt, túlhosszú és merev balkar, a csenevész lábak, amelyek olyan művészre utalnak, akinek az emberi test ábrázolása még nem állott hatalmában. Ilyen a felső test felépítése is. Mindezek a vonások kizárják, hogy Michele Turát követte volna. Mégsem szabad ezeket a gótikus elemeket túlságosan hangsúlyozni, mert az egész festmény szel-leme már nem gótikus, hanem jellegzetesen korai renaissance.

Igaz, hogy Ceres arca üres, teste félszeg, de az egész képen olyan friss és olyan, szinte fecsegő bájoság ömlik el, mely távol esik a gótikus szellem-től és jóval közvetlenebb annak bomlási tüneteinek is. Valami naiv fiatalság árad erről az alkotásról, mely gyermekesen örül a kék égnek, a felhők gomolygásának, a gyümölcsök természeti szépségének, a trónus ezernyi apró kis részletének, amelyeket pompásan emel ki az árnyék és fény váltakozó játéka.

Gondoljunk a gótika ájtatosságban átszellemülő festményeire, ezekkel szemben ez a Ceres csak úgy sugározza egy földi örömökre berendezkedő kor naiv életvágját és ébredező érzékeit.

Az élet pedig, mely ekkor Ferrarában folyt, fölötte eleven, mozgalmas és gazdag volt. Elsősorban magában a ferrarai örgrófok udvarában. Ez a fejedelmi udvar is átesett ekkor azon a fejlődésen, mely a többi felső- és középs- itáliai kényúri udvarban lejátszódott: a folytonos belső és külpolitikai viharok lassanként elültek vagy legalább is szelídültek a várakba, vagy városzerú palotákba a tudomány és művészet pártolása vonult be. Michele Pannonio élete éppen erre a korra esett. Körülbelül 1385 táján születetett és körülbelül 1464 táján halt meg, tehát nagy kort ért el. Ez idő alatt Magyarországon *Zsigmond*, *Albert*, *Ulászló*, *Hunyadi János*, *V. László* uralkodtak, sőt *Mátyás* királyságának hat első esztendeje is erre az időre esett. Ferrarában pedig *III. Miklós*, *Lionello* és *Borso* következtek egymásra.

Harmadik Miklós, a hatalom és vagyonszerző, folytonos harcok és szakadatlan tevékenység között él. Valóságos zabolátlan ősember, akit semmiféle erkölcsi szabály sem köt. Kegyetlen, vérengző, rettenthetetlenül bátor veredő, ostrom közben bátyafalakra kúszik fel a harc hevében. Vad kegyetlenséggel pusztítja el az ellene támadókat, a lázadókat, vagy összekülvőket, méltó kortársa a véreskező *Gian Galeazzo Visconti*-nak. Csalárd, hitszegő ellenfeleit álnokul törbecsalja, de a hűséget jóságosan jutalmazza meg. Családjához is hallatlanul kegyetlen. Imádott feleségét, aki Malatestalány volt, a szellemileg és testileg is méltán híres *Parisinó*-t, hét évi boldog házasság után lefejezteti, mert hűtlenségen érte, de vérpadra küldi a csábítót is, aki nem más volt, mint hön szeretett törvénytelen fia: *Ugone*. Szenvedélyes vadász, a lovagi tornákon félelmes bajvivó. Hű és alázatos hive hűbérurainak, a mindenkori pápának. Boldog, ha pazar pompát fejthet ki, amidőn IV. Jenő pápa részéről az a nagy megtiszteltetés éri, hogy ez a keleti szakadás elleni zsinatot 1537-ben Ferrarába hívja össze. Alattvalóihoz igazságos, de csak addig, míg érdekei mást nem kívánnak. Pártolja az ipart, kereskedelmet, fejlesztí a földművelést, gazdagon segít a ferrarai egyetemet. Összegyűjti oda azokat a kiváló tudósokat, akik fejedelmük elől, hazájukból menekülni voltak kénytelenek. Keresi a hatalmasabb fejedelmek kegyét, fényes ünnepekkel fogadja *Zsigmond* császár-királyt, aki fiait lovaggá üti. Könyvbarát, szenvedélyes építkező, ötvösöket hí be, goblinszővőket, lelkes barátja a zenének. Pazar, fényűző életet él és mint olasz kényúrhoz illik: méregtől hal meg.

Erre a vad *Übermensch*-re szelid és jóságos örgróf következik, rajongva szeretett fia, *Leonello*. Huszonhat törvénytelen gyermekének egyike, akit a pápa törvényesített. *Leonello* alatt teljes a belső és külső béke kilenc évi uralkodásának idejében. Felsoroltuk már a nagy művészeket, akikkel kapcsolatot tartott fenn, de remek arcképet ismerjük *Jacopo Bellini*-től. Fölötte érdekes arcvonásait különben *Pisanello*-nak számos érme is megörízte. De *Leonello* nemcsak a művészetet és iparművészetet pártolta, hogy mentől dúsabban rendezze be az atyja építette palotákat, hanem humanista költő is volt. Nagy tudósok barátja. Szenvedélyesen keresteti és másoltatja az ókori kéziratokat, maga is kitűnő latinista. Palotája, a *Belfiore* valóságos múzeum. Barátja *Leon Battista Albertin*-ek, a nagy építészek és elősegíti építéstudományi műve megjelenését. Alattvalóihoz jóságos és bőkezű. Midőn 1450-ben meghal, népe mint emberies, igazságos és bölcs fejedelmet siratja.

Utódja öccse, *Borso* volt, aki alatt Ferrara még nagyszerűbb virágzást ért el, III. *Frigyes* császár, akinek kíséretében ott volt V. *László* magyar király is, 1452-ben káprázatos ünnepségek keretében meglátogatja őt és *Modene* meg *Reggio* hercegevé üti, amit csak uralkodása végén, halála évében követ a ferrarai hercegi cím, mellyel a pápa tünteti ki. Borso mindenben méltó követője volt bátyjának, Leonellonak. És úgyszólván minden téren túl is szárnyalta őt fejedelmi cselekedeteivel. Palotákat, templomokat építtetett, a meglévőket átalakíttatta, megnagyobbíttatta és dús pompával díszíttette. A *Schifanoia* palota freskódíszje ma is tanuskodhat erről. Gazdagította a könyvtárt, szintén pártolta az írókat. Olaszra fordíttatta velük a klasszikusokat, mert nem tudott latinul. Atyja példáját követve, csapatostul csődítette Ferrarába kora kiváló iparosművészeit. Az udvar zenei életét még gazdagabbá tette, egy csomó tudóst vonzott a ferrarai egyetemre. Érdeklődött a francia lovagi költészet iránt is és ezzel előkészítette a talajt *Ariosto* költészete számára. Szobrászokat is foglalkoztatott már, de még hatékonyabban a festőket, részben az ő nagy bőkezűségének köszönhető, hogy a ferrarai festőiskola kialakul, de most már benszülöttekből. *Cosimo Tura* és *Francesco Cossa* a legkiválóbbak közülük.

De nemcsak az udvari élet virágzik a két kiváló testvér fejedelemsége alatt, hanem maga Ferrara is bámulatosan fellendül. A lakosság száma évről-évre nő, egész városrészek támadnak, a polgárság az állandó békében rohamosan gazdagodik és csapatostul tódulnak idegenből is előkelő és kiváló urak Ferrarába, akiket az Esték udvara vonz oda s palotákat építtetnek, vagy kapnak a hercegtől ajándékba. De most már nemcsak az udvar és a benne élők foglalkoztatják a művészeket, hanem a ferrarai társadalomnak úgyszólván minden jobbmódú rétege. Hogy pedig milyen volt életében és külsejében ez a jómódú ferrarai nép, arról bőven számolnak be a Schifanoia palota freskói, melyek nemcsak Borso életét és kedvteléseit, hanem a ferraraiak szokásait is ritka hűséggel és elevenességgel tüntetik fel.

De olvasóim talán már egy kissé türelmetlenkednek is, mert magáról Pannoniai Mihályról szeretnének hallani. Be kell vallanom, kényszerűségből is rajzoltam ki életének környezetét és hátterét részletesebben, mert ő róla magáról nem sokat tudunk, ami nem is csoda, hiszen jóval jelentékenyebb renaissancekori művészek életét is befedte a feledés homálya. Elsősorban nem tudjuk, hogy miképpen jutott Itáliába? Talán már atyja telepedett ott meg, aki talán *Nagy Lajos* hadjárata közben került oda? Vagy másképpen? Sokféle lehetősége volt ennek ebben a korban, mert az akkori Magyarországot tömérdek szál fűzte az olaszokhoz, hogy egyebet ne említsünk, II. Endre magyar király harmadik felesége, estei Beatrice, Azzo Novello ferrarai örgróf leánya volt. Vagy talán fiatalon a művészet vágyától hajtva, maga Michele ment ki Olaszországba? Ezekre a kérdésekre a tudomány nem ad választ, legfeljebb a költő képzelete egészíthetné ki életét.

Erről az estei lajstromok és okmányok csak töredékes adatokat közölnek, amelyek *Magister Michaelis Ungari*, vagy *Michele Ongaro*, vagy *Michiel Ungaro*, vagy *Michele dai unii*, azaz hún Mihály néven említik, ő maga latinosan Michaele Pannonionak nevezi magát a Ceres feliratán. Először 1415-ben említik fel, mikor egy lobogó festését vállalja. Ha *harminc évesre* becsüljük korát ekkor, úgy 1385 körül született. A következő, de már nem ferrarai adat az, hogy Firenzében 1423-ban két okmány is említ *Gentile da Fabriano* festő növendékei között egy *Michele d'Ungheriát*. Azonos-e ez

a mi Pannoniai Mihályunkkal, arról megoszlanak a vélemények, de az is bizonyos, hogy e kérdést stíluskritikai elemzéssel eldönteni nem lehet, mert a Cerest több mint harminc év választja el a tanulóévektől. A legközelebbi adatunk 1427-ből való, ekkor Leonello d'Este jelvényeivel, a gyöngyökkel és gyémántokkal fest egy másik lobogót. Húsz év üresen marad. Ekkor a *Niccolò Baroncelli* firenzei szobrász készítette hat sárgaréz angyalt aranyozva be Leonello d'Este udvari kápolnája részére. Az 1447. évben ugyanezen kápolna oltárszekrényére fest csillagokat. Három évvel később már művészibb feladatot végez, a ferrarai dóm sekrestyéjének boltozatára alakokat fest, majd a *Castello* egyik tornyát szentek képével ékesíti. Aztán 1452-ben a *Capitano* házát díszíti festményekkel és az oroszlánkapu fölé Borso képét, 1459-ben a székesegyház függönyére az ember teremtésének ábrázolását festi. 1460-ban, *Maccagnino* halála után ő lesz az udvari festő. De még 1459-ben meghívást kapott *Lodovico Gonzaga* mantovai hercegtől, de oda már nem jutott el. Egy 1464-ből származó okmány örököséként leányát említi. Helyét Ferrarában a fiatal Cosimo Tura foglalta el.

Ezekből az adatokból túlzás volna arra következtetni, hogy Pannoniai Mihály afféle mesterember-féle lehetett, aki csak néha jutott művészibb feladatokhoz. Hiszen a renaissance legkiválóbb mesterei sem áttalották a foglalkozásukkal összefüggő, vagy az udvari életből keletkező iparszerű munkát sem. *Leonardo* tűzijátékokat is készített. *Francesco Francia* ötvös volt. Ez a kor a kézművesség kora, a festő festéktörésen kezdi pályáját, a szobrász maga faragja ki a kőből a művét. Az sem döntő, hogy a Ceresen kívül egyéb kétségtelen műve Pannoniai Mihálynak nem maradt reánk. Elkallódtak, vagy fel nem ismertek lappanganak. De maguk a ferrarai lajstromok sem teljeseek, sok minden műről feledkeztek meg, például nem adnak felvilágosítást a Schifanoia palota nagyszámú freskóiról sem.

De egyéb ránk maradt és Pannoniai Mihály működésének idejében készült festményekből és azok történetéből megállapítható az, hogy a Cerest Pannoniai Mihály Borso herceg számára festette 1459-ben, ama dolgozószobájára díszítésére, amely a Belfiore-palotában volt. A Ceres egyike volt azoknak az allegorikus alakoknak, melyek a herceg pazarul díszített studióját ékesítették. Közülük még három maradt fenn. Kettő Maccagnino-tól a firenzei Strozzi-házban, egy Cosimo Turától a londoni Nemzeti Képtárban. Hasonló méretűek és szintén trónuson ülő női alakot ábrázolnak. Tura képe a legkülönb közöttük. Michaelé kissé gótikus ízű festményével szemben minden ízével a korai renaissance lelkét sugározza.

A magyar művészettörténészek persze fölötte igyekeznek, hogy Pannoniai Mihály egyéb műveit felfedezzék. Gombosi stíluskritikai elemzés alapján még három festményt tulajdonít neki. Ezek nem érik el a később készült Ceres színvonalát.

A Belfiore-palota pedig, melyet a XIV. század végén építettek s amelynek pazar berendezésére az Esték rengeteget költöttek, nyomtalanul eltűnt. A XVII. század elején még a helyén állott, de későbbi sorsáról mit sem tudunk. Ma a *Corso Vittorio Emmanuele* vezet arra, új városrész épült a régi helyén.

A palota pusztulásának köszönhető, hogy Pannoniai Mihály Ceresre vándorútra indult és végül is eljutott a mi múzeumunkba, hogy magyar földön hirdesse annak a derék magyar festőnek emlékét, aki ötszáz év előtt szorgalmas és derék munkása volt az itáliai festészetnek.

CHARLES GROLLEAU:

BESZÉLGETÉS A KEGYELEMMEL

I.

Szegény szívem lett, Istenem, lakásod.
A keresztnél is kínosabb e ház, oly
Hideg vagyok, hideg szívemben fázol.
Jaj, asztalomnál lesz-e lakozásod?

Az istállóban álmodra vigyázott
Az ökör, a szamár s a balga pásztor,
Az istállóban zizegett a jászol,
S lehettek Rád a barmok, hogy ne fájz ott.

És Emmauszban tündökölt a házad,
A szentjeidbe szálltál égi tűzzel,
Kinyíltak ők a mennybeli Kalásznak.

De kínlódik az Ember fia bennem,
Mert hül a szívem, feketül a tűzhely
És kifeszített karja kínál engem.

II.

— Tudom, Tudom, veszendőbb vagy te, mint a poklos.
A porban haldokolva leltelek meg,
És irgalom kell buggyanó sebednek,
A gyötrelmem tebenned Értem úgy sikoltoz.

De boldogan borulok szörnyű nyomorodhoz,
A vér nyöszörgő szíveden kiserked,
S a fakadó fekélyt azért viselled,
Mert gögödből a Kegyelem kinokkal oldoz.

Ha jobban vágyol megszeretni Engem,
Maradj Velem, ne legyen támaszod más.
Ne védjen senki, csak az Én szerelmem.

Mert semmi vagy te, semmi, pusztla csontváz.
Felejtse el magad nyitott Szívemben
És ajkadon kifárad a sikoltás.

III.

Igen, parancsod, mely Neked kerítsen,
S az irgalom, mely engem elvezessen,
Együtt szakadt ki nékem a kereszten
Nyitott Szívedből, édes Uram-Isten!

*S a vaksötéten szíved fényesítsen,
Az arnyékjöldön fényemet ne vesszem,
Fülemmel én a Szavadért vetekszem,
S lefoszlik gőgöm, nem gyötörhet itt sem.*

*Ha kezemet kinyujtanám Tehozzád,
A rózsák közt, kik Híredet lehozzák,
Pirosan vagy fehéren ég egy rózsád,*

*Kit lepecsételsz, senki meg ne nyissa,
Egy koldus üres tenyere szoritja,
Mért ez Kegyelmed érthetetlen titka.*

IV.

*Ez nem titok. Ezt hirdetem tenéked:
A titkom az, ha magad megtagadnád
S az éjszakában te is megragadnád
Keresztemet s Engem követne lépted.*

*Jöjj! én vagyok, kit hirdet az Igéret,
Az Út vagyok, az Élet, az Igazság.
Mért nem hagyod ragyogni a Vigaszt rád,
Mért nem bízol Bennem, ki jöttem érted?*

*De vak remény, magad szerelme hullt rád,
S magad szerint a porba ird a munkád,
Te hasztalan, boldogtalan kalandor,*

*Ki elbolyongsz a kinban és a bajban
S nem érted, adni néked mit akartam:
Alázatot a lángoló Galambtól.*

V.

*Hát megtudtam a titkodat, csak egy kell:
Megadni magamat Neked örökre
S a lelkemen már semmi sem gyötörne,
Csak Te gyötörnél gyönyörű Kegyeddal.*

*Oh, zsenge kéve, hogyha nem kelek fel!
Te leszel, aki bűnöm eltörölje.
Uram, szerettél, vágyom örömödbe,
S szeretni fogsz, ha Szíved menni rendel.*

*Szeretlek, töltsd be szívem szakadékát,
Tied vagyok, prédád vagyok, a prédád,
Te jegyvertelen Mesterem, levertél!*

*A bűneim Testedet ostorozták,
De táplál engem Tested, édes Ostyád
S megszabadít a szívembe kevert Vér.*

A M E D V E.

Irta: *Majthényi György.*

AMIKOR a tót szél megindult a hegyek közül és besöpörte az embereket a szántókról, a legelőkről, az országútakról, a házakba, Bernyes Matykó, a tekergő asztalos, szintén a város felé vette útját, hogy majd a székgyárban húzza ki a telet. Baljában a szerszamos láda, amelyet csak azért nem vetett a hátára, hogy bekecsét kímélje, mert félténivaló jószág volt ez, nagy furfangériával jutott hozzá, úgyszintén a fekete pantallójához is, — bár jobb, ha ezeket a részleteket most nem firtatjuk — jobbában kemény fütykös, amellyel igen derekasan megfelelt a falusi komondorok okvetetlenkedéseinek.

Beretvált arca nemigen mutatta korát, kenderhaja azonban az idők folyamán kezdte elhagyogatni tartózkodási helyét, minélfogva folytonossági hiányok mutatkoztak a kobakján s idősebbnek mutatták ökelmét koránál. Egyébként végigcsinálta a világháborút is, de abba se nőtt meg a pocakja s az erszénye is csakolyan sovány maradt. Szikár, magas figura volt, jól birta a munkát, a gyaloglást és világéletében egyre tekergett, faluról-falura, erdőkön, hegyeken át. Mert a szabadságot, a függetlenséget szerette, a fenyőkkel zöldelő tót hegyeket, a széles országútat, a falvak közt kujtorgó ösvényeket, a forrásokat, csavargó patakokat és hét vármegyében ismerték a hangját, olyan dalamosan harsogta: Re-pe-rááányi!

Persze, gyarló ember volt, de néhány eltévelyedésétől eltekintve, istenfélő és törvénytisztelő. Pálinkát ritkán ivott, a más jószágát nem kívánta meg, vagy ha már megkívánta, igencsak ügyelt arra, hogy senki meg ne lássa és különösen csendőr ne legyen a közelben. Szerelmes is húsz éves korában volt utoljára, azóta, mint a ballangó, akit a szél hajt, hol itt, hol ott akaszkodott bele egy-egy táncos-ráncos szoknyába, virághímes pruszlikba, de mielőtt beleragadhatott volna, más szél kapta föl s vitte a tót hegyek kacskaringós útjain tovább.

Most is, hogy a székgyárba bekéredzett, úgy vélte legalkalmasabbnak, ha Máránál, a mosónőnél vesz ki szállást. Márá özvegy volt s kövér, akár a búboskemence, csak nem kísérti meg a szegény csavargót? Az ember ugyanis nem lehet biztos sem maga, sem embertársa felől. Már tudniillik, amíg meleg. Azután meg Márá erélyes is volt nagyon s a hangja olyan, mint egy huszárőrmesteré. Igaz ugyan, hogy ezzel szemben a testi mivoltát inkább csak a ruha fogta össze, különben szétfolyt volna, akár a kenyértészta. Erre gondolva, Bernyes megnyugodott, mert neki csak meleg kellett, azt meg bőven adott a mosókonyha gőze.

Ezzel rendben is lett volna a dolog, ha ördög nem volna a világon!

Csakhogy van ám s egyik fiókája tulajdon ebben a Máraiban lakott. Mert Mára szívesen fogadta be az asztalost, talán túlságosan szívesen és már a második napon olyan fájtos pár bakancsot libegtetett meg a szeme előtt, hogy szegény vándornak a nyál is összefutott a szájában a kívánczástól. Be nagy ideje is, hogy ilyen finom, vadonatúj holmit mondhatott a sajátjának!

És nemcsak annyiban állt a dolog, hogy meglibegtették a szeme előtt, de föl is próbálhatta a bakancsot! Hű, de fesztül illett! Mintha csak a komája, Repka suszter vette volna a mértéket hozzá! Nagy kétközben volt most szegény, sokáig küszködött magával. De aztán Mára nézett és visszaadta a bakancsot.

— Nincs szenvedélyem hozzá, — mondta csöndesen.

Legyünk őszinték: nem mondott igazat. Mert igenis volt hozzá szenvedélye. De mekkora! Három napig birkózott ezzel a szenvedéllyel, akkor aztán a vésőjével megemelte a szekrény ajtaját s úgy vette ki a bakancsot, hogy Mára mit se tudott róla. De aztán rögtön el is köszönt a mosónétól, merthogy messzi van neki innen a székgyárig kutyaolni.

No, harsogott akkor Mára, de mit bánta ezt Bernyes! Vitte a kufrik mélyén a bakancsot és boldogan gondolt arra, milyen jó lesz abban járni.

Csakhogy az Isten nem ver bottal.

Harcéri cimborájához, Kacskan bádogoshoz kopogott be ezután. Amúgy is készülődött hozzá, mert hallotta, hogy megnősült s a feleségét nem ismerte. No, most megismerhette. Csak belépett, ránézett Évusára s egyszerűbe elakadt a szava, mintha szálkát nyelt volna. A nyaka megmeredt, a szeme kidülledt, a szája tátva maradt. De volt is mit nézni Évusán! Micsoda ringó virágszál volt! Ringó csakugyan, mert ahogy a tésztát dömöckölte a teknőben, csakúgy ringott a szoknyája, a pruszlikja. Hej, micsoda élet volt ott a pruszlik mögött! Egy pillanatra le kellett hunynia a szemét, mert — kakasugyse! — tán kiugrott volna a helyéből...

Kacskan aggódva vizsgálta a barátját.

— Mi bajod van?

Bernyes csak tátogott. Isten tudja, mi ment végbe a kobakjában, de a harmadik nógatásra, amikor Kacskan már maflának is elnevezte és Évusa a szemébe nevetett, azt nyögte:

— A fogam...

No, csak ennyi kellett Kacs kannak. A harcérien is a foghúzást gyakorolta s ezzel a tudományával vont a magát minden nehéz lecke alól. Különben is a jólélek szentül abban volt, hogy Bernyes csak a foga miatt jött el. Elő is kaparta nyomban a fogót, lenyomta Bernyest egy tuskóra s azzal neki.

— Melyik az?

Hiába kapkodta most már a fejét az asztalos, Kacs kan nem tágított: neki fog kellett!

— Hiába povedálsz már akármit ! Melyik a rossz?

Akkor már rajta is volt a fogó valamelyiken és Kacskan a biztonság kedvéért még a forrasztólámpa lángját is nekispriccelte Bernyesnek, hogy majd lepörkölte a szemöldökét, azzal már ordított is az asztalos.

— No, vidis ! — mondta Kacskan s elégedetten szemlélte a fogat, majd kisvártatva hozzátette : — Fene egye meg, ennek a fognak semmi baja sincs.

— Micsoda? Ép fogamat huztad ki, te gazember ! — ugrott Bernyes, hogy tüstént agyonüti a bádogost.

De az nem várta meg, hanem kiugrott az ajtón, Bernyes utána, ámde megbotlott a lépcsőben s úgy nekivágódott az ajtófélfának, hogy az orra a nyakacsigolyájába szaladt, a feje meg lent volt valahol a talpa alatt. Legalább is így érezte.

Megmosták, Kacskan még pálinkát is töltött bele, de Bernyes vagy tíz percig azt se tudta, mi történik vele.

— No, ennek megtúrósodott az esze, — állapította meg a bádogos.

Nem túrósodott meg. Csak nehezen szedte össze magát. De akkor aztán fogta a kufrikját meg a fütykőst, azt se mondta : káposzta ! — s kibotladozott az ajtón.

— Büntet az Isten ! — gondolta dagadó orrát tapogatva s nem tudta, hova is menjen? A fejében harangok zúgtak, a fülében csengők csönögtek szünetlenül s a fájás hol itt, hol ott nyilalt belé. — Márához? — s egy pillanatig a bakancsot szemlélte. — Visszaadja a bakancsot, amikor így megszenvedett érte? Lehetetlen !

Máráról s a bakancsról Repka suszter jutott az eszébe és ez nagy megkönnyebbülés volt. — Ez az, Matykó ! Odamész ! Majd szorít neked helyet a zugolyban ! . . . Nem hagyja el a Jóisten a szegényt ! — gondolta fölmelegedve s ment a suszteráj felé.

Ott lelte még a Felső-utcán, tavaly is ott viritott a cégtáblája.

— Pámboh dáj ! — köszöntött be.

Repka végignézte a jövevényt a háromlábról, különösen a dagadt orrát mustrálta, úgy kérdezte :

— No, slicsuozni vótál?

Bernyes röstelkedett kicsit, hisz ott ült a segéd is, bizonyos Pongyelok, aki majd a Repka lányát, Ancsát, lesz elveendő. Nem felelt mindjárt, csak letette a kufrikját, ráült, köpött s az orrát tapogatta.

— Medve vót ! — mondta aztán.

— Medve? — csodálkozott el Pongyelok.

Repka azonban nem szólt semmit, csak Bernyes bakancsát vizslatta.

— Mutasd csak jobban !

Az asztalos nem minden büszkeség nélkül nyujtotta ki a lábát s hogy a mesét folytassa, azt mondta :

— Szuchányból jöttem, az erdőn által. Aztán egyszercsak :

brum ! brum ! — akkurát úgy tett, mint te, amikor morogsz — mutatott Repkára — én meg neki a világnak, amerre a szemem látott . . . , mert nagy medve vót, rettentő nagy, akkora, mint egy Mahomet . . . És amikor már lent vótam a pataknál, nesze neked, elvágódtam, neki egy fának, azt hittem, lenyeltem a fejemet, mert egyszerre sötét lett körülöttem minden . . . Hej, barátocskám, alig tudtam ide caplatnyi...

— De ijjet ! — csodálkozott Pongyelok.

— Tiszta csoda ! — mondta Repka is. — Csak azt mondd meg, bratyek, azt a medvét nem Márának hívták? — s nagyon ismerősen tapogatta a bakancsot.

— Márának? Meg vagy te kompolyodva? — s Bernyes szeme majd kidúvadt az ámulattól. — Mit akarsz azzal a Márával? Miféle Mára? — Gyanus volt neki a dolog.

— Nohát a mosónő, tudod te jól.

Bernyes nagyot nyelt, az ádámcsutkája is majd leszaladt, alig birta visszaizélni a helyére.

— Még hogy Mára ! Igazán nem értelek . . . Ne tréfálj, barátocskám, ülni is alig bírok, a fejemet meg kéne drótozni, hogy széjjel ne essen a fájástól, beteg vagyok minden izemben és még most is reszketek, ha arra a medvére gondolok, ő meg azt mondja : Mára !

— Erigy spítályba, bratyek, ott összefódoznak, — dörmögte Repka.

— Annyira beteg nem vagyok — curukkolt Bernyes — csak éppen vízszintesbe kívánczik a testem.

— No és Máránál nem volt hely? — incselkedett tovább a mester.

— Mit akarsz mindig azzal a Márával? — fortyant föl Bernyes. — Idejövök hóttbetegen, ő meg csak fújja a nótáját . . .

— Nono, már kérdezni se lehet? Iszen tőlem lefekhetsz a függőny mögött — s egy kis szenet vetett a vaskályhára.

A műhely egyik sarka függőnyvel volt elválasztva a működési területtől s ott volt Repka ágya, miegyebe, azt kínálta föl a suszter. De Bernyes csak ült a kufrikon véresre horzsolt ábrázattal, dagadt orral s szánalmasan köpködött. Ezt állta legkevésbé Repka.

— Mifenének köpködsz furtonfurt? — mordult az asztalosra.

— Hát a fogam miatt.

— Mondom, erigy spítályba.

— De iszen kint van ! Úgy nekivágódtam annak a . . . annak a fának, hogy a fogam is kiugrott ! — hazudta tovább a mesét Bernyes. Csóválta a fejét Repka, csóválta a fejét Pongyelok.

— Nocsak feküdj le — mondta aztán a mester — az lesz a legjobb. Legalább nem látják a gyászbaborult fizimiskádat a kuncsafatok . . . De nehogy bakancsal mássz föl az ágyamra !

Bemászott hát Bernyes a függőny mögé, de nyikorgott minden tagja a fájástól. Keservesen vackolódott el és fölsóhajtott :

— Bozse moj ! Mintha szecs kavágó törte vóna össze engemet !

A feje most kezdett csak igazán zsongani, a dereka nyilalt, de azért szép tavaszi napokra akart gondolni, hogy Évuska csábító és Kacska gyilkos képe valahogy elébe ne kerüljön. Iderakta a karját, oda a lábát: csak fájt mindene. De azért lesz még tavasz az erdőn s küldi le aranyos sugárkát a jó napocska a vándorra, énekelnek majd még a madarak s akkor lesz igazán jó. Csengeni fognak a bokrok, csilingelni a fák, csiling, csiling . . .

— Csiling, csiling, — szólalt meg most a boltajtóra szerelt csengő, Bernyes riadtan nyitotta ki szemét s szívébe a veszély érzetének hullámai verődtek: Mi az? Ki az? Bozse, csak nem engem keresnek?

— Jónapot, pan majszter, — szólalt meg most a függönyön túl a Mára hangja s hallani nem, csak gondolni lehetett, hogy nyomban lefolyt egy székre.

Bernyes haja, az a kevés, ami még a kobakján volt, egyszerre égnek állt.

— Bakancs kellene nekem, férfibakancs, — lihegte Mára. — Mustrát is hoztam, papírból, hogy ekkora legyen.

Bernyes kínjában izzadni kezdett, mégis magára rántotta a pokrócot, aztán összeharapta a fogát s lezuppant a padlóra, hogy az ágy alá guruljon.

Ezalatt meg Repka föltolta az okulárét a homlokára, a függöny felé mutatott, ahol Bernyes bakancsának orra kiállott a vászon alól és azt kérdezte Márától:

— Olyan legyen?

Mára is odapislogott, a vér telifutotta az arcát s mivel Pongyelok válla elérhető közelben volt, rácsapott.

— Hoci azt a bakancsot! Kié az?

Pongyelok megnyaklott, ijedtében lenyelte a szájában tartott faszegeket s majd lefordult a háromlábrol.

— Hoci mán, na! — sürgette Mára.

Nehogy Mára még egy másodikat is csapjon a vállára, odakapott félkézzel a kikandikáló bakancsokhoz.

De csudák csudája: a bakancs nem mozdult a helyéről.

— Csak nincs odasrófolva? — gondolta s erőlködni kezdett.

Nem volt odasrófolva, csak Bernyes fogta a két bakancsot, — pillanatnyilag ez okosabbnak tetszett, mint az ágyalábújás.

De Mára nem értette a tréfát. Föltápázkodott, odament, egy rukkra elrántotta a függönyt, aztán ijedten felsikított:

— Jezsis, Mária! Hiszen itt ez a lator! — s összecsapta két kezét. — De mi történt vele?

Bernyes most úgy feküdt, mintha szikrányi élet se volna benne. Repka hátra se nézett, flegmatikusan adta meg a felvilágosítást:

— Medve!

— Medve? — és Mára kételkedve nézett körül. — No, szerencséje, mert különben én törtem volna be az orrát!

Aztán magához vette a bakancsokat s mint aki jól végezte dolgát, elhőmpölygött.

— Ó, te haramia! — sziszegte Bernyes, ahogy az ajtó becsukódott Márá után. — Mért tetted ezt velem?

— Ugyan mán! Nem jobb így, mintha palacsintává pofozott volna?

— De most nincs, amit a lábomra húzzak!

— Betegnek feküdni kell, — tromfolta le Repka.

Vissza is mászott hát az ágyba s akkorákat nyögött, mint a kenetlen tótszekér.

— Hej, Szamo, Szamo, hogy fogok én most már a székgyárba menni? — fuvolázta a pokróc alól.

— Gyalog, barátocskám, csakis gyalog... Mert valami vacak majd csak találkozik a lábodra itt, a műhelyben...

Bernyes már ezt se bánta. Minden mindegy volt neki. Azaz nem éppen. Hogy a becsületnek legalább egyetlen szikráját megmentse s valami sajnálkozást csikarjon ki a suszterből, újra felnyögött:

— Medve!... Medve! Ó, hogy a kolera vinné el mindet egy csapásra!

Repka azonban nem indult meg ezen se. Fesztül kalapálta a munkába vett cipőt, Pongyelok meg újabb faszegeket szoritott a foga közé.

MINT A LEPKE...

*Jön, aztán
menni szeretne:
oly nyugtalan,
mint a lepke.*

*Szíve dobog,
ég a szárnya,
helyét sehol se
találja.*

*Vállamra ül,
majd kezemre:
sírna, hogyha
nem nevetne.*

*Igy megy ez most
napról-napra...
Tikkadt. Alig
van már hangja.*

*Alig viszi
égő szárnya,
jó, hogy lelkem
puha párna.*

*De onnan is
tovaröppen:
elindul az
esti ködben...*

*Mintha tejbe
vércsepp esne:
úgy hasít a
végtelenbe.*

*Bár nem vagyok
gyenge, gyáva:
remegve nézek
utána.*

„HERMANN LAUSCHER UTOLSÓ VERSEIBŐL“

AZ FÁJ NEKEM...

Irta: Hermann Hesse

*Az fáj nekem, hogy túlsok tarka maszkot
tanultam meg túl jól viselni, — az, hogy
megcsalni másokat s magam
túl jól tudom. S nem kelhet, bármi halkan,
bennem, sem enyhe vágy, se lanyha dallam
játék nélkül, szándéktalan.*

*Ez fáj nekem: magam ily mélyen
ismerni, szinte minden érverésem
előre tudni ily híven,
hogy semmi álomintés, semmi kedv és
már semmi fájdalomról semmi sejtés
nem indíthatja meg szívem.*

FILOZÓFIA.

*A tudatlantól a tudotthoz
és száz ösvényen újra vissza
mit tudtam öntudatlan ahhoz, —
s onnét kegyetlen eltaszitva:
kétely és filozófia, —
hozzád, — jutok el partjaidra:
irónia.*

*És aztán szemlélődve ébren,
s számtalan éles tükrön át,
elmerülök a fagyos éjben
s borzongva nyel el a világ —
megvetés barlangja sötéten.
Ám hozzád hajt az bölcsen a
megismerésnek résin át, —
vének kesernyés vigasza: —
önmegvetésem.*

MÉGIS.

*És mégis ifjú napjaim mind
élvezni tudtam. Panaszoljam,
hogy ápolt keblembé csak kint
és fájdalmat és sebet hordtam?*

*Ha egyszer újra visszatérne, —
hordván e nyájas tűnt korok szép
vonásait, — tán megnyugodnék,
ha más és másképp lenne vége?*

Rónay György fordítása.

A DIVAT.

Irta: *Ferenczy Valér.*

IRT-E már valaki — kellő nyomatékkal — a divatról? Persze e kérdés nem úgy értendő, hogy van-e a divatnak szakirodalma — hisz elég beülni egy kávéházba s kérni az illusztrált lapokat, hogy asztalunkat telerakják divatlapokkal, sőt gyönyörű divatlapokkal, melyeknek nyomdai kivitelét megírgyélhetné akármelyik komolyabb folyóiratunk... Szembeszökő, hogy ilyen értelemben rengeteg irodalma van a divatnak; más kérdés, irtak-e róla kellőképpen mint kultúrtényezőről? Eléggé kidomborította-e a társadalomtudományi, kultúrtörténeti vagy műtörténeti irodalom a divat szerepét az emberi élet és fejlődés összes viszonylataiban? Ez az, aminek hiányát érezzük; pedig ha a divatot kezdjük vizsgálni mint jelenséget, mint kultúrtényezőt, egyre jobban látjuk, milyen sok területet érint; köze van hozzá az esztétikának, nemkevésbé a gazdaságtörténetnek; aztán a lélektannak, sőt tömeglélektannak... És hogy miért nem kaptak mégse ezen az érdekes témán az írók, az kiviláglik tán, ha visszatérünk a szóhoz, mely fentebb kíváncsított tollam alá: a *komolyabb* irodalom épp e «komoly» (sőt tán gyakran komolykodó) jellegénél fogva méltóságán alulnak tartotta nagyon foglalkozni olyan muló, köznapias, «komolytalan» dologgal, aminő a divat.

Mi a divat? Ami dívik. Vagyis amit gondolkozás nélkül követünk. Addig amíg divat, amíg mások is csinálják. Mert lennie kell valakinek, aki először csinálja, úgyszintén valakinek aki utolsó.

Azt hiszem ez helytálló meghatározás; hogy mennyire helytálló, az kiderül majd, ha végigvettük a területeket, melyeken érvényesül a divat. Igaz, hogy ez nagy feladat, mert ez a terület szinte végnélküli; bizvást azt mondhatjuk, hogy minden téren van szerepe a divatnak. Egészen sajátoságos elképzelés, ha elgondoljuk, hogyan is működik a divat az emberi lét valamennyi körzetében: ruhaviselet, viselkedés, munka, szórakozás, művészet, ipar, termelés, politika, jog, hit és balhit, világnézet... Kezdődik azzal, hogy valaki elindít valamit, valami újdonságot, hogy egy ember legelőször csinál valamit. Az újító lehet zseni, lángész, de más esetben lehet egész jelentéktelen ember, piperkőc, divatbáb, vagy tán merőben ügyes üzletember. Valaki tehát elkezd valamit (a tehetség, az alkotó elme belső diktátumából kifolyólag, vagy feltűnési vágyból, vagy érdekből, üzleti vállalkozásból), de az ezzel még nem vált divattá; ehhez az is kell, hogy a kezdeményezőnek meglegyen a kellő helyzeti előnye, hogy lanszírozni tudja amit elkezdett; szóval publicitás is kell hozzá. A divatnak létre kell jönni, olyanformán, mint amikor a birkanyáj vízbe ugrik a vezérkos után. Vezérkos = divatkreátor.

A legérdekesebb az, hogy a divat megteremtőjét sokszor nem is ismerjük. A juhoknak látniuk kell a vezérkóst; de mit tudom én ki lanszírozta a nyakkendőfajtát, melyet hordok, melyért pénzt adtam s amelyet szépnek találok, mert divat, mert «hordják»? Valaki elindította a divatot, beugratott, «bedűtött» egész csomó embert, egy újdonság — legyen az bármily buta vagy

izléstelen — végigmegy az egész földgömbön, a divat hullámai végigvonulnak országokon, népeken . . . És ne mondja senki, hogy «bezzeg ő nem találja szépnek», hogy ő nincs alávetve a divat szuggesztíójának ! Mert valamennyien alá vagyunk vetve ennek, csak éppen különböző mértékben. Ily vonatkozásban mulatságosan emlékszem egy beszélgetésre, helyesebben vitára, mely évekkkel ezelőtt folyt le köztem s egy ismerősöm közt s amely, bármennyire jelentéktelen eset önmagában véve, mégis alkalmas lesz illusztrálni azt, amit igyekszem megvilágítani. Mondom, évekkkel ezelőtt folyt le az eszmecsere, abban az időben, amikor a férfiöltözködésben még dönthetetlennek látszó szabály volt, hogy amennyiben nem ugyanabból az agyagból van a kabát és nadrág, úgy föltétlenül a kabátnak kell sötétebbnek lenni, mint a nadrágnak (pl. fekete kabát, mellény, hozzá sűrűkecsikos nadrág, vagy kék tenniszkabát, hozzá fehér nadrág stb.). A szóban forgó ismerősöm, aki jólsituált, előkelő állású, korrekt úr és persze mindig szigorúan a divat szerint öltözködik, esküdözött, hogy egyáltalában nem rabja a divatnak, hogy izlésében nem befolyásolja az, hogy valami divat-e vagy nem. Én igyekeztem őt meggyőzni arról, hogy ez merő önámítás nála, autoszuggesztio, s a vita folyamán ezt kérdeztem tőle : hát akkor miért nem hordasz pl. sötét nadrághoz világos kabátot? «Mert csúnya», jelentette ki az illető mély meggyőződéssel. Azt aztán persze nem volt hajlandó megindokolni, miért volna a világos kabát sötét nadrággal csúnyább, mint vice versa, s ezzel a vita teljes holtpontra jutott. Azt nem tudom, hogy most, amikor egyszerre divat lett, még mindig csúnyának tartja-e az illető, nem kezd-e inkább rájönni, hogy ami azelőtt «csúnya volt», alapjában nem is csúnya, hanem ellenkezőleg szép? Bár lehet, hogy mivel az illető közben megöregedett, már nem veszi be az új divatot, nem tud haladni a korral(!) s így mint konzervatív öregúr kitart a régebbi divat mellett.

Nyilván azért maradt meg oly élénken emlékemben ez a kis eset, mert valóban meglepő példáját szolgáltatva annak, mily fokig képes elmenni az elvakultság, az önkritika-hiány azokkal a véleményekkel szemben, amelyek semmi egyeben nem alapszanak, mint a divaton. A tudatosság és önkritika közbejötté nélkül, reflexszerűen, automatikusan követjük a divatot. Persze nem mindenki olyan fokban korlátolt, mint az említett úr, de mindenkinek szüksége van a megfontolás kontrolljára, hogy lekalkulálhassa a beidegződést, az ösztönszerű automatizmust, mely a divat folyománya. Így válik a divat hitté azoknál, akik önállóbb gondolkodásra képtelenek — tehát a többségnél, a csordaembereknél, akik a vezérkos után futnak, nemcsak abban, amit viselnek s ahogyan viselkednek, hanem abban is, amit hisznek. Hit és divat : két ellenpólus, két szélsőség, a legfenköltebb s a legmindennapibb, de mint ellentétek találkozhatnak, les extrêmes se touchent. A divat hitté válik, viszont a hit is válhat divattá; amit elsősorban mély meggyőződéssel kezdtek el, azt sokan sablonszerűen követik, mint divatot. Nem kell a behavioristák tanát vallanunk, hogy a divatban valóban a behaviorizmus felfogását lássuk példázva. Az amerikai behavioristák tudva levően az emberi viselkedésből igyekeznek a lélektan törvényeit levezetni, az értelem funkciójának kis szerepet juttatnak lélektani rendszerükben, vajmi kevésbé kíváncsiak arra, mit gondol az ember, inkább csak azt figyelik, mit cselekszik, hogyan viselkedik. Innen behavioristák : behavior az angolban viselkedést jelent, de a magyarban még jobb a kifejezés, épp kapóra jön nekünk, mert a közös nyelvi szógyök éppen arra utal, ami mind a divathoz

tartozik, ennek van alávetve: az is amit viselünk s az ahogy viselkedünk — sajnos, lelkiekben is . . .

Mindez a behaviorizmust látszik igazolni. S ezzel függ össze az is, hogy nemcsak a hitnek, a divatnak is lehetnek s voltak vértanúi. Az első pipásoknak orrukon döfték keresztül a pipát; aki nem riad vissza az ily irányú adatgyűjtéstől, azt hiszem sok példát kutathatna fel arra, hogy a legártatlanabb új divatot is olykor mily szörnyű kegyetlenkedésekkel büntették. Az újító szerepe tehát még akkor is hálátlan, ha nem akar világfelforgató lenni: a szegény dohányos annak idején csak pipázni akart s még ez se volt szabad, még ezért is üldözték! Jól emlékszem arra, hogy a háború előtti években mint szenzációs divatújdonság feltűnt a jupe culotte, a nadrágszoknya. Egy-két előkelő párisi divatszalon kezdte, lanszirozta; az egész világ tele volt a szenzációs hirrel, mindenki erről beszélt, vitatta, szép-e, nem szép? Az élclapok tele voltak élcekkel a nadrágszoknyáról; hordani csak maroknyi merész, vállalkozó szellemű nő hordta, akiknél erősebb volt a feltűnés vágya, mint a feltűnéstől való félelem. De nem soká hordhatták, a divat nem bizonyult maradandónak, az újító nőknek nem volt nyugtuk a tömegektől; gúnyolták, inzultálták, itt-ott tetteleg is bántalmazták őket, ha nadrágszoknyában mertek mutatkozni.

Az új divat ellen, az egyformaságtól való eltérés ellen irányuló vak gyűlölet nem emberi tulajdon, illetve nemcsak emberi: nagy mértékben megvan az állatvilágban is. Az állatok kimarják, üldözik, meg is ölik a társukat, amelyik más valamilyen tekintetben. Azt olvastam pl. valahol, hogyha egy sirályt megfognak, a lábára valami élénk színű gyűrűt erősítenek s aztán megint eleresztik, a többi sirály nekiesik s csőrével addig-addig verik, míg a szegény állat — különönc, akaratlan divatújító a társai között — el nem pusztul. Az állatok viselkedése e tekintetben csak annyiban tér el az emberektől, hogy mi nevetünk is azon, aki nem követi a divatot, míg az állatok nem tudnak nevetni. Az ember ellenállhatatlanul komikusnak találja sokszor azt, ami még nem divat, de főleg azt, ami már nem az. Ha az állatok nevetni tudnának, micsoda homéri hahotát kelthetne teszamazt az utolsó bölény! Így azok az embertársaink, akik valami elmúlt divathoz ragaszkodnak, a divat kihalófélben lévő bölényei, utolsó mohikánjai. Ezek részben szánalmat, részben derűtséget keltenek. Mindaddig, amíg aztán bizonyos idő múltán bevonulnak a történelembe s akkor kapnak valami nemes patinát, akkor már nem komikusak. Egy röneszansz-portré, abban nincs számunkra semmi komikus, egy vasruhás vitézben sem, főleg annak a szemében, akinek az ősei közt akad ilyen vasruhás portré, melyet büszkén mutogat látogatóinak. De ki ne tapasztalta volna, hogy amennyiben valamely Biedermeier-kori vagy Biedermeier utáni, a XIX. század második feléből való fényképalbumot nézeget, az abban szereplő előkelő arslánok és delnök egyenesen kopottas, «sébig» benyomást keltenek s egyben komikusak is és ez ugyanaz a komikum, amelyet annyira kultiválnak a cirkuszi vagy orfeumi bohócok, artisták: az uraságoztól levetett divat, a kopott elegancia, divatjamult gigerliség komikuma. Sőt a moziban is nagy szerepre jutott a komikumnak ez a fajtája, pl. Chaplinnél is, aki tudvalevően variété-artista volt, mielőtt mozihíresség lett s épp a közismert Chaplin-maszkot, mellyel a szánakozással vegyes derűt oly nagy mértékben tudja fölkelteni, kétségkívül artista-multjából hozta magával. Ne feledjük, hogy pl. a Chaplin-féle jellemző lábtartás, amint erősen kifelé rakott lábakkal kacsázik, ugyancsak nagy divat volt, a tánc-

és illemtanárok tán még nem is olyan nagyon régen mint különösen keces tartást tanították. Chaplin kiváló művészete épp abban is nyilvánul, hogy a hagyományos artista-trükköt is — az ódivatúság komikumát — oly bájjal és eredetiséggel tudja telíteni; de maga a trükk egyáltalán nem új, minden csepürágó tudja, hogy az a bizonyos divatjamult dandység ellenállhatatlanul nevetésre ingerli a közönséget. Lásd pl. Zoro szűk nadrágja, Vatermördergallerja, lelógó, de pödrött bajusza stb. A porlepte fényképalbumban tehát a hajdan híres gavallér mondhatnám valami Zoro és Huru-szerű toprongyosság benyomását kelti bennünk, az unokákban és dédunokákban. Igaz, hogy a Biedermeier-utáni kor, az angolok Victorianus kora, alighanem sokkal, sde sokkal izléstelenebb is volt, mint más, akár előző, akár következő idők; mégis tény, hogy általában a relative közeli mult az, amely mint túlhaladott álláspont, a komikum hatását gyakorolja ránk, hiszen pl. Cervantesnél a Don Quichote-ban a lovagkor, mely akkor még nem állt oly messze a multban, a humor és szatíra legjobb tárgyaként szerepelt; mi már inkább vagyunk hajlandóak a lovagvilágot a történelem dicsfényével övezni, amellyel a XIX. század második felének nem adózunk — vagy még nem adózunk. De csak türelem, ez is jöhez még, a divathullámszás terén semmi se lehetetlen, sőt mint hallom, már kezd is mutatkozni: Angliában már kezd divatbajönni a Victoria-korabeli tárgyak gyűjtése! Pedig még az is jó időbe telt, míg az angolok rájöttek, hogy ezeknek a közelmult évtizedeknek, a Victoriánuskornak emlékei nagyrészt az izléstelenség netovábbjai; még újság, vívmány, hogy már végre a nyárspolgár is mint az építészet torzszüleményét emlegeti a Hyde-Parkbeli Albert Memorialt... és ime, a divat kiszámíthatatlan hullámszása folytán az ujdonságkeresők, a dernier cri hivei közt máris lábrakapott az, hogy a Victoriánus tárgyakat mint ritka csecsebecsét gyűjtögetik.

Persze téves, elhibázott dolog volna ilyen jelenségekből a divathullámszásoknak holmi erőszakolt törvényeit levezetni s mindenáron rendszerbe foglalni oly nehezen megjósolható jelenségeket, aminők a divat meglepetései. Hogy mi miért és hogyan válik divattá, nagyon is rejtélyes folyamat. Hogyan is lanszirozzák a divatokat? Kreálók oly sokszor maradnak rejtve előttük, a beavatatlan többség előtt... Egyszerre csak látjuk, hogy valami divat lett, hogy a nők megint valami más, új formájú ruhát kapnak fel, terjed mint a futótűz, mindenki tudja már, hogy «most ezt hordják», mert «most ez a divat». Érdekes az is, hogy régen a divat sokkal lassabban változott (figyelemreméltó, hogy a parasztok, akik még a legutóbbi időkig nagyon kitartottak népviseletük mellett, mely nemzedékeken keresztül alig változott, szokásaikban is szinte zsarnokian követelik meg az egyformaságot, a hagyomány-szentesítette normát; marják, gúnyolják, aki eltér ettől, sokkal inkább mint a nagyvárosban). Régen az egész élet üteme hasonlíthatatlanul lassabb volt; ma nyilván a gyorsult életritmushoz tartozik, hogy a nőknek minden évadban mást kell hordaniok s ezt mindenki természetesnek is tartja, senki se lázadozik a divat zsarnoksága ellen. Sőt mi több: pénz is van rá mindig. A divat koronázatlan fejedelmei valahol a művelt nyugaton, nagyobbára Párisban, trónolnak az Olympuson s eldöntik, hogy az idén pl. hosszú legyen-e a szoknya vagy rövid, sőt olykor valóban gyatra, torz divatötleteket is rákényszerítenek a türelmes emberiségre. Az idej női kalapdivatra például véleményem szerint nem illett más szó, mint hogy ocsmány; a pár év előtti is vetekedett vele szörnyűségben. Az még hagyján, hogy pl. több szem életnagyságon felüli aszpirintabletta volt a kalapra ráapplikálva (nyilván taliz-

mánnak fejfájás ellen), de volt aztán nagy mintájú, színes (vörös, barna vagy lila!) fátyol, mely néhány lépés távoból megtévesztésig úgy hatott, mintha valami csunya bőrbetegség viritana az illető nő arcán! A divat terén nyilván ugyanaz áll, mint az újságírás terén: csak ötlet legyen, újdonság, szenzáció! ha nincs talpraesett, hát legyen gyatra, mindegy, hisz a közönség mindent bevesz. Quandoque et magnus dormitat Homerus: a divatdiktátoroknak se juthat mindig eszükbe jó ötlet, itt is van ugorkaszegzon. A férfidivatban annak idején a velszi herceg, a későbbi VII. Edvárd, diktált rá sok mindent a férfiakra, csak az egysoros Ferenc József-kabátot, melyben általános meglepetésre egy szép napon megjelent (the single-breasted miracle — az egysoros csoda, írták az angol lapok), nem tudta közkedvelté tenni. Ez az ötlet — valamint az előbb említett jupe culotte — nyilván túl merész volt, nem csinált iskolát.

A divat irányítói, ha nagyobbára névtelenek maradnak is, mégis nagyra tartják ténykedésüket, ami ebből a kifejezésből is kiviláglik: kreáció. Ők kreálnak, alkotnak, ők is művészek. A különbség csak az, hogy nem vászonra festenek, mint a festő, nem papírra írnak, mint az író, hanem élő alapra, a mozgó emberi testre komponálják műveiket. Sőt magát az emberi alakot is gyúrnák, változtatják, a nőket soványító kurára fogják. Érdekes, hogy a szépségideálnak — tehát a divatnak is — föltétlenül van köze az emberi faj kialakulásához, a természetes kiválasztódás nem maradhat e téren hatástalan. Még nincs eléggé kikutatva, de vannak csalhatatlan adataink pl. arra, hogy az emberiség magasabb s erősebb lett a századok folyamán, hisz a középkori vasruhákat alig tudná ma valaki hordani, csupa apró emberre szabták; ez derült ki Angliában, ahol annyira szeretik a történelmi játékokat, parádés felvonulásokat, «pageant»-eket. Egy ilyen középkori pageant alkalmával a szereplő mai angol urak eredeti régi vasruhában akartak megjelenni, de nem lehetett, mert valamennyi kicsi volt.

Ugyancsak érdekes, még kiderítésre váró kérdés, mennyire és mennyiben felel meg a művészek alkotásaiban érvényesülő emberi szépségideál a valóságnak. Az embertípus, melyet a középkor vagy akár még a korai róneszansz, a quattrocento művészeinél is látunk, ha nem is nevezhető gyengének, de mindenesetre karcsú volt, nyulánk; a cinquecentóban ez hirtelen megváltozik. A változás persze nem egyetlen művész műve, inkább általános irányzat, mely kétségtelenül összefügg az antik szobrászat atlétikus alakjainak kultuszával, melyet a róneszansz magával hozott; mégis, ha egyetlen művészt kellene megneveznünk akinél rendkívüli nyomatékkal lép fel s uralkodóvá válik, az atlétikus típus az emberábrázolásban, férfinél és nőnél egyaránt, akkor ez Michelangelo. Lehet mondani, hogy Michelangelo nyomán támadt a művészetben az a szokás (mondhatnók divat), hogy minden emberi alak, legyen az keresztény szent, aszkéta, remete vagy bárki, aki a képeken vagy szobrokban szerepel, rendkívül hatalmas, atlétikus izomkolosszus. Pedig bajosan képzelhető, hogy az 1500-as években, Michelangelo idejében lényegesen több izomember és izomnö szaladgált Firenze utcáin s szolgált a művészeknek élömintául, mint teszem azt egy emberöltővel előbb Boticelli idejében, aki ugyancsak Firenzében élt és munkálkodott. És egy századdal Michelangelo után Rubens ugyan egész más emberfajta látott maga körül flamand hazájában, mégis kétségtelen, hogy — ha befolyásolta is emberábrázolását a tényleges flamand típus — nem tobzódott volna olyan hallatlan mértékben a hústömegek ábrázolásában, ha nincs előtte Michelangelo,

aki az izomkolosszusokat, a gigantikus embertípust divattá tette a művészetben. Hiszen Flandriában is ugyancsak egy századdal előbb Brueghel dolgozott, akinél nyoma sincs ennek a hatalmas testű embertípusnak — egyszerűen azért, mert ő még nem került a michelangelói szépségideál befolyása alá.

Michelangelo tehát, a klasszikus ókori szobrászat hatás alatt századokra kiható divatot kreált az emberábrázolásban. Erre is céloztam fentebb, fejtegetéseim elején, amikor azt mondtam, hogy a divatkreátor lehet lángelme is. És ha nem is volna igazságos Michelangelót felelőssé tenni a mai akadémikus szobrászat termékeiért, de tény, hogy még ma is megmaradt az izomkolosszusok divatja a művészetben; a mai szobrász is egész természetesnek tartja, hogy az államférfit, aki az életben sovány, közepes testi erejű ember volt, az emlékszobron, melyet róla készít, olyan nehézsúlyú atlétának ábrázolja, hogy annak a ruháján keresztül látható, duzzadó izomtömegeit akármelyik világ bajnok, Hackenschmid, Czája vagy Schmeling is megirigyelhetné. A divat tehát, melyet Michelangelo az emberábrázolás terén kreált, igen maradandónak bizonyult, legalább is a monumentális plasztikában már kb. 400 éve mondhatni változatlanul tart. Ilyen tartós divatra nehezen találhatnánk más téren példát.

Fentebb arra a jelenségre utaltam, hogy az újító, aki valamiben eltér a tömegtől, az állatvilágban, valamint az emberek közt is gyakran gyűlölet s üldözés tárgya. Bármennyire igaz ez, mégis ez is olyan megállapítás, amelynél óvakodni kell az általánosítástól, amelyet csak fenntartással, minősítéssel állíthatunk fel szabály gyanánt. Főként pedig azt kell hozzá tennünk, hogy e tekintetben korunk igen erős változást mutat, az újítástól való félelem sok tekintetben az újdonság nagyfokú értékelésének adott helyet. Így jóban, rosszban a határtalan lehetőségek képét mutatja a kor, melyben élünk. Az ipari forradalom (hogy ezt a nem nagyon szerencsés kifejezést használjuk), a találmányok, a technika óriási rapid fejlődése korunkban természetszerűen hozta magával az újítást, a divatváltozás nagyban meggyorsult s egyre gyorsuló tempóját. A világháború is igen sokban kihatott erre; ma már a létfenntartás, a megváltozott viszonyokkal való leszámolás is kényszerít bennünket arra, hogy feladjuk a változással szemben érzett idegenkedésünket. Maradiság azért kétségtelenül van még nagyon sok a világon; mégis tény, hogy ma már szokásban, divatban oly nagy változásokat vettünk s veszünk be, hogy az még néhány emberöltővel ezelőtt elképzelhetetlen lett volna.

KÖDDEL KÜZDŐ KÉK HEGYEK.

*Kék hegyek húztak, ködbe veszték,
De fény várt félszáz év után.
Az alkony pírja félve reszket.
Kék hegyek húztak, ködbe veszték.
A hívő szív sohase veszleg.
Egy-egy kék hegy tovább jut ám.
Kék hegyek húztak, ködbe veszték,
De fény várt félszáz év után.*

TRIUMFUS, 1937...

A déli májusi kékség izzón dalolt:
elöl Badoglio és De Bono lovagolt,
és búgtak kábítón repülőmotorok,
s ott lenn ujjongott százezer torok.

Vexillumok és büszkén fénylő ércsasok
nyomultak sodrón előre mint havasok
varázslattól elszabadult fenyői,
Alpések, vagy az Abruzzók tetői.

Nyomukban kemény légiók és ezredek
vágták döngőn a marsot és a rengeteg
szurony hegye megcsillant, ágyú vasa dörgött,
harcikocsik hernyótalpa dübörgött.

Mint őskori roppant félelmes bogarak
kúsztak vadul előre: a halál marad
ott, ahol páncél-testtel siketen s vakon
átvágtnak erdőn, sziklán, árkon, falakon.

Aszkarik, kevély spáhik vágtaztak szilaj
menelben... Afrika... furcsai izú zsvaj
a szájukon, hófehér burnuszok s tevék
lebegtek el, és az impérium nevét

zenélte minden itt... S rajtam most látomás
veft erőt: fölöttük kürtök szavára más
had robog el, s rájuk pálma s cser lombja hull,
Caesar az élen, s Scipio is ott vonul...

Az imperátorok, hősök mind, Aetius
a legutolsó... és hallom Vergilius
hexamétereit... Pillanat, s szétfutott
a kép és restellkedve álltam: nem tudok

méltán dalolni róla, s ez a drága fény
csak rámsütött most, s jaj, nem az enyém,
sem ez, sem aki hozta: pedig integet
kezem, s láthatatlan szőnyeget tereget

eljük... Kiáltottam volna, de lakat
fogta át remegő számát, majd elszakadt
a pántja, s egy szót mondtam lázzal, félelem
nélkül, egy szót, a legszebbet, azt: győzelem.

KOMÁROMI JÁNOS.

(1890—1937.)

Meghalt Komáromi János és vele ismét a régi elbeszélőgárdából dőlt ki egy értékes egyéniség, a Mikszáth-hagyományok legértékesebb folytatója és legegényibb megújítója. A Felvidéken született ő is, akárcsak Mikszáth, a zempléni Málcán, életét az északi hegyek között, öreg kisvárosokban kezdte meg s pályája során egyre jobban a főváros felé közeledve, egyre nosztalgikusabban hozta magával a felvidéki tájak borongós költészeti, magyarosan nekikeseredő életüket viselő hangulatát. A háború jóformán diákkorában szült bele életébe, huszonnégyéves se volt, amikor a frontra került és a kelet-felvidéki, félig-meddig ruszsin témák közé a háború nagy élménye társult, mélyrefészkelve magát eredendően borongó, fanyar lelkébe. A fiatalemberben ekkor kezdett kialakulni az író és mindjárt indulásánál készen állt írói karaktere és témaköre: a tempós, kicsit szabadjára eresztett, anekdotikus elbeszélés lett igazi kifejezési formája, a szabályos, dogmatikus regény minden kötőféke nélkül, témaköre pedig a gyerekkor és a korai ifjúság tájainak, különös embereinek összeütközései és a háború, a maga megrázó kegyetlenségével és deprimáló eseményesorozatával. Komáromi János azonban minden fanyarsága és pesszimizmusa ellenére sem vesztett semmit verbő, ártatlan humorából, legfeljebb elszíneződött, halkabb és szomorúbb lett, inkább öngúny, mint fegyver a társadalom ellen. Magatartásának állandó emlékezésre beállítottasága, amely a prózát író lírai egyéniség, és az anekdotizáló elbeszélőfurfang között ingadozik, sajátos veretet adott minden írásának. Ellentétek ütköztek össze benne, minden nagyobb vihar nélkül és az írói arc, amely írásaiban megmutatkozik, a kicsit fáradt, oroszosan ködös, sokszor felvillanóan drasztikus mesemondóé. Komáromi János mindjárt testestől lelkestől a nemzeti irodalomhoz szegődött s a háború után meginduló Napkeletnek egyik legnagyobb erőssége lett, egyéniségének magyar jelentőségével és írásainak magyar, felvidéki táji nosztalgiákat közvetítő érzelmi telítettségével.

* * *

A fiatal író pályája kialakult: a háború és a szülőföld nyomja rá bélyegét, ennek a két benyomásnak élményei követelik a maguk számára. Komáromi János első regénye háborús tárgyú és mindjárt legjobb értékeit mutatja: az elbeszélés, a mesemondás örömét, a különös, félig rendkívüli, félig hóbotos alakok megelevenítését, a hangulat furcsa megosztását a fogható valóság és a ködös irrealitás között. A fantázia, amely valahogyan minden történetét kiemelte a teljes valóságéból, gazdag szálon kötődik egy lebegő világához. Ez a fantasztikus mesevilág, amely legtöbb írásában a háborzongatóvá, kalandossá tett felvidéki környezetből száll ki, szinte Krudyra emlékeztető gyengédséggel, történelmi regényeiben éri el igazi területét. A história, a vad mese és a különös forma — legszebb történelmi könyvében, az Esze Tamás, a mezitlábask ezredese címűben époszt ír,

az eposzok dogmatikus kellékeivel — nagyon egyéni köntösbe fonódik össze Komáromi lírai alaptermészetével. A sűrűvérű Rákóczi-előtti háborús korszak káromkodásaiból, izgató gazdagságú jelenetekké kibontott Kraftausdruckjaiból az Esze Tamás természetes könnyedséggel olvad át remegő líraiságú szakaszokba és a szerelem tündéri, már-már vérszegény ábrázolásába. Az észre nem vehető ellentét a vérmes és lírai, kemény és borzongósan gyengéd természetben külön helyet ad első szerelmi regényeinek. A Zug a fenyves úgy él az olvasó emlékezetében, mint egy végtelen édességű mollakkord, a Régi Szerető hideglelés írói biztonsággal változtatja a gyengéd, puha tájleírásokat és erotikus elfáradásokat a háború drasztikusan valószerű érzetetésével. Állandó hősei vannak, akik átsétálnak egyik regényéből a másikba, mint Vidróczky és homályos, krudysan szellemszerű, egzotikus különbségükkel óvhatatlanul vonják egyetlen babonás hangulatba minden írását.

* * *

Készen áll Komáromi János regényeinek és elbeszéléseinek egész színpada: az északi hegyek kicsit ködös, kicsit fenséges világa, a kurta-nemesi udvarházak eszem-izom élete, az országutak furcsa, félig bolond tekergői, akik sebes lélekkel viselik el belső világuk álomszerű ködösségében a valóság inzultusait. A háttér ki is bővült még a háborúval, ahol a szülőföld drasztikusan harsány és elomlóan lírai élményei erősebb, démonikusabb aláfestést kaptak. A lélek, amely a születés és a háborús hányattatás elhatározó élményeiből kikerült, borongós, kicsit nehézkesen fanyar és rosszmájú. A megbékélés soha sem áll helyre benne, az életet nem tudja sem derüvel, sem pedig indulatossággal szemlélni, mint például Gárdonyi vagy Móricz, — a derűs elmélázás és a robbanó harag szinte egyszerre jelentkezik minden dolgában. Az egyetlen hangulat mélyén nagy elégedetlenség van, mely néha keserű lemondásban, néha pedig vad, mértéktelen humorban csapódik ki. A hangulatok kiszámíthatatlan hullámzása azonban nem két gyökerű, szorosan Komáromi János alkatából következik, és sohasem teljesen, hiánytalanul valószerű. Ez a fajta regényírás szemre szinte hiánytalanul realsztikus: konstrukció-vágyában, ember-teremtésében, pontos helyi és időbeli kiterjedésében, — mélyebbre nézve, a Komáromi Jánost jelentő valóság szálait bontva szét, látni, hogy a realitás majdnem mindig fikció csak: a valóság — a legerősebb, legízesebb valóság — igazi anyaga a fantasztikumnak valamelyik változata. Néha a fantasztikum megelégszik a figurák valóságfölötti hóbortosságával, egy felbomlott idegrendszer reakcióival a valóságra: ez a gyakoribb, szelidebb formája, — máskor a fantasztikum átítatja az egész konstrukciót, a vérmes, már-már dühösen érzékletes valóság teleszájú érzékiség régi formák szoros ágyában jelentkezik, az eposz legműfajszerűbb, legtorzítóbb és legdrapériásabb kellékeit követve szigorúan, szinte parodisztikus következetességgel. Egyre világosabb lesz így, hogy Komáromi János figura-, atmoszféra-, helyzet- és konstrukció-teremtésében legfőbb indítója a hangulat, — a saját pillanatnyi hangulata, derűsen nosztalgikus vagy fanyarul csipős nembánomsága, vagy pedig az élmények, a valóságos élmények magvában, az egész reális életben rejlő hatalmas, mindent előntő fantasztikum. Az anekdotikus kedv aztán bőven éli ki legjobb írói tulajdonságait, emberi tréfa-kedvét a hangulat keretei között, és határozza meg Komáromi János írói arcát véglegesen.

Ahogy mindjobban érik Komáromi, a hangulati bágyadság, ősziméltóság egyre jellemzőbb lesz műveire. A humor nehezebben fakad már belőle, inkább a meg-megjelenő régi figurák lebbentik fel a kesernyés, pszichizisztikus tréfás anekdotát, mint maga a mese. Az ujságírás mindjobban igénybe vette, regényei már nem készültek a kezdeti gonddal, a témák is elsoványodtak és ahogy Komáromi elbetegesedett, lassan a keret maradt meg régi műveiből: az anekdotikus, tempós mesemondás, a hajdani gazdag apparátus helyett egy-egy felvillanó, értékes érzelmi háttérű jelzőben megvillanó táj, amely utolsó könyveiből is a Zug, a fenyves, a Hé, kozákok, az Esze Tamás, a Régi szerető hangulatát váltotta ki a lélekben. Az élet nyersebb izei majdnem teljesen elsikkadtak és Esze Tamás helyett utolsó regényhőse már az emlékező, számkivetett Mikes Kelemen, aki Magyarország felé nézve, a Rákóczi-felkelés hősi tettein át, tekint az ifjúságra, az elmúlt tájakra, az elhagyó emlékekre. A halál felé, a kínos, nehéz halál felé induló Komáromi János így tért vissza a kiinduláshoz, a szelíd, tűnődő lírához, hogy egy-egy újabb, mind ritkább elbeszélésben megmutassa képességeit. Meghalt Komáromi János, eggyel kevesebb a vérbéli magyar elbeszélő-vérmérsékletek sora. Amit írt, megmarad közöttünk, — ez legyen legszebb méltatása és búcsúztatása.

Thurzó Gábor.

Célestin Bouglé az École Normale-ről. Az elmúlt hónapban igen érdekes vendége volt Budapestnek. Célestin Bouglé az École Normale Supérieure igazgatója látogatott el hozzánk. Három előadást tartott itt s ezek közül egyet magáról a franciák leg-híresebb iskolájáról. Az École Normale fogalom az egész világon s a normalien is az kivételes és magasabbrendű műveltségével. A legkiválóbb francia szellemeknek erjesztő kohója ez a főiskola s az, hogy éppen a tanárok részesülnek ebben a felsőbbrendű nevelésben, egészen természetszerűen magával hozza, hogy a tanárok nemcsak a tudományosság külöznárt világában visznek vezető szerepet, hanem az egész francia közéletben. A legnevesebb vezető politikusok szín-java a normalienek közül kerül ki, úgy, hogy Albert Thibaudet egyik kitűnő könyvében méltán nevezte a harmadik köztársaságot a Tanárok Köztársaságának. Célestin Bouglé rávilágított előadásában arra a szellemre, amely ezt az iskolát létrehozta. Az École Normale Supérieure a forradalom iskolareformjából született, amely az ancien régime-nek a nép

elől elzárt s az akkori megcsontosodott egyetemekben elsáncolt tudományosságát egy mindenkinek nyitva álló szabad iskolába ültette át. A forradalom napjaiban a felszínre került nép tehetséges fiai személyválogatás nélkül látogatták ezt az iskolát. Később Napoleon alatt az akkor már kialakult szerepű polgárság (a bourgeoisie) szállotta meg. Ez volt Napoleon szándéka is, aki maga is felkarolta az École Normale-t. Hatalmas kaszárnyaszerű liceumokat építtetett s egyszersmindenkorra megvetette ennek az iskolának alapjait is.

Az ezután következő viharos évtizedekben éppen az École Normale Supérieure volt a tudomány tisztaságának és függetlenségének megőrzője.

A második császárság befolyásos szellemét még az iskoláztatás terén is érezte és így az iskola is veszített régi függetlenségéből és önállóságából. De a császárság bukása után visszanyerte régi független helyzetét s azóta két szempont jellemzi munkásságát, tudomány és szabadság.

Célestin Bouglé hangsúlyozta azt a szigorú rostálást, amelyen keresztül

az iskola a jelölteket felveszi. Ennek illusztrálására a következő adatokat közölte. 350 jelölt közül 28-at vesznek fel. A felvételin hét vizsgát kell tenni s ezek közül három dissertáció; mégpedig filozófiai, történelmi és irodalmi. Már a felvételi vizsgán nagy intelligenciáról és széleskörű műveltségéről kell a jelöltnek tanúságot tennie s ez a további tanulmányok során még erősebben tágul. De ez a műveltség egyetemessége mellett sem felületes, hanem ellenkezőleg igen mélyreható. Bouglé egyszer egy volt normalista növendék íróasztalán a Mahabarátát és az azokról szóló tömeges jegyzetet és tanulmányokat találta meg.

De ami még fontosabb, a növendék kimeríthetetlen munkabíró képességet nyer. Ezen munkaerő élő példái a mai francia írók, mint Jules Romains és Jean Giraudoux és a politikusok, a francia kormány vezető egyéniségei, kik majdnem kivétel nélkül az École Normale növendékei voltak. *K. K.*

Jékely Zoltán: Kincskeresők. (*Franklin Társulat kiadása.*) Egy csapat kisdíjak és egy város lóvátett félnadrágjai régmúlt időkben elásott mesebeli kincsét keresnek. A kincs az enyedi szőlődombok hasában van, a város alatti rejtelmes pincék mögötti alagutakban: a fél város megindul titokzatos nyomokon a keresésére. Egész expedíciók indulnak el, a kisdíjak összeesküvésekben vesznek részt és egy tündéri majálison ki-ki meg is találja a maga kincsét: a félnadrágok és csirkefogók magát az «aranyakat és ékszereket», ami azonban eltűnik kezükből, mint egy álom, a kisdíjak pedig múltó és illékony gyerekkoruk fájdalmas, egy pillanatra megmutatkozó teljességének élményét. A kincskeresők sorsa eldől: a bolondok és gazemberek elpusztulnak, a kisdíjak elindulnak egy kétes felnőtt jövő felé.

A valóságos és a jelképes kincskeresés készen kínálta Jékely Zoltánnak a regény érdekes szerkezetét: egybeolvasztani a konkrét kalandos izgalmat a mélyebben kalandos, érzékentüli rejtelmességgel, az elhagyó gyerekkor nosztalgiájával. A két egyforma, de mégis gyökeresen ellentétes szálat meg is fogja, egybetartva őket, biztatón indul el rajtuk, mint a mesék eltévedt gyerekei az elhulajtott kavicsokon. Ahogy mélyebbre jut azonban a történetbe, elveszíti a biztonságot: a regény meséje egyre biztosabban és aggasztóbban esik két külön tárgyalt, igen gyengén egymáshoz álló részre. A gyerekek ébredésének története mind lebegőbb lesz, az ebbe az áramkörbe kénytelen-kelletlen belesodródó felnőtt kincskeresők rajza elbizonytalanodik és lassankint mást sem ad az egész kincskereső kalandregényből, mint a résztvevő felnőtt alakok álló jellemrajzát, szinte kivonva az eseményekből. A regény közepén ez az egyre lazább összetartás egyszerre füstté lesz. A regény ezután már csak novellisztikus jelenetek egymás mellé iktatása, kurtán, egyszerre felforrósodó lírával elszárválva.

A mese egyszerre kívánt költőt és regényíró, mégpedig a legkényesebb szerkesztői ösztönt követelő kalandregényíró. Jékely Zoltán első sorban költő és még nagyon nem-kész regényíró. Így aztán a regény líraibb részei, a gyerekkor egészen finom visszaadása, fél-villanásokban, remegő belső képekben való érzetése sikerülnek csak, s ezzel minden ami személyes, lírai élmény, az írói alakításnak minden erőszaka nélkül nyilatkozva meg és meglehetősen balog a kalandos történetnek a kifejtése, logikus konstrukciót kívánó végiggondolása, más szóval a személyes élmények tárgyiasítása, a mese szolgálatába állítása. A költő és a regényíró — a kész költő és a

kísérletező regényíró — állandó háttársúrlódása így a regény. A költő megszólalásának részeiben főlel és megrészegít kábitó belső gazdagságával, lírájának fanyar és borongós áradásával: egy erdei majálist zengővé tud tenni, mint egy verset, a regényíró kötelező jelentkezése pedig lehangol, a szükségszerű mesterember-munka elnagyolt, lélektelen marad és balkezességével megzavar. A kiegyenlítésre is, a lírába fojtott, konstrukcióval nem törődő prózai versre is lenne példa pedig, mindenekelőtt Alain Fournier «Le grand Meaulnes»-ja, ahol zavartalan a költő munkája, akár lírát ad csak, akár a regényíró eszközeivel dolgozik, — zavartalan, mert a hangulat egységét meg tudja tartani. Jékely Zoltánt akaratlanul is guzsbakötik a modern regényírás kötelezőnek érzett fogásai, melyeket nem tud alkalmazni, mert szubjektíven, átforrósodott fantáziával ír, nem pedig hidegen, eseményeket és rejtelmes fordulatokat kiagyalyva. A költő vérmérséklete, a magáéból alkotó költő vérmérséklete az egyéniség trópusi atmoszféráját teremti meg regényében s kár, hogy amit beletoldott, a regényszerűség és a túlságosan komolyan vett angolos regényírói-fogások kedvéért, sohasem tud erre a magaslatra emelkedni. Regényének legszebb részei arról beszélnek, hogy a megoldás így lett volna egyedül sikerült, együttes hatásában is egy Fournier vagy Green lírai rémregényéhez mérhető.

A költő győzelme és a regényíró botlásai, — mik Jékely Zoltánnak, a regényírónak prózáirói értékei? Mindenekelőtt gazdag emberábrázoló képessége, de ez sem a kicsit színházi statisztériának ható felnőtt kincskeresőkben, hanem mélyebben, a háttér, a mellékes epizódok hőseiben. Az apa alakja, melyről alig ír, csodálatos szépséggel emelkedik ki például, pedig sem «jellemezve», sem tüze-

tesen «leírva» nincsen, mint legtöbb kincskereső hőse. Ezek az emberei akkor elevenek, vértől forróak, ha mellékesen érinti őket és azonnal bizonytalanokká lesznek, ha a «kötelező jellemfestéssel» fog hozzájuk. Egészen különös tehetsége ez. Meglepően biztos könnyed elbeszélése is, a jó és értékes mesemondók tempójában, a szemléletes stílus minden érzékletes erényével. Kitűnően beszéltet: egy-egy kurta, monológnak ható párbeszédből szinte testileg tapinthatón lép ki némelyik figura. Mindez ritka prózáirói erény, melynek igazi, gyakorlatibb értékét az dönti majd el, hogy Jékely Zoltán meri-e vállalni a lelkifurdalás-nélküli líraibb kompozíciót, meri-e egyéniségének tüzeben izzó fantáziájától vezetetni magát, a regényforma rovására, vagy pedig ennek a könyvének felemás megoldását veszi föl újra? Az érdekes, anyagában értékes Kincskeresőket a megmunkálásának merészségében is teljes, utat törő új megnyilatkozási forma csak így tudja fölváltani s csak így ugrik ki teljes, hozzá méltó vértetben a költő Jékely Zoltánból a regényíró.

Thurzó Gábor.

Dénes Gizella: Kisasszonykirály.
(*Singer és Wolfner kiadása.*)

A kisasszonykirály a leghatalmasabb magyar királynak, Nagy Lajosnak a leánya, Anjou Mária, ez a nagy örökség terhével született kicsiny asszonyteremtés, akinek tizennégy éves gyenge gyermeknyaka megbicsaklik, amikor fejére teszik veszedelmes hatalom súlyával nehéz koronáját a birodalomnak, amely három tengert számlál ekkor határainál.

Ami a regényből történelem: tartalmi szövegezésben körülbelül annyi, mint egy történelmi korba szövegezett kosztümös opera tartalmi kivonata, aminthogy a regény *történelme*: szervesen bedolgozott háttere,

mintegy ürügye csupán ennek a regényben megírt operának. A korhűnek elgondolt szereplők, kötelező, megfelelő és gondos kiállítású dekorumaival a kardcsörtetésnek, hatalomvágynak, hazafiasságnak, királyhűségnek, cselszövő politikai bosszúvágynak, megjelennek egy-egy trónszékes tanácssterem, brokátbaldachinos királyi hálópáhly-szoba, oszlopos vár folyosó vagy keskeny ablakvágású, csendes toronycella felvonásonkint változó színpadán, üritik a kupákat, ráütnek ököllel az asztalra, hírhozó csatlózt fogadnak vagy titkos futárt menesztenek, vitáznak az ország állapotán, heves felindulásban elmondják egymásnak a színpadon mindazt, amit ők ugyan nélkülük is tudnak, de amit a hallgató, illetve az olvasó nélkül nem tudna; minden előttünk történik, a szemünk láttára, a szereplők a színpadon megjelenésük első pillanatában jellemük befejezett, külső kellékekben készenadott felismerhetőségével lépnek elének; sokhangú, mégis kevészínű hangszerelésben kapcsolódnak mélyebb, magasabb szólamok, hegedűből, torokból kifuttatottak, vagy ifjúszavú csellóból föl búvók, néha hiba csúszik el a szőlóban vagy az együttesben, vagy dallambeli következetlenség; — de mind e látványos, itt-ott meglazuló (pedig elég biztosan vezetett) sokszólamúság fölött őszinte, érzelmes, tiszta líra egyszerű és meleg mezzoszopránjával vezet a gyermekien báortalan kicsike asszonyhang: a szerelmes szüzecke szívú szép kis Anjou Máriáé.

És hogy ez így történik, ezen dől el a regény sorsa, a regényé mint írásműé. Anjou Mária szeretetre vágyó, egyszerűen fiatallányi, meleg kis szívének dobogása teszi, hogy írójának e jó ösztönnel megtalált vezető alakján keresztül a könyv minden hibája ellenére rokonszenves olvas-

mány, amely figyelemreméltó jó tulajdonságokkal lep meg mindannyiszor, amikor a történelmi apparátus rendbentartásával erején felül elfoglalt író Mária alakjában lélekzethez jut és őszintén, belülről, önmaga asszonyi szavával szólal meg. Az írónak a történelembe tévedt, ám az asszonyi líra melegénél azonnal önmagára találó hangja — s a gyermeknek is törekeny, félénk, magába húzódtott, engedelmes kis leánykirály, aki mozdulni sem tud a vele rendelkező vezető kezek nélkül a helyen, amelyre sorsa jelölte, de gátlás nélkülien magában-biztos, tettekreész, — sőt lázadásra — a legnagyobb ügyben, amelyet magáénak érez: asszonyi volta tisztára érzelmi életben, — az író lelki alkatának s regényalakjáénak e sajátos analógiájából kerülnek a könyv legéletesebb oldalai. Érdekes tisztán mesterségbeli szempontból megfigyelni, milyen feloldottan jelentkezik az írásmű nehéz anyaga az író kezében (s milyen feloldóan hat az olvasóra!), amint önmagát éli, adja s hagyja szétoldódni a hatalom idegen terhét viselő lélek érzelmi őszinteségében, akinek pontosan olyan nehéz az élet helyett a történelemben élni, mint neki. És ezen a ponton forr össze szervesen a merőben külsőleges anyag mégis csak a belső kompozícióval, a történelemből kiemelt, mintegy automatikusan adódó esemény-sornak itt külsőleges okozat-lánca az elhatározóan személyes élménnyel s végső soron az eredménnyel, amellyel az író a maga elé tűzött feladatot megoldotta. Nem mesterségbeli bravúrral, ellenkezőleg, csaknem akaratlan kívül, az őszinteség ösztönös kifejezőképességével, minden igaz írónak azonban legmegbecsültnivalóbb tőkével.

A regénynek egyébként sokeseményű, drámai fordulatoktól duzzadó történet-sodra az író e szubjektív

állásfoglalása miatt mindvégig következetesen vétkszik önmaga érdekesége ellen: a történetet továbbmozdító eseményeknek mindig csak egy szemszögből, úgyszólván állandóan csak a szereplők által tudomásunkra adott, közvetett bonyolításmódja eleve megfosztja a fordulatokat közvetlen hatóerejüktől; ahhoz, hogy utólrhessük, egy kicsit mindig késve — és mindig másoktól tudjuk meg, hogy mi történik, mint akiktől logikusan várhattuk volna. Ne haragudjon Dénes Gizella, de meg kell mondanom: itt komolyan próbára tette nem egyszer türelmemet, éppen mert mindennél távolabb áll tőlem a szándék, rosszindulattal mulattatóvá jelölgetni néhány kellően át nem gondolt jelenet fonák logikátlanágát. Annál szembeszökőbb ez, mert stílusában a regény gondos megmunkálást mutat. Ez a jó, egészséges, ép-kézláb, szép mondatokból összeálló stílus kissé heveskedő, kissé kellemkedő; ábrázolásmódja, amely megelégszik a legközelebb fekvő felszín megoldásaival, akasztja bele minduntalan stílusát is sablón-sallangokba. Amennyiben a témához híven régieskedik, terhessé egyszer sem válón, erőltettség nélkül teszi, sőt helyenként olyan tiszta jóize érzik egy-egy mondatsorának, olyan figyelemreméltóan adja jelét a nyelv, a szavak értő szeretetének, hogy szinte csodádom: miért nem éli bele magát jobban e szép jóizekbe? Nincs más hátra, Dénes Gizellának meg kell találnia a maga igazabb mondani-valóit azon a szebbik hangján, amely nem «köz-irodalmi» s amelynek ő külön ízeit érzi és érti, — hogy a következő könyvét szívünk szerint még magasabban mérhessük.

Molnár Kata.

Pjotruska. (Karácsony Benő regénye. Révai, 1937.) Baltazár György fiatal író a vidéki szerkesztő báb-

ruhájába kényszerülve, elvarázsolt királyfiként él városkájában, melynek csendben pocsolyásodó életét nyughatatlan, ki nem elégített szelleme fel-felkavarja. Körülötte az emberek belefulladásnak a szűk horizontú kisvilág sarába. Félkótya, nagyszívű, de minden társadalmi kategóriából kihulló barátja, Csermely, az elcsapott fogalmazó, tragikomikus bukdácsolásokkal evickél ebben a sekély életben, mely végre is könyörtelenül elnyeli. Rövid, bolondos pillangó-életében az ellenséges környezettől elfordulva, kedvenc orosz írónak zavarossá torzított reminiszenciáiból ró magának össze képzeletvilágot, melyben szabadon csaponghat. Pjotruskának becézett Baltazár barátja az egyetlen pont, mellyel még a való étellel némiképpen összefügg s ahogyan ez távolódik tőle, úgy vész ő bele a mindennapi életnek számára ismeretlen, fojtó vad hinárjába. Hóbortosok és szellemi törpék közül, a háború borzalmaiból röpül ki a megpróbált Baltazár a szabadságba, a nagy írónak kijáró siker és a sokat szenvedett embert megillető szerelem elé. Alatta elmarad multja, tegnapi romjai alatt végképp eltűnnek ellenségei, barátai, de ez a felszabadult súlytalanság a regényt is elkapja s a kissé keserű, egyéni humorú, mondani-valóktól fűtött — talán kissé túlfűtött — írásból végül is szabályszerű karrierregény lesz, aminek a mű zavartalan összbenyomása menthetetlenül áldozatul esik.

A Pjotruska erdélyi kiadása kereken tíz éve látott napvilágot. Karácsonynak első nagyobb lélekzetű munkája volt, az elsőszülött írás minden sajátos, kedves zamatával és minden kirívó fogyatkozásával teljes. A minden árnyalatot végigjátszó, állandósított akasztófahumor és a szinte mániákus ember- és békeszeretet azóta is áramoltató pólusa maradt művének, de a hangsúly lassanként

érezhetően eltolódott. A Pjotruska írója még lendületesen, vitézül szidta a társadalmat és, Csermely szavaival élve, «tehénpalancsintának» bélyegezte nyomorult világunkat, de a jobb élet és a nagy lehetőségek reménye, a saját kisvilágán túli érvényesülés délibábja, ha titkoltan, szégyenlősen is, ott kísértett a sorok mögött. A «Napos oldal» Karácsony Benőjének sincs alapjában véve kedvezőbb véleménye a dolgokról, de a kezdeti hév már kihűlt, a heveskedéseket csendes irónia és bujtatott keserűség váltotta fel. Az új regényhős is érvényesülni akar, de lehull, várakozásai lehervadnak, már csak a békét akarja, melynek mélyén a lemondás kiábrándult fanyarsága borong. Más vonalon azonos ez az út azzal, amelyet az erdélyi irodalom többi írói is megtettek s amely legélesebben Tamási könyveiből kiált ki: a csalóka külvilágtól befelé, önmagába fordulni s ott építeni föl, ahogy lehet, az új kozmoszt. Irodalmi szempontból nézve, ez a változás csak használhat az íróknak. Karácsony Benő újabb könyvei is mélyebbek, készebbek a Pjotruskánál. De ez a kiadás azért mégis jókor jött, mert azonkívül, hogy igazi, hiteles humorával és a kisvárosi léghő megkapó érzékeltetésével szórakoztat, elgondolkoztató, tanulságos irodalmi dokumentum is.

Makkai László.

Ignác Rózsa: Anyanyelve magyar. (Regény. Dante-kiadás. 1937.)

Írónőink névsora gazdagodott: Ignác Rózsa, a Nemzeti Színház egyik fiatal ígérete, regényt írt s máris szép, megérdemelt sikert aratott vele.

Hálás téma: a mai Erdélynek egyik kolozsvári zuga, magyarok, románok keveredésével, az impériumváltozás óta felmerült problémákkal. Emberek kavarognak előttünk, ott-honukban megzavart, szűkebb kere-

tekbe fogott magyarok s románok, akik hódító mivoltukban is rabjai a körülményeknek, mintha csak baljósan adakozó végzetük sodorta volna őket mostani helyzetükbe. Valami bizonytalanság, mondhatni ijedtség van az arcukon, kissé félszegek s kényelmetlenül érzik magukat; voltaképp azoknak a szeretetért esengenek, akiknek uraivá véletlenkedte őket az idők szeszélye. Kovács Ilona nyolcadikos tanuló a megkötöttségükben is szabad, felülkerekedő magyarok, a legjobbak, legkevesebbek közül való, s ez okozza egyetlen nagy dilemmáját: jó magyar s mégis eminensül megy át a rettegett érettségi vizsgán, melyen kitűnök is sorra szoktak bukni. Szóval a csüggedetlen, okos székely típusa, túljár a helyzet urainak eszén s egy kicsit maga ellen hidegíti gyámoltalanabb magyar testvéreit is. Nem kell féltenünk, igaza van, meg fog élni a regényen túl is.

Kis kosztosportán vagyunk, matuzsálemi korú nénikék s egy öreg, csöndes gavallér árnyékában. Magyar, román s félmagyar diáklányok zsibonganak itt, a könyvnek, a törekvésnek, a boldog, tiszta házasság vágyálmának élve (ezt a típust, sajnos, alig képviseli más, mint a regény főalakja) vagy a kilátástalanság parancsszavától, a kitartás hiányérzetétől hajtva a könnyűvérű, éjszakai flörtök világában. E furcsa társaságon át a kis óraadó, vacsorára szerencsére megmaradt két sovány parizer-szeletet majszoló Kovács Ilona kisasszony pályája vezet, sugárútként, melynek fénye jólesően világít a jövőbe.

A regény hangulatát az író visszaemlékezéseinek melegsége, meghatottsága adja. Érdekességét pompásan vázolt-rajzolt, itt-ott olajban is megfestett figurái. Jó, elpusztíthatatlan kedélye van Ignác Rózsnak: még a legellenszenvesebb alakjáról is letörli a visszataszítót, gyűlöletkeltőt, s a humor, az emberi megértés verő-

fényébe vonja. Látszik minden során, hogy nem elméletből ismeri a nemzeti kérdést, a háborúutáni erdélyi életet.

Első munkának kivált meglepően értett ez a regény. Szinte minden hiányzik belőle, ami a «szárnybontogatás» jegyét ott szokta felejteni a legnagyobb gonddal megfésült kezdő íráson is. Ignác Rózsa igen öntudatosan vonta meg mondanivalójának határait, közlési formája is szerencsés, el tudta kerülni azokat az akadályokat, melyekben beérkezett regényírók is könnyen megbotolnak. Így ügyesen van megoldva a regény kompozíciójának kérdése is. Közvetlen elbeszélés az egész, mondhatni naplójellegű s a napló keretén mégis kívül eső. Regény, bár az egész történet csupán egymás után sorakozó mozzanatokból áll, kisebb-nagyobb párbeszédekkel teleshőve. Művészetlenül előadva is érdekes lenne ez a sok friss, kivált nekünk, távolesőknek minden sorban új helyszíni kép: Ignác Rózsa azonban nemcsak csevegni tud elevenen, alakító ereje is van, hogy az átételt magasabb színvonalra emelje. Mert mégis csak nagy dolog egy nagyobb eseményekben, hogy úgy mondjuk: főcselekményben eléggé szegény eseménysort mindig érdekfeszítőn előtünk tartani, mellőzni minden kiagyalt helyzetet, bonyodalmat s ami legnagyobb érdeme e regénynek, kerülni az ál-páthoszt, a lírai ömlengést.

Vajthó László.

Berényi Dániel: Oltár. (Regény két kötetben.) Ennek a regénynek két egymásbakapcsolódó meséje van.

Ágoston Sándor (az előneveket az író szokásától eltérően most mellőzzük) közjegyzőhelyettes regényt ír és szerelmes — nem teljesen ismeretlen tárgy az irodalomban. Ez a keret. A készülő regény főnöke fiáról, Derékváry Lászlóról szól: László ön-

gyilkosságot készül elkövetni a hűvösvölgyi erdőben, de már megelőzték — a kiszemelt tisztáson egy teljesen hasonló külsejű francia, mint az iratokból kiderül, bizonyos Louis de Landou, már megölte magát. A gyakorlottabb olvasó most már sejti a továbbiakat: Landou-t — pardon, de Landou-t — eltemetik, mint Derékváryt s Derékváry megjelenik Pesten, mint de Landou. Hogy mit akar Landou-Derékváry, azt azonban a legrutinosabb olvasók sem sejtik: Magyarországot akarja megmenteni francia pénzen. Amilyen köznapis és lapos az első téma, olyan hihetetlen, ha nem is rendkívüli a második. Berényi tud mesélni, van fantáziája s sok mindent tud alakjairól, hogy raccsolnak, hogy a szájuk szélét nyalogatják, hogy ridegek, s tudja azt is, hogy egy bizonyos mennydörgésnek mennyi volt a rezgésszáma, hogy mit látott Ágoston Sándor, mikor a megyeszékhelyre utazott, hogy a közjegyzői lakás fordított L alakú... De egyetlen arc, egyetlen hang, egyetlen jelenet, egyetlen mondat nem maradt meg bennünk. A szerzőnek ahhoz, hogy író legyen, hiányoznak az emberábrázolás, az elhíthetőség és a kifejezés legelemibb eszközei. Nem életet érzünk a jólfésült, korrekt mondatok mögött, hanem csak tintát, papírost és adatokat. A regény egy groteszk könyvégetési szer-tartással végződik: az író-közjegyző feláldozza regényét. Kérjük a szerzőt, tegye ezt az Oltárral is.

Sárkány Oszkár.

Kolozsvári Grandpierre Emil: A nagy ember. (Regény, Franklin Társulat kiadása.)

«Az értelem felfedezte igazságok terméketlenek, a gondolkodó hajlam alkalmatlanná tesz minden vállalkozásra, csak a rövidlátó, korlátolt ember képes cselekedni.» Mintha ezt a kikezdhetetlen France szellemességét

— mely egyetlen korban sem válhattott volna annyira közhellyé, mint ma — akarná bizonyítani ez az alapos felkészültséggel, «szakértelemmel» megírt történet.

Két ellentétes egyéniség halad egymás mellett ebben a regényben: Miklós, a külföldet járt, tehetséges élvező és gondolkodó fiatalember, akiben az első pillanatra észrevehető az öntudat erőtlensége és Szilasy Gazsi, a csodálatraméltó érzéketlenség, elragadó faragatlanság erőfölöslegétől duzzadó megtestesülése. Mindkettő bölcsészettanhallgató egy vidéki egyetemi városban. Féligmeddig barátokká lesznek. Miklós kénytelen fogadni Gazsi fanatikus ragaszkodását s részben örül is, hogy mulathat rajta, csupa gúnyból ötletekkel látja el s egy hedonista mosolyával élvezi, hogy barátja szívére veszi azokat. A játék azonban kezd egyre veszélyesebbé válni, mert a gép megindul s mérhetetlen erőfölöslegével, mint egy tank tör előre. Gazsi az életét s tanári pályáját teszi fel, hogy a Miklóstól ellesett néhány aforizmát, mint például a «degkevesebb munka elvé»-t érvényesítse. Miklós belátja mit tett, de a bummerang kitöppent. Gazsi otthagya az egyetemet Pestre megy, tőkést keres elvei kamatoztatására. A vak energia természetes útja helyett fanatikus rögeszmék meredélyein, a klasszikus korlátoltság megingathatatlan önbizalmával halad egyenesen — *fölfelé*. Fölfelé, mert végül is csak ő lesz a «nagy ember». Miklós gúnyos önkényből véletlenül «nagygyá» teszi eszméi fullajtárját, magánál is nagyobb, hogy aztán egyszer ő legyen a szolgájává: a bummerang visszaperdül.

Miklós okos gondolatokon vérzik, Gazsi féligazságokon erősödik. Amanak csak tanácsra teltet, emennek arra volt szüksége. El sem lehet képzelni ügyesebb írói fogást az érvényesülés speciális rúgóinak, a tömeg-

ember és a társadalom korlátoltságának humoros és satirikus rajzára.

A regény alakjai határozottak, mind következetesen típusok. Gazsi alakja túlméretezett, groteszk. Mindenki bábbá válik körülötte, lassanként látszólagos parancsolója: Miklós is, hogy ő szoborrá merevedve magasodjék ki mindenki közül. De ez a mű természetében rejlik: a humorban és a satirában. Gazsi mozgása, minden megnyilatkozása az egyszerű gépé, a négykézlábra ereszkedő «homo sapiens»-é.

Meseszövése nem fantasztikus, nincs teleszöve emlékezéssel, vissza-utalással, még kevésbé elmélkedéssel, egyszerűen és következetesen tárgyilagos. Stílusa is a merevségig pontos és szakszerű, ami humorának legzamatát adja. Grandpierre «konzervatív» író s mégis megdöbbenően új. Anyagát biztosan tartja a kezében, forgatja és mérhetetlen nagygyá tudja növelni.

De világa mégis szűk marad és hűvös. A satira bölcs mosolya mellől érezzük, hogy hiányzik valami: a részvét, amely még valódibb bölcseséget adhatna. Jelenetekben sem túlgazdag. Sok jelenete és kifejezése valami alig változó mechanizmussal tér vissza.

Szatira ez a regény, amennyiben magunkra és korunkra ismerünk benne. «Etikumát» a fordultatos befejezésben adja: mi történt volna, ha Szilasy Gáspár történetesen népszónokká «növelte» volna magát? Azonban ez az «etikum» is valami akasztó-fahumorba torkollik. *Kiss Tamás.*

Molnár Ákos: A hitehagyott. (Regény. Tábor-kiadás. 316 l.) Molnár Ákos a problémakereső írók közé tartozik. Nem elégszik meg a már elért eredmények kiaknázásával, a sikerült ötletek végtelenségig való vitelével. Problémaoldó tehetségével mindig az új felé fordul. Már első regényé, a

Végre egy jó házasság meglepő frisséggel mutatta be egy groteszk élet-pálya ferdeségeiben a tragikum és komikum keveredését. Molnár azonban felismerte ennek a «stílusnak» buktató gátlásait s következő munkájában a *Tizenkét lépésben* az élet valóság-ízéből mutatta be keserű élményeit. A mai élet társadalmi rétegződésére, nüanszbeli finomságaira: a bűn és az erény útjának sokszor keresztveződő útvesztőire keresett példákat mai arcaival. De ez nem bizonyult elégnek a végtelen lehetőségek kiaknázására. Modern szemléletű társadalomrajzai után a régmúlt eltűnt és elfeledett alakjait elevenítette fel. Első ilyen nagyszabású történelmi freskójában *A császár dajkájában* az erdélyi nemzetiségi villongások embrionális korszakát tárta fel egy érdekes és alig-ismert alakján: Varga Katalinon keresztül. A történelmi anyag feltárásában Kemény Zsigmond eklektikus módszerével dolgozott, viszont az alakbeállításban azt az irányt követte, melyet híres történelmi korrajzaiban, különösen *A láthatatlan emberben* Gárdonyi képviselt: kisemberek lelkivilágán át mutatni be, mintegy szimbolizálni a világtörténelem sorsfordulatait. A történelmi regénynek ez a formája is csak egy állomás volt Molnár Ákos írói pályáján. Legújabb munkájában a legrivatásabb irodalmi műfajjal, az életrajzi regénnyel is megpróbálkozott, mégpedig mindjárt a legművészebb, a lélektani oldaláról fogva meg problémáját.

A magyar történelem legforrongóbb korszakába, «Zápolya öldöklő századába» vezet. A Mohács felé züllő királyi udvar a szintén s hőse a híres pénzlovag, Szerencsés-Fortunatus Imre. Ennek az egyszerű zsidó családból származó kalandornak tragikus magáraeszmélését tette centrális problémává. Látjuk életének válságos perceiben, amikor családja,

hite és előrehaladása között kell választania s ő minden lelki megrázkódtatás nélkül dobja oda legszentebb eszményeit: elsősorban a pénzért és egy kicsit egy újabb szerelemért. Az író nem túloz, de nem is szépít. A valóságot adja az igazi művész formálókészségével. Témája kényes, de ő fölülemelkedik a vád- és védőbeszédnek napi árjából, oda, ahol csak az igazság lebeg szeme előtt. Egyéni bukást rajzol Fortunatus sorsában, egy pillanatig sem akar faji jellemvonásokra következtetni «hőse» és története tanulságaiból. A regényben a legértékesebb az a biztos kézzel adott korrajz, mely szűkszavúan, csak az eseményekre szorítkozón történelmi. *A császár dajkája*, mint műalkotás, monumentálisabb, ez azonban mélyebben emberi, maga a történet is, mely tragikusan veti előre árnyát a mohácsi Magyarországra. *Kozocsa Sándor.*

Gombos Ferenc Albin: Catalogus fontium historiae Hungaricae. I. kötet. Budapest, 1937. (A Szent István-Akadémia kiadása.)

A Szent István-Akadémia első királyunk halálának kilencszázadik évfordulóját azzal ünnepli meg, hogy kiadja Magyarország árpádkori 800—1301-ig terjedő félezredéves történetek forrásait.

Serédi Jusztinián hercegprímás, a Szent István-Akadémia elnöke, latin nyelvű előszavában kiemeli multunk ismeretének fontosságát és elengedhetetlen voltát, hiszen egész mai életünk a multa támaszkodik. Azok a nemzetek, úgymond, melyek megvetik multjukat, jövőt nem remélhetnek. Történelmünkől meríthetünk reményt a jobb jövőre. Annyi évszázad előtti történetünket az itt közölt szinte megszámlálhatatlan forrásból bátran tárjuk a világ elé. Elmúlt életünkkel igazoljuk a jelent s követeljük a jövőt.

Gombos Albin latin előszavának magyar fordításából (egyetlen magyar szöveg a kötetben) idézzük a következőket: «Azzal a szerény célkitűzéssel indultam el, hogy mindenkori legfiatalabb történetíróinkat és mindazokat, akik komolyabban és alaposabban érdeklődnek a magyar nemzet történetének első félélévezrede iránt, átsegítsem a kezdet nehézségein». Rámutat a források összegyűjtésének rendkívüli nehézségeire, hiszen egy-egy történeti kérdés kidolgozásakor a forrásoknak sokezerre menő köteteit kellene elolvasnia a kutatónak, melyeknek egy része nincs is meg hazai könyvtárainkban.

Ettől kíméli meg a történetírókat a szerző, aki 37 év alatt egymaga végezte el ezt a rengeteg munkát. A sok ezerre menő forráskiadványt elejétől-végéig elolvasta, s mindegyikből kiírta a magyar történetre vonatkozó helyeket (ad res Hungaricas pertinentia). Néha csak egypár mondatot talált valamely nagyterjedelmű forrásmunkában, máskor nagyobb részletet idézhet belőlük, pl. Aventinus bajor történetéből 45 apróbetűs lapot, de ezért a 45 lapért 699 lapnyi latin szöveget kellett gondosan átolvasnia!

A szegénységünk követelte takarékoságnak, úgy mint sok-sok tudományos kiadványunkban, óriási anyagának egy része, sajnos, még így is áldozatul esett.

A rövid előszó helyett szívesebben láttunk volna hosszabb bevezető tanulmányt, mely minden módszertani kérdésre kiterjedt volna, s a munkát előre részletesebben ismertette volna, de a szerző bizonyára azt gondolta, hogy a «Catalogus» önmaga beszél magáról. S valóban beszél is!

Az 51 ives, 811 lapos kötet betűrendben (A—C) 1844 forrást és forrásra-utalást tartalmaz.

Hogy némi fogalmat adhassunk a páratlan szorgalommal és tudással összehordott, szinte beláthatatlan

anyagról, a görög, német, cseh, lengyel, orosz, francia, angol, olasz, magyar s más egyéb forrásokról, néhányat megemlítünk közülük: Aeneas Sylvius (II. Pius pápa) III. Frigyes császárról írt életrajza, Albertus (Albericus) kanonoknak a keresztes háborúkról szóló története, Dandolo András doge velencei krónikája, Saxo frank krónikája, egy cordovai zsidó orvos Magyarországon át küldött, 995 táján kelt levele a kazarak királyához, az 1327-g terjedő *Chronicon Austriacum*, az 1329-g terjedő *Chronicon Bohemiae* (Csehország), a magyar-lengyel krónika és Szent István élete, a verses (latin) ausztriai krónika (1152—1268), a thüringiai Szent Erzsébet-ről, II. Endre leányáról szóló német verses krónika, Conrad Botho szász tájszólásban írt szász krónikája, s Constantinus Porphyrogenitus híres munkája (görög és latin szöveg), s a sokat emlegetett szentgalleni esetről szóló teljes latin szöveg. A magyar krónikák közül megvan benne Anonymus teljes szövege (28 lap) s a *Bécsi képes-* vagy *Márk-krónikáé* (72 lap).

Ez a sokféle nemzetiségű középkori történetíró néhány kivételével, mind latin nyelven írt. Ilyenkor látja a mai modern ember, hogy milyen páratlan világnyelv volt az ősi és szép latin, melyet Európa minden országában megértettek, s milyen pótolhatatlan, s holmi eszperantó-féle csinált nyelvtákolmánnyal sohasem helyettesíthető közvetítő kapocs volt a nemzetek között.

A tömérdek forrásnak (a magyaroknak is) ez a latinnyelvűsége a külföldi történetíróknak éppen úgy hozzáférhetővé teszi történelmünk e nagy forrásgyűjteményét, mint a mieinknek.

Mint halljuk, ezt az első kötetet gyors egymásutánban még két sokkal terjedelmesebb fogja követni. Az utolsóban lesznek az indexek, a jegy-

zetek, a mindenféle függelékek és genealógiai táblázatok.

A nagyérdemű tudós szerzőnek csak a legnagyobb tisztelettel és hálával adózhatunk ezért a maga nemében páratlan tudományos teljesítményéért, s csak büszkék lehetünk erre a nagy királyunk emlékét legméltóbban megörökítő monumentális alkotásra.

Szinnyei Ferenc.

Szabó Zoltán: A Vaskapun túl.
(Élet kiadása.)

Szabó Zoltán új könyve olyan vidékekre vezet, amelyeket még ma is kicsit Európán kívülinek érzünk, bár népeik szerepe az európai politikában egyre jelentősebb. Az író csak azt mondja el róluk, amit maga látott és tapasztalt, műve riportszerűségében rendkívül közvetlen, de néhol túlon túl a fölszínen marad, s a látottak alatt nem mutatja meg a tájak népét formáló történelmi erőket. Az olvasó pedig nem egyszer szívesen venne egy-egy ilyen eligazító megjegyzést. Így például a Romániáról írt kitűnő részletnek mindjárt nagyobb távlatot adott volna egy kis «történelmi összefoglalás», utalás a román nép hosszú elnyomatására, a fanarióta-uralomra, s arra a fokozott tevékenységre, amely a mult században indult meg, mintegy szükségszerű reakciójaként az addigi tétlenségnek. De Szabó Zoltán láthatóan húzódozik az ilyen «tudós» anyagtól, s ugyanolyan fölényesen áll a meglepő impresszió pártjára a «tudományosan» tárgyilagos és «oknyomozó» anyaggal és módszerrel szemben, mint nemzedéke igen sok tagja. A szubjektivitással egyértelműnek vett «irodalomnak» ez a kultusza a szárazabb, közönséget kevésbé érdekklő «tudomány» rovására azonban csak addig indokolt, amíg csak a megírás irodalmi módját hangsúlyozza; de óvatosságra int, mihelyt annyira tárgya fölé emeli az író, hogy a tárgy lassankint csak ürügy

lesz az írói lendület és lírizmus megnyilatkozására.

Fölmerülnek ilyen aggályok Szabó Zoltán balkáni útinaplójával kapcsolatban is, de szerencsére az író éles megfigyelései, szellemes megjegyzései sokban feledtetik a hiányokat, a mélység és távlat hiányát. Mindjárt a könyv elején a hajón továbbéllő monarchiáról mondtak igen találóak, s egyben jellemzőek is az író egész szemléletvilágára: jobban érdeklő a jelen, mint a mult, a ma társadalma, mint azok a történelmi erők, amelyek ezt a társadalmat kialakították. Könyve legjobb részeiben éppen ez a társadalom-megfigyelő szólal meg, mint a Bukarestről adott képben, amely a mű messzire legjobb és legszemléletesebb szakasza. Látszik, hogy a Tardi Helyzet írójának szívéhez legközelebb ez a friss, népi gyökerekből táplálkozó román kultúra áll; írói eszközei is sokkal alkalmasabbak ennek érzékeltetésére, mint arra, hogy például plasztikus képet adjon a pusztuló Konstantinápolyról.

Ezek az írói eszközök kitűnőek, s egyúttal azt a nagy utat is mutatják, melyet az író mint stilisztá a Tardi Helyzettől új könyvéig megtett. Ott érezhetőbb volt a kortárs felelősségadata. Itt nem a szomorú idők tanuja szól, hanem a szellemes utazó, s a tanu intelme tiszteletreméltó tapintattal húzódik meg a szép tájképek és élmények mögött. A figyelmes olvasó azonban okvetlenül kéri őket, s talán nem véletlen, hogy éppen azok a részletek maradnak meg benne legélénkebben, amelyekben az író mintegy halk nosztalgiával visszapillant a mohón élő Balkán zavarából a távoli haza felé, egy a születés lázában élő kultúrából a mi kialakult, nem egyszer merev és mozdíthatatlan világunkba.

A Tardi Helyzet írója nem árulta el az első könyvével vállalt eszmét, a népi magyarság programját; balkáni ki-

rándulása mögött egy fajtájáért aggodó lélek szorongása rejlik. S az egész kirándulás nem pusztán utazó szeszély, hanem őjrátérő is, tanulmányút is; annak az új szellemnek a jegyében fogant, mely a Duna-völgye és Balkán politikailag sokszorosan szembeállított, de kultúrában sokszorosan egymásrautalt népei közt a műveltségi érintkezés egészségesebb s egyszer talán politikailag is termékeny kapcsolatait szeretné megvalósítani. Nem lemondás, jogföladás, hanem humánusabb utak keresése. Sikere bizonyára nem a jószándékú kezdeményezőkön múlik, s jogosságát elsősorban a mult igazolja, a történelem számtalan adata, néprajzi és irodalmi hatások. Ami a magyarságnak Bécs volt, az volt a Balkánnak Magyarország, a nyugati kultúra közvetítője. Szép és fölemelő dolog, hogy éppen ez a magyarság tud annyira emelkedett lenni mai helyzetében is, hogy nem fél a szellemi kapcsolatoktól azokkal, akik szívesen tagadnak meg vele minden közösséget. Szabó Zoltán a balkáni útikönyvben nemcsak érdekes riportot írt Európának erről a legnyugtalanabb félszigetről, hanem egy tiszteletreméltó kultúrmisszió szolgálatába is szegődött.

Rónay György.

Révay József: A költő és a császár. (Horatius és Augustus.) *Pantheon kiadás 540 oldal.*

«Emléket állítottam magamnak, ércnél maradandóbbat» — írta Horatius önmagáról ódái harmadik könyvének 30. költeményében és Horatius korában «méltán» kelthettek e sorok feltűnést, de ma, kétezer esztendő távlatában, igazat kell adnunk az aurea mediocritas utólréhetetlen mesetének! A középiskolai latin oktatásnak ma is betetőzése a Horatius, ma is igen sok költőt ihlet meg s számos tudós foglalkozik vele, Deák Ferenc halálos ágyán is olvasta őt,

a katona-Petőfi a tölténytáskájában hordotta stb. stb. És olyan értékes munkák jelennek meg még ma is róla, mint amilyen ez a Révay életrajz-regény!

Őt és félszáz oldal! Kicsit soknak látszik, mikor belefogunk s amikor a végére értünk: «fáj», hogy nincs folytatása. A nagy római császárnak, a pacificator orbisnak: Augustusnak és Maecenasnak mesterien rajzolt alakja — a többiekkel együtt — voltaképpen csak kisebb-nagyobb jelentőségű mellékalakok, mert a regény főhőse és főalakja Horatius és a munka tulajdonképpen Horatius életrajz! Ha azonban azt akarjuk eldönteni: mi az értékesebb benne, az irodalmi tudás, a korismeret, avagy ezeknek kitűnő bonyolítása, a hézagok kitöltése, úgy a döntés rendkívül nehéz, mert e munka, ezen nemben, egyike a legjobbaknak, amelyek a világirodalomban Horatiusról napvilágot láttak. Egy-két kisebb «elszólás» zavarja ugyan néha-néha a tiszta műélvezetet, különben azonban a könyvet olvasás közben egyként nehezen teszi le a latin tanár, a művelődve-szórakozni akaró szellemi vagy testi munkás, sőt még a latintól annak idején erősen irtózó egyetemi polgár is!...

Legszebb részletei, főként a vonzó meseszövésszempontjából, azok, ahol a költő gyermekkorát és «eszményi» szerelmeit írja le...

Azzal az érzéssel tesszük le e könyvet az olvasók asztalára, hogy Révay József nemcsak Horatiusnak állított kedves és szép újabb emléket a magyar irodalomban, de kedves és feledhetetlen órákat szerzett azoknak, akik e munkát kezükbe fogják és elolvassák.

Koppány István.

Egry István: Magyarság és Labancság. Szerző a természettudomány segítségével igyekszik megállapítani: minő hatással volt a labancság esz-

méje a magyarság életére, fennmaradására s fejlődésére. Az eszme — tévedések elkerülése végett — azt hirdette, hogy a magyarság egymagában meg nem állhat s így, hogy fenntarthassa magát, symbiosisban kell élnie valamely más néppel. A labancság — bár akkor még e szó ismeretlen volt — a mohácsi vésszel született meg. A szerző hosszabb vitába száll Szekefű Gyulával, aki a török megszállás minden katasztrófájának okát kizárólag a törökben látja. Ferdinánd nem szolgálta soha a magyar érdekeket, sőt cselekedeteiből ennek éppen az ellenkezőjét lehet kiolvasni. Egry súlyosan elítéli a végvárrendszert, melyet magyar pénzen és véren állítottak a török ellen, hol egyre a magyar pusztult, «kinek helyébe idegeneket telepítettek be. A végvárrendszer, melyet a labanc elgondolás állított a török ellen, végeredményben azt szolgálta, hogy Ausztria és a németiség mentesüljön a török veszedelemtől. Akár a török győzött, akár a német, a magyar mindig vesztes maradt — mondja Egry. A továbbiak során a szerző igazolni próbálja Erdély különállásának szükségességét, sőt ezen túlmenően a jogosságát. Felteszi a kérdést: hogyan alakult volna hazánk történelme, ha Erdély II. Rákóczi György alatt nem veszti el addigi jelentőségét, hanem továbbra is olyan tényezője a magyarság sorsának, mint Bethlen vagy akár csak I. Rákóczi György alatt. A kuruc felkelés is másképpen alakul, ha azt nem az elbukott, hanem az erős Erdély támogatja. Magyarország mikor felszabadult a török iga alól, ugyanakkor egy másik ígába hajtotta fejét. Sajnálatosnak tartja, hogy Er-

délyt, a magyarság fellegvárát is uralma alá hajtotta a bécsi kéz.

Foglalkozik azután Rákóczi felkelésével s megállapítja, hogy ennek a felkelésnek igazán nagyvonalú, nagyszabású hadvezére nem volt.

A XVIII. század magyarsága Egry szerint a bécsi politika ellenséges érzületének nyomasztó hatása alatt állt. E századnak s az utána következőnek alig van kiemelkedő eseménye. A XVIII. században a magyarság életenergiája főleg szellemiek tekintetében nagyjelentőségű. Kimagasló tehetségek jelennek meg az irodalomban. Ez a fiatalos lendület Világosnál megtorpant. A ma története itt játszódott le szemünk előtt, ezzel a szerző nem kíván hosszasan foglalkozni.

Egry István könyve végeredményben, tévedéseitől eltekintve, friss, lendületes és logikus történelmi mű. A magyarság sorsa iránt való aggódás fűti át minden szavát és szépíti tévedéseit is. Vitái során merész, állításaiban következetes s a lehetőség szerint tudományos. A természet-tudományok beállítását nagyszerűen alkalmazza a századok labanc gondolatának formálódásában s ezzel állításait az igazság távlatába állítja. A multban való tájékozódása tökéletesebb és egyénibb, mint a ma szemléletében, hol mintha megtorpanna állításainak biztonságában s merészségében. Igaz, hogy a ma történelme nem tartja annyira felszínre a labanc gondolatot, mint a szerző által oly bőségesen ismert és ismertetett török hódoltság kora s azt követő kuruc felkelés időszakában. Ezzel a szerző szerepe a ma történelmének vizsgálatánál befejezést nyert.

Marék Antal.

Az „írónok”.

(*Akinek nem kalapja,
ne vegye fejére.*)

Nem szakmabeli irigység, vagy félreismert talentum sérelme kesereg a tollam hegyén, hanem egyszerűen az juttatta eszembe őket, hogy a minap is, egyik napilapunkban, — ahol amúgy is «hossz» van belőlük — találkoztam valamelyikkel a sok közül. De nem az irodalmi mellékletben, vagy a tárca rovatban, hanem a rendőri események között... «Egy íróno szenzációs öngyilkossági kísérlete stb. stb.» Na lám — gondoltam magamban, hát már megint egy «íróno», aki így próbálja magára felhívni a figyelmet? Utóbbi időben ugyanis «divattá» vált az ilyen módon való karrier-csinálás (lásd az amerikai filmeket) — így érthető kíváncsisággal, s még érthetőbb gyanuval merültem bele a kérdéses cikk olvasásába. Vajjon, ki lehet ez a szerencsétlen sorsú, könnyeket fakasztó «íróno»?! Törtem a fejemet váltig rajta, de be kellett vallanom, hogy nevével itt találkoztam legelőször — miután a «Magazin»-ok magas színvonalát csak hírből ismerem és így tudom, hogy az erotikus és a vasikos tónusú «írásműveket» kizárólag az «írónok» írják. Lassan megértük hát, hogy az «íróno» elnevezés (még inkább mint az írói) a «telefonszínésznók» színvonalára süllyedt. De itt már — igen helyesen — közbeléptek az illetékesek, hogy ki használja jogosan és ki jogtalanul ezt a címet. Az írónoi titulus azonban szabad és szűz vadászterület. Ezt akármelyik hölgy fölveheti, aki szerkesztői üzenetben visszakapta «halhatatlan remekműnek» vélt novellácskáját, vagy cikket írt a paradicsombefőzés legújabb módozatairól valamelyik családi lap konyha- és ételrecept-rovatába, esetleg a kellően megpuhított szerkesztő úr által átfirt lihegő szabadverse napvilágot látott valamelyik tizenkettedrangú Magazinban, amely a «Csak felnőtteknek» ismert csalétkével horgássza a jó kis előfizető halacskákat. Akadnak az «írónoi» címmel fémjelzettek között olyanok is, akik még

ennyi fáradságot sem vesznek, s megelégszenek az egyszerű levélírással. Ez a veszedelmes «íróno»-infláció, amely még a titkos költők félelmetes hadát is marathoni futásra készíthetné, — nem kis keserűséget jelent a szerkesztőségeknek és az igaz, műélvező olvasónak. Lejárhatja az irodalom és az olvasási kedv még ma meglevő kevés ázsióját is. Ha valaki kiadja magát bármely szakma tagjának és nem az, akkor felzúdul az egész testület. Ezek az «írónok» maradjanak meg tehát ha nem is a «kaptafá»-nál, de másfajta tevékenységüknél, s ha mégis túlsok idejük marad, úgy érdekesnek vélt élményeiket, szerelmeiket, vagy családásaikat tartogassák a barátnőjük pukkasztására, vagy felvidámítására, mintsem véletlen, vagy esetleges protekció folytán nyomdafestéktől megköttyagosodottan juttassák a boldogtalan szerkesztőn keresztül az olvasóhoz.

Magam és társnőim, akiknek talán van valamelyes közünk az irodalomhoz, bár rendőri rovatok nem «halhatatlanítottak» bennünket, — jogosan emelhetünk vétót. Az igaz írónoi hivatás az komoly és felelőségteljes, s ha az «írónok»-ben kézi nagytóval sem találhatunk önkritikát s elég lelkiismeretet a «cím önadományozásukban», — úgy legyenek résen a t. rendőri rovat-, vagy más rovatvezető urak, s ne elégedjenek meg a saját «bemondás»-sal hanem tapintsanak reá az igazságra, mielőtt leírják valakiről, hogy íróno.

Mme Sans-gène

AZ ÖLDÖKLÓ BETŰ.

A betű öl, mondja egy régi közmondás. Hát még a nagybetű. Valószínűleg ebből a meggondolásból indul ki a budapesti napisajtó egyrésze, amikor a legnagyobb betűkkel öldöklő a spanyol harctéren, de természetesen mindig és szigorúan csak a nemzetiek sorában. Már lehetetlen el nem mosolyodni, amikor a kélhasábos dorongbetűs cím a legfényesebb baloldali hadi-

lettekről számol be és benn a szövegben a valenciai kormány hadijelentése bántortalan félőszinteséggel igyekszik valami nem teljes vereséget felsikernek feltüntetni. Nevetséges kis egerekből szüntelen harci elefántok születnek ezeken a hasábokon, úgy hogy néhai Hannibal is megirtgylheltné ökel. Ha valóban úgy volna, ahogy ennek a sajtónak egymás mellé rakott spanyol hadszíntéri jelentéseiből kitünnék, azóta már Marokkót is meg kellett volna hódítani a vörösöknek. Egyáltalában érthetetlen, mért fúzi egy magát kérkedőn polgárinak valló sajtót ilyen nyílt és meleg rokonszenv egy döntőn polgárellenes s a szovjet világforradalmi szálain rángatott felforgató irányzathoz. Mi lehet az a titkos erő, amely összezavarja az eszméket? Hol van az a furcsa szellemi lakmuszpapíros, amelyen az itteni bágyadt fehér átszűrve egyszerre lángoló vörössé válik? Nem közös forrásból táplálkozik ez a spanyol baloldali rokonszenv azzal az ideges és vadul ellenséges indulattal, amellyel ez a sajtó a német belpolitikai eseményeket ktséri? Mert ez is tagadhatatlan tény. Szinte napról-napra találkozunk vele. És ugyanakkor a keserves és szintén dühös feljajdulással is, ha olykor a német sajtó is visszaadja a kölcsönt és a mi belső ügyeink berkeibe téved.

Különös jelenségek ezek. Nehéz és nem jó a nyitjukat feszegetni. De akármi lappang is a kissé paradox jelenségek hátterében, a régi szólás érvénye tagadhatatlan. A befű ö. Éppen azért nagyon óvatosan kell vele bánni. Mert addig vagdalkozunk vele másfelé, míg egyszer megint a mi polgári békénk és létünk talál belehalni. x.

IRÓ A VÁDLOTTAK PADJÁN.

Megvalljuk, nem szívesen látjuk az író-t vádlottként a bírói pulpitus előtt. A szellem megtorpan a rázúduló kemény szavak zuhatagában,

vitája céltalan s nem dönthet pillanatnyi pro és kontra disputában a nemzet multja és jövője felett. Féja Géza nyersen tépdeste a ruhát a nemzet meggyötört testéről, írói eszközök helyett egyéni politikai eszközökkel dolgozott, nem csoda hát, ha azok ellenszenvét is kiváltotta, akik eddigi írói, politikai és esztétikai működését szívesen fogadták. A szándék kétségtelenül jószándékból eredt, a módszer azonban kegyetlen és időszerűtlen. Illyés Gyula a Puszták népeben, Milotay István az Ismeretlen Magyarországon, Szabó Zoltán A tardi helyzetben szintén vigasztalan képet festettek, de ezt tiszta irodalmi eszközökkel tették. A kiadó cég, amely a magyar föld felfedezését elindította, nyilván üzletli szempontból hozta a sorozat lelegejére Féja könyvét. Megérezte azt a belső összeütközést, azt a forradalmi lelkiületet, azt a vigasztalanságot, amely pikantériájával s várható viharával a sorozat többi kötetének anyagi bázisát szolgáltatta. Nem tudjuk pontosan, mi volt ezzel a kiadó célja: segíteni akart-e csakugyan, mérlegelte-e a kötet várható kisebbségi vonatkozású hatását vagy sem? Mi szívesen láttuk volna a kiadót az író helyett vádlottként a bírói pulpittussal szemben, milyen féltéglával verhetné a mellét, mivel adhatna ennek a «felfedező» munkának olyan erkölcsi súlyt, ami ilyen disszonáns s eredményeiben kiszámíthatatlan mű megjelentetését elfogadhatóvá, vagy éppen szükségszerűségét igazoltta tette volna? A kiadó tudja, miért választotta ezt a fájdalmas témát s a magyarság e viharsarkának felfedezésére miért nem küldött ki olyan író-t, aki a tények mondjuk ijesztő szemléletében mérsékelni tudta volna magát s legalább a remény egyetlen sugarát villantotta volna a viharsarok magyarjainak fáradt szeméibe? Ámuló szemünket nem dörzsöltük

volna csodálkoza: itt élünk ebben az ismeretlen országban s nem ismerünk a szörnyűségeket, melyek gyarmati bennszülött törzsek nivójára süllyeszti e tehetséges fajt? Mi, akik személyesen ismerjük az író örök belső lobogását, viharzó lelkiségét, politikai multját, mi, leszállítottuk a művet igazi értékére, legfeljebb itt-ott rosszalóan csóváltuk a fejünket. Akik nem ismerik Féját, az illúziókból még azt a keveset is elvesztették a mű elolvasása után, ami a vigasztalan század világháborúja után lelkükben megmaradt. Az író Féja szövetekezett a politikus Féjával s az ismeretlen célú kiadó titkos kézdörzsölése közepette elszabadította szenvedélyét, emberi keserűségét s felgyújtotta a viharok népét, átizzította igazságait s kockára tette saját polgári hivatását. Az író mártír lett, a kiadó az elkobzásig megcsinálta tisztes könyvkiadói hasznát, a többi nem fontos. Kíváncsiak vagyunk már most, hogy a kiadó odaáll-e anyagi erejével az író mellé s megelőzi azoknak a szélsőségeknek fogadatlan prókátorságát, akik politikai szekerüket szeretnék előbbrevinni az író pillanatnyilag meggyengült írói tragédiáján keresztül.

m. a.

Magyarország felfedezése.

Hazánk legújabb felfedezése a Vihar-sarokból indult ki s azóta minden lépése égi és földi háború. Aki szelet vet, vihart arat — mondja a közmondás. Mit arathat az, aki magát a vihart veti, hozzá egész sarokkal?! Lesz itt még tornádó, tájfun, hurrikán; a nagy felfedezés elindult s ki tudja, hol áll meg?! Lesz minden: oligarchák sárbatiprása, főszoigabírnák derékbátörése, jegyzők pellengére, tanítók leműveletlenése, csendörök barbárosítása. Csak egy nem lesz: Magyarország merkantil részének felfedezése nem fog tiz kötetben tiz kiváló íjjú tró által megíratatni,

noha az ilyen tájakon is vannak igen kiadós viharok.

Távol áll tőlünk minden olyan szándék, hogy a viharok sorozat pereibe belelegyeddjünk. Elvégezzik azokat az arra hivatottak. Magunk is hirdetjük, hogy vannak feltárható és kiküszöbölendő hibák a magyar életben bőven. De ha már felfedezünk, ne fedezzünk fel fél-szemmel, s ha ütjük-verjük azt a holtkezü agrárfeudalizmust és közgazgatósi függvényeit, ne húnnyjuk be szemünket a duhaj kis merkantilfeudalizmus és járulékai felé sem, hanem szó-zunk oda azzal a tizkötetes hadaróval, sőt irtsuk a gaztát azzal az irodalmi felfedező kaszával! Az életnek két oldala van még a tőzsdén is, mely közhit vagy köztévedés szerint országunk forgandó értékeit értékeli: agrár és merkantil.

Igaz, hogy az agrárkérdések piszkálását a csárdában levő másik duhaj, azaz hogy dudás örömmel veszi és olvassa; de némi kiadói haszon a merkantilfeudalizmus csépelletésén és elpűfölésén is maradna. Irodalmi érték szempontjából sem alábbvaló a merkantilsorozat az agrárnál. A sokat emlegetett társadalmi egyensúly így helyrebillen a kélszemű felfedezéssel, mert nem merkantil lelkekben most igen erős az a gyanú, hogy a felfedező sorozat valójában csak figyelemelterelő művelet más tájak felé, nehogy merkantilnélknél észrevegyenek valamit a nyiladozó népi szemek. Ahogy akadt tiz keresztény jiatal író a keresztényekre való viharzúdításra, bizonynyal lesz tiz nem keresztény íjjú tró a nem keresztény tájakon való tisztító szél jvatására is. Nem kétséges, az általunk ajánlott második sorozat kelendőbb lesz az elsőnél; hiszen a merkantilfeudalizmus áldozatai fogékonyabbak a könyvek iránt.

Ha már benne vagyunk, fedezzük fel Magyarországot egészen! Vagy ahogy mai szóval illik mondani: maradéktalanul!

Csörsz.

S Z I N H Á Z.

PROLETÁROK.

Csiky Gergely színművének felújítása a Nemzeti Színházban.

Peleske vidám nótáriusa után, aki száz éve szórakoztatja a nézőket, most Csiky félszázados «társadalmi» alakjai kerültek a Nemzeti Színház jubileumi játékrendjére. Társadalmiságukban rejlik az oka, hogy meghervadtak a környezettel együtt, melyben fogantattak. Ha valahol, a bohózat felé hajló epizódrészletekben van még valami élet (a mulatságos *helyzet* mindig elpusztíthatatlanabb, mint az olyanféle jellemrajz, mely nem megy túl a típuson s mélyebb lélekábrázolásig el nem jut); a fő dolgokon könyörtelenül átrobogott az idő. Ami különlegesebben hazai vonás volt Csiky tehetségében, az amúgy is csak a részletrajzban tetszett meg, a cselekvény szövéseben, indítékaiban és mozzanataiban francia mintáihoz szegődött, ezért van, hogy a *Proletárok* szenvedő «dávpirág»-jának, ennek a magyar Fernandé-nak sorsa ma már époly kevésbé hat ránk, akár francia mintaképéé.

Mindez nyilvánvalóvá lett már tizenkét éve is, amikor a színház Hevesi alatt kísérletet tett ez annak idején legnagyobb hatású, sőt a hazai színműírásban forradalmi újságú Csiky-drámának felújítására. Nem is valószínű, hogy ez a benyomás megjavuljon, hiába öltöztetjük a szereplőket — mintegy «enyhítő körülményül» — a századvég divatja szerint.

Mindazonáltal kétségtelen, hogy ily «visszatekintő» műsorban ennek a drámának igenis helye van. Már most hogyan egyeztethető össze a történeti szempont a hatóképességnek legkedvezőbb esélyeivel? Semmiesetre sem úgy, ahogy a jubiláló színháznak ez a vállalkozása tanusította, melyből hiányzott az életképesség főfeltétele, hogy a rendező s a közreműködők az elérhető legnagyobb *hittel* illeszkedjenek bele feladatukba, még ha érzik is annak sokirányú reménytelenségét. Igen kitűnő színészek játszották el a drámát, de annyira külsőségesen, hogy akaratlanul is majdnem a persziflálásba tévedtek. Kívülről és felülről néztek mindent, *bele* jóformán senki sem állt a darabba, ezért még az élénkebb jelenetekbe is valami műkedvelő-vonás költözött. A nagytehetségű Vizvári Mariska színes kalandornő helyett többé-kevésé mulatságos «komische Alte»-t játszott, Uray pontosan olyan «világfi intrikust», aminőt filmekben szokott tucatszámra megszemélyesíteni, sőt még a Maklárý Mosolygó Menyhértjéből is — melytől pedig sokat reméltünk — hiányzott a lélek meggyőző melege. Az egész est valami ferde kegyeletet szolgált, az ünnepi játékrendnek aligha nagy díszére.

JÉZUSFARAGÓ EMBER.

Nyirő József havasi színjátéka a Nemzeti Színházban.

Ezúttal nem henye járulék a műfaj megnevezése előtt a jelző, hogy «havasi»; annyira nem, hogy ezt a színjátékot voltaképp drámává is csak légköre avatja. Mert az izziglen epikus Nyirő a színpadon sem tagadja meg magát. Legendát beszél el a székely szobrászról, akit nyomora a városból kiűz havasi vérei közé. Ezek melléje is állnak, jó szívvel, kenyérrel támogatják, de a meghasonlott lelkű embert csapás-csapás után éri, előbb művészetében, majd amikor nehéz testi munkát végző hegyi népével vállal sorsközösséget, tragikus véletlenből jóttevőjének okozza vesztét. Művészi csalódásának lelkiválsága nem drámai tárgy, ehhez a regény széles ecsetvonása kívántatik. Az erdei katasztrófa pedig, mely talprasegítőjének halálát okozza, egyszerűen: szerencsétlenség. Ezért a rokonszenves Ajnádi meglehetősen elhalványul a saját drámájában: nem belőle épül a dráma, *rajta* gázol át. Drámaiságban a másodsorban álló alakok is fölébe magasodnak, a két havasi vetélytárs, ezek közt az első felvonásban támad is folytatást ígérő feszültség, de a folytatása ennek is elmarad, már a második felvonás végén feloldódik, annyi szívjóságban és megbocsátó szeretetben, amennyit valódi dráma meg nem bír. A záró felvonás azután nem is egyéb a lelki megigazulás apotheozisánál.

De — szinte az elmaradt dráma *helyett* — szíven markol és maradó élménnyel ajándékoz meg az írónak valóban tragikus korérzése és táj-szemlélete. Törvénytörési tárgyalótermek és orvosi rendelőszobák fülledt légköréből magával ragad a jó Isten ege alá, mely könyörületes védőburaként borul az inséges csiki székelyek ősi tüzeket ápoló, mesei szépségek felé kitáruló világa fölé. Az etnográfia hódít ebben a színjátékban, de nem múzeumi múmiaszerűséggel, hanem élő, mélyen művészi valósággal. Az előadásnak is abban van főereje, hogy hangulati varázsa szinte tökéletes. Németh Antal a legszebb rendezői erényt szolgálja: az odaadást és alázatot. Hosszú Zoltán játékmesteri buzgósága a hibátlan székely hiteleséget teremt meg, Horváth János remek színpadképe a sugallatos légkört. A közreműködők sorában Timár lélekrajzoló ereje a lehetőségig leküzdí passzív szerepének nehézségeit. Lehotay és Abonyi élesebb rajzú feladatot old meg, remekül. Somogyi Erzsébet tartózkodó, szép bensősége, Berky Lili nemes tónusa, Szabó Margit friss színezése érdemes a kiemelésre, a többiek vállvetett munkája együttes meleg elismerésre.

Kék róka.

Herczeg Ferenc színjátékának felújítása a Nemzeti Kamara Színházban.

Őszinte örömmel köszöntjük a Nemzeti Színház új kamaraszínpadát, melynek hiányát éveken át oly érzékenyen sínylettük. Nagyon is szükség van rá, hogy a meghitt szónak alkalmas otthona legyen, másképp legjobb játszóinkban is elcsökevényesedik a bizalmas bensőségű lélek-

rajz képessége. Azt is teljes szívből helyeseljük, hogy az új színpad külön műsorral rendelkezék: ne csak osztályosa, hanem meggazdagítója is legyen a Nemzeti Színház munkavégzésének. Csak azután megfelelő gondtal keressen és megfelelő szerencsével találjon ide kívánckozó műsoranyagot!

Beköszöntőül Herczeg Ferenc gazdag írói művéhez fordultak, kiválasztva belőle egy sokszorosan —

kamarajáték szempontjából is — kipróbált értéket, a *Kék róka*-t. Kéves olyan «mai» darabja volt Hercegnék, mint annak idején ez a szellemében is, formájában is ragyogóan friss játék: legmodernebb változat a szerelem és féltékenység legősibb témájára. Formáján — mi tagadás — egy kissé már kezd úrrá lenni az enyészet, fordulatait itt-ott a megváltozott korviszonyok valamelyest megingatták, de a költő — szerencsére — az emberi (és asszonyi) lélek örök titkainak is bizalmasa, s ezek felől ma is van velünk közölni valója. Közölni pedig e finom meg-hittségeket valóban kamara-stílusban kell, mintahogy a felújítás együttese is afelől tett örvendetes bizonyosságot, hogy e stílus kivánalmi még nem homályosultak el és szolgálatában az új színpadon derekas teljesítmények várhatók.

Fokozott érdeklődéssel vártuk Bajor Gizi felfogását a «vitatható» Cecile felől. Nagyon érdekes, színes, sokhelyt mélyreutató volt a játék, de mintha nem egészen fedte volna az író elgondolását. Az alak fölényéről szinte lemondott, a csatlódás keserűségének melancholiáját annyira erős hangsúlyhoz juttatta, hogy a harmadik felvonásban szinte nehezen talált vissza azokhoz a szövegében megadott fordulatokhoz, amelyek az író szándékából Cecilenek valamivel játékosabb és felelőtlenebb alaptermészetére utalnak. Rajnay házibarátja a rokonszenves heves-ségnek és diszkrét komikumnak szerencsés vegyülete. Jávör himpellér nőcsábásza is kifogástalan, érdeme, hogy tartózkodik a rikítóbb külsőségektől. Már Kiss Ferenc művésze-gyéniségéhez nem talál tökéletesen a férj alakja, megjátssza, de úgy, hogy a játék túlságosan nyilvánvaló: egy kissé *kirakójáték*. Rápolthy Anna pedig a számító naivság rajzában nemcsak a naivságot, hanem még a

számítást is — szenvedte. Németh Antal rendezése igen jó.

Szabó a kastélyban.

Armont és Marchand vígjátéka A. Steinbrecher zenéjével a Vigszínházban.

Szabóról szól ez a zenés vígjáték, szabómunka maga is: kiforgatták, átszabták, hol színpadra, hol filmre, mindig aszerint, hogy hol és milyen föltételek közt akadt címszerepére fürge, szeretetreméltó és népszerű bonvivánszínész. Nálunk a sokoldalú Págernek ez már ismert s nem egyszer sikeresen hasznosított oldala, s most, hogy hajlékot cserélt, a Vigszínház is kedvet kapott olyasféle alkalmat juttatni a könnyű műzsát is örömet szolgáló művészeknek, aminő vállalkozásait a Belvárosi Színház közönsége nem egyszer hosszú előadássorozattal szentesítette.

Páger itt is a maga rokonszenves eszközeivel él, legfeljebb az derült ki, hogy ezekhez az eszközökhöz elhagyott otthonának intim méretei jobban illettek: a Vigszínház téres helyisége egy kicsit elnyeli mókázásának szinte a commedia dell' arte stílusával érintkező közvetlenségét. Honthy Hanna nem először mutatja meg, hogy van igazi vígjátéki vénája, tud mértéktartóan — primadonna-görögtűz olcsó világítása nélkül — beleilleszkedni az együttesbe és izléssel szegődni a pikantéria szolgálataiba. Medgyaszay Vilma is lényében hordozza a finom karikatúra képességét. Legnagyobb és legörvendete-sebb feltűnést ezúttal mégis a fiatal Komár Julia keltett, keresetlen s épp ezért tökéletesen meggyőző a naivsága, valóban a gyermeklélek derűje sugározza be játékát. Ajtay Andor «Arisztid»-figurája kellemesen elüt az elnyűtt hagyománytól, melyhez viszont Gárdonyi az agyalágy herceg rajzában túlon-túl ragaszkodik.

A felszolgálást a színház bőke-

zűen látja el, ragyog a színpad, szemrevalók a jelmezek, csillogó a muzsika is, melyhez jól perdülő kuplészövegekről Harsányi Zsolt kiprobált készsége gondoskodott.

Az egész mutatvány afféle jellegzetes «évadzáró» darab, melynek teherbírása a nyári meleggel szokta felvenni a küzdelmet. Reméljük, a Vígyszínház soronkövetkező újdonságaival majd megint visszatalál a maga külön becsvágyához és a — kalendáriumhoz

Szakíts helyettem.

Bókay János vígjátéka a Belvárosi Színházban.

Esztenedeje, mikor ez a szerző először szólalt meg színpadon, mindenkít meglepett otthonosságával, ugyanakkor frissességével is, melyből bőven futotta a jól kitaposott, régi formák fölfrissítésére. Most megint megállapíthatjuk könnyed és biztos mozgását, de, sajnós, azt is, hogy kezdeti üdesége máris hervadóban van, egyre jobban átengedi magát a pusztai színpadi lélekjelenlétnek, ahelyett, hogy színpadán a lélek jelenlétére is gondja lenne. Még az izlése is kevésbé finnyás, e részben is kritikátlanabban kiszolgáltatja magát francia tanítómestereinek.

Egyébiránt képtelen alapra most is épkezláb színpadi munkát épít föl, sok vidám fordulattal, ügyes beszélgetéssel, s némi ál-erkölcsös állásfoglalással. A színház jó «anyaghoz jut benne s jól is zsákmányolja ki. Hermán Richárd fölüeny hatásismerettel vezeti az előadást, a közreműködők szeltére élnek a hálás játékkalkalmakkal, főleg Mezey Mária, ki értelmi felsőbbségével csakúgy hódít, mint játékaának finoman érzéki színészesével. Rátkay Márton és Latabár Kálmán az operettből rándult át ide, az utóbbi még eléggé magán is hordja ennek a műfajnak tarka-

barka konfetti-hulladékait. Dobos Annie finom jelensége, szép, tiszta szőejtése külön gyönyörűség. Egy új színész, Pálóczy László, meggyerően mutatkozik be, csak az alakítás egy-egy és szakadatlan sodrát kell még elsajátítania. Gara Zoltán — mint rendesen — most is kitűnő színpadképeket varázsolt a parányi alapterületre.

Királyi vér.

Lengyel Menyhért színműve a Művész Színházban.

Hogy eddig senki sem gondolt Carlyle francia forradalmi «ouverture»-jének, a hírhedt gyémántnyaklánc-per ragyogó fejezetének színpadi értékesítésére! Hiszen mint botrányper valóban párját ritkítja s azonfelül történelmi nagy nevek játsszák végig, akikkel a mai közönség olyan szívesen találkozik a színpadon s azután ismételt is, a filmen (a sorrend esetleg fel is cserélődhetik). Lengyel Menyhért igen hajlamos a színpadi nyers hatások művelésére, most is főleg ezeket keresgéli ki Carlyleből, olyan gyors kézzel, hogy a dialógus gondosabb kidolgozására már érkezése sem marad. Pedig kalandor-hősnőjében éppen a «királyi vér» erkölcsi kötelességének felébredését akarná érzékeltetni, azon a váratlan fordulón, amikor egy életen át vakmerően koholt hazugságból hirtelenül — valóság lesz. De lehet-e drámáig hatolni a filmszerűség eszközeivel? Lengyel Menyhért Hollywoodban hova-tovább átveszi a filmben-gondolkodást, legalább is ezúttal szinte semmi sem vall rá legrégibb színpadi munkáinak tagadhatatlan érzékére a drámaiság iránt. Most beéri a jelmezromantikával, melynek hatásosságához a színház is igen bőkezűen hozzájárult s melyre majd a hangosfilmfelvétel még sokszorosan rá

fog licitálni. A színészek maguk is elsősorban jelenet-sikerektől vezetették magukat. Titkos Ilona azzal teremtett ezeken túlmenően is némi művészi egységet a nagyszabású kalandornő alakjában, hogy a tulajdon, színes művészegyéniségében kereste meg a valószerűsítés lehetőségét, néhol valóban teljes sikerrel: a mozi-vászon síkjára gondolt alakban csakugyan megindult a vérkeringés. Góth Cagliostroja tisztára a színészi maesztria diadala. Már Mihályfinak a valódibb jellemrajz elérhető mértékét is sikerült belecsempésznie Rohan bíboros megformálásába. Ugyanez adott némi egyéni érdekességet és plasztikusságot Toronyi királyának. Tarnóczay Anna pedig Marie Antoinette szerepében igen méltányolnivaló értelmi erővel, meglepő fegyel-

mezettséggel és stílusérzékkel igazolta azt a várakozást, mit az elmúlt évadban egy kis színpadon keltett tehetsége iránt.

Kürti Pál rendezése jó ütemet parancsol, Gara díszletei szép keretet nyújtanak s ezúttal szinte társszerzői babérokra formálhat igényt a káprázatos jelmezek tervezője: Szücs Endre.

Csak egy nyílt kérdés marad: Bárdos Artúr Művész Színháza művészetért és színházért kíván-e küzdeni, vagy hovatovább vetélytársi szerepet vállal az átellenben lévő nagymoziival, mely most szintén egy néhai színháznak, éppen Bárdos legkomolyabb törekvései tanujának otthonában gyakorolja a tömegizlés kiszolgálásának bizonyára igen korszerű küldetését? *Rédey Tivadar.*

Z E N E.

A magyar népzene. Kodály Zoltán könyve, a „Magyar-ság Néprajza” IV. kötete.

Különös szerencséje a szellemi magyarságnak, hogy új műzenéjének két világhírű mestere Bartók és Kodály nemcsak mint alkotó művészek, nemcsak mint a magyar népzene felkutatói és gyűjtői, hanem mint tudós feldolgozói is az elsősorban állnak. Nemrég hagyta el a sajtót Bartók nagyjelentőségű tanulmánya, amely népzenénket a szomszéd népek zenéjével összevetve világítja meg, most Kodály találta az időt érkezettnek arra, hogy a három évtizedes népzenei kutatások eddig elért eredményeit minden lényeges kérdésre kiterjeszkedve, filológiai pontossággal és körültekintéssel, rendkívül világos megfogalmazásban, nagy, összefoglaló tanulmányban tárja elének. Bátran nevezhetjük ezeket az eredményeket a magyar szellemi néprajz legnagyobb értékeinek, amelyek nem-

csak a szakembereket érdeklik, hanem mindenkit, aki fajiságában öntudatos, azaz művelt magyarnak vallja magát.

Kodály előbb sorra veszi az új népzenei kutatások számbavehető forrásait. *Irott emlékeink* ezen a téren alig vannak, mert a magyar nép zeneileg még a XIX. század végén is az írástalan korszakba tartozott. Egész zeneélete a szájról-szájra járó énekek művelését példázza. Az egyházi énekeskönyvek kótáit 1607 óta látja maga előtt a nép, de még mai napig sem tanulta meg olvasni, inkább csak a szövegre való emlékeztetés célját szolgálják. — *A népies mődal*, amely a népkultúrából kinőtt, de a magas kultúrához még el nem jutott szerzőktől származik, annyiban tartozik a néprajzra, amennyiben egyes darabjai átmentek a nép-

zenébe és változásokat szenvedtek. Ezek a változások igen értékes adatokat szolgáltatnak a népi izlés és stílus megismeréséhez. A népies műdal az újabb népdalstílusra hatott különösen. — A régi *dalshagyomány* a legértékesebb a néprajz szempontjából, mert ezek talán évezredek óta kísérik a nép életét. Kodály méltán mutat rá arra, hogy a múlt században még olyan messze álltak egymástól a népi és művelt osztály, hogy az igazi népzene akkor még nem is kerülhetett felszínre. A történeti folyamatot még egy Liszt Ferenc sem tudta volna meggyorsítani. — *Dallamgyűjtemények*, amelyek a múlt századból maradtak ránk — Erdélyi János, Bartalovics István gyűjteményei — kevés és hiányos népzenei anyagot tartalmaznak. A falusi udvarháztól a parasztkunyhóig még akkor nem tették meg a szükséges lépést. Már pedig ebbe a parasztkunyhóba szorult a magyar lélek ősrétegének minden maradványa, míg az idegen bevándorlókkal keveredett középosztály meggyengült fajiságában. Így a népdal és a műdal ellentétét a falusi és a városi ellentéte elég jól kifejezi. — A *néphagyomány jelentősége* nemcsak zenéi vagy irodalmi ügy, hanem életbevágó fontosságú. Legfőbb eszköz arra, hogy a nemzet saját lelkével megismerkedjék. Elhamarkodott dolog a néphagyomány, vagyis a népdal pusztulásáról beszélni. Az öregek kihálnak, a régi stílus velük együtt apadóban van, de ennek szerves folytatása, az új stílus, tovább virágzik. A három életkor dallamaiban mindig nagy a különbség. Legnehezebb az öregeket megszólaltatni. Ezek őrzik meg a régi dallamokat, amelyek a rokon népek dallamaival is megegyeznek. A XV—XVII. századi énekes lírára is vetnek egy kis világot. A gyermekdalok, játékok nem változnak. Az ifjak a népies műdal nyomán alakítják ki az új népdal stílust.

A társadalmi fok szerint a néprajzilag — kivéve egyes vidékeket, mint a moldvai csángókat — az alsóbb fokú, szegényebb néposztály az értékesebb. A nők dallamkincse gazdagabb, mint a férfiaké. Moldvában még fiatal leányoktól is hallani régi dallamokat. A sirató, háziasító dalok, balladák, mintahogy a néphit, babona valóságos tárházai a női lelkek.

Ezután tárgyalja Kodály A *népzene ősrétegét*, amely fejezet a tanulmány gerincét alkotja. Itt még sok kérdésre nem lehet válaszolni, az eredet kérdését a rokon népek népzeneje tisztázná, de sajnos, ezeknél még kevés anyag van feltárva. Csak a cseremiszi népzeneből ismerünk annyit, hogy itt már nyugodtan vonhatunk le következtetéseket. Kodály példák nyomán meggyőzően mutatja ki, hogy a cseremiszi dallamok zenei tartalma, ritmusa teljesen egy a magyar népzene ősi stílusával. Így az ötfokú hangsor, a quinten ismétlődő dallam, — mint a legidegenebb vonások az európai népzeneben — mindkettőnél feltalálhatók. A csuvas és a nogáj-tatár dallamokkal és a magyar dallamok között található pár feltűnő találkozási szerző ugyan csak példákall szemlélteti. Az ötfokú hangrendszer egymástól távol élő népeknél érintkezés nélkül is kifejlődhet, de a frazeológia, dallamszerkezet, ritmus lényegbeli egyezése már nem véletlen. Ez már közös forrás, tehát ha ilyeneket találunk magyar és keleti népek népzeneje között, ez már a magyar ősi örökségének tekinthető, amelyet a régi hazából hozott magával. Így vonja le Kodály a következtetést, hogy a magyar népzene a legszélső idehajtott ága a nagyázsiai zenekultúra évezredek fájának, mely Kinától Közép-Ázsián át a Fekete tengerig lakó különféle népek lelkében gyökerezik. Mind a nyelve, mind a zenéje ha változtak is, alapjában ugyanazok ma

radtak. Csodálatos, hogy annyi idegen hatás és vérkeveredés után pár száz dallam érintetlen maradt. Ez a magyarság ősi zenei nyelve, amely ha kivész is, szerves folytatása megvan az új dallamstílusban.

A mai népi dallam stílusáról szól a III. nagy fejezet. Az ősi, a törzs dallamkincs mintegy 200 dallamból áll, a mai nép mai dallamkincse 3000 dallam, amelyből 1000 állandóan hallható. Ugyancsak példákön ismerjük meg ennek a dallamstílusnak a szerkezetét. A régi szerkezet nyoma könnyen kimutatható, amennyiben a kényelmetlenül magas első sor egy oktávval mélyebbre helyezkedett, tehát az új a régi szerkezetnek az eltolódása. Sok példa van arra is, hogy az ötfokúság az új dallamokban is feltalálható. Tiszttan vagy elrejtve a hétfokú skálában is tovább él. Ez a szívós ragaszkodás is mutatja, hogy ez az ötfokúság volt a magyar lélek ősi ösztönös zenei kifejezőmódja. Ezután részletesen kutatja Kodály a népies műdal befolyását a népzeneire. 1850—1900 közötti termőidő, az ernyedő magyar középosztály, a pusztuló gentry lelkét tükrözteti vissza az 1849 utáni évek kedélyállapotában. Ezért itt túlnyomó a moll, a siralmas panasz hangja. A nép átveszi, variálja, de egészben véve megmarad egészséges optimizmusa, régi hagyományai mellett. Az utána következő nemzedék már megúntja a sok céltalan borongással telt műdalokat és a lankadó életkedv után mint egy hatalmas reakció születik meg az új népdal: a nagyapák keményebb monumentálisabb hangja. A városi dallamáradat tehát nem tudta áthangolni népünket a maga érzelgős, siránkozó hangjára, ha otthonos is lett a hétfokú skálában, a kromatikus félhangot nem veszi át a műdalokból. A népdal hangközei a nagy és kis szekund, tiszta quart és quint — fel és lefelé — kis sext,

oktáv felfelé. Ennyi az egész, de ez nem szegénységet jelent, hanem szelekciót, hasonlóan a nagy dallamkultúrákhoz, a gregorián és a Palestrina énekhez. Így formálja át a nép a maga képére a műdalokat. Kár, hogy a műdal hatása elszegényített a melizmákat, így primitívebb lett az énektudás és vesztett az előadás érzelmi tartalma, lírai hőfoka.

A gyermekdal és regősének formában és tartalomban elütnek s ősi primitív sajátságokat mutatnak, amelyek egy nagyobb emberi közösségre utalnak. — A sirató énekek ugyancsak ősrégi, legnehezebben gyűjthető, mert legtöbbször pillanatnyi ihlet szülöttei s egyetlen példa a prózai recitálásra és a rögtönzésre. A műzene nyomait kutatva gondos részletességgel mutatja ki Kodály a gregorián ének, az egyházi népének és a népdal kapcsolatait. Valószínű, hogy ez úton került hozzánk a nyugat-európai dallamformák egy része. — A világi műzene befolyására mutatnak a példák, amelyek régi költői művek töredékeit őrzik. A Balassa versszak vagy a XVI. század költeményeinek dallamát, ha fel is jegyezték, csak a csontvázat adták, így ezekfelől csak az élő hagyomány ad útbaigazítást. Ugyanígy volt a történelmi énekeknél is, úgyhogy a XV—XVII. századi lírának néhány foszlányát csakis a néphagyomány mentette meg a pusztulástól. — A virágénekek neve kihalt, de nem az ének. Nemcsak kryptatiákból álltak ezek, vagyis a kendőzetlen nyíltságú szerelmi énekekből, hanem sok igazi virágénekből, mely nevét onnan kapta, hogy a költő szerelmesét virágok nevének hívja, s amely fajta ének ma is él.

A magyar népi hangszerekről is kimerítő tájékoztatást ad Kodály tanulmánya. A magyar nem hangszerkedvelő nép. Magacsínálta hang-

szerek a doromb, kanásztülök, pász-torkürt, furulya, duda, citera és tambura, cimbalom, tekerő. Gyári hangszerei a hegedű, klarinét, cimbalom, szárnykürt, harmonika. A magyar mulatozásoknál egy szál hegedűvel is beérik, azelőtt a dudával is megelégedtek. Sajnos, utóbbi ma divatját multa. 1900 óta nem lehet magyar dudásról hallani. A cigány és a népi zenélés nagyon különbözik. A cigány nem használ citerát, furulyát, harmonikát stb. A nép szöveges dalokat ültet át hangszeres formába és ezeket játsza hangszerein. Kodály kimutatja a népi hangszeres stílus jellegzetességeit, a hangszeres táncok eredetét.

Végül a *Néphagyomány és Zene-kultúra* fejezettel zárja le Kodály tanulmányát. Főcélja volt a magyar dalkincs rétegeződését stílus és eredet szerint kimutatni, s az ősrétegtől a belőle sarjadt, hozzátapadt újabb rétegeket és a beleolvasztott idegen elemeket elválasztani. De ez a dalkincs valójában egy és oszthatatlan, mert életfunkció, a nép ösztönös zenei szükséglete. Ősi népi kultúra terméke tehát remekmű: évezredes fejlődésben leszűrt művészet. Tökéletes, mert kiegyensúlyozott, egységes kultúrából fakad. Ha nemzeti

klasszicizmus annyi — írja Kodály — mint egy nemzet lelkét tökéletes formában kifejezni, akkor eddig klasszikus magyar zene csak a népdalban van. Valaha ez a népdal az egész nemzeté volt, tehát nemcsak népi. Zenei köztudatunk akkor lesz, ha a 8 millió magyar is magáévá teszi 7 millió magyar zenei érzését, enélkül gyökértelen vagy félművelt lesz. A nép életéből lassan de könyörtelenül irtja a hagyományt maga az élet, most a művelt rétegen a sor, hogy ezt a hagyományt felkarolja, hogy élete cselekvő részévé tegye s eljön az idő, midőn a művelt réteg a néptől átvett hagyományt új művészi formába öntve újra átadhatja a nemzeti közösségnek, a nemzetté vált népnek. *Hogy nemzetté lehessünk, ahhoz előbb újra és újra néppé kell lennünk.*

Ezekhez a klasszikus mondatokhoz főlegesen egyetlen szót is hozzáfűzni: mélységes tartalmukban és hatalmas nemzetnevelő programjukban az új magyar szellemiség vezérelvei öltenek formát, tehát kell, hogy megtalálják az utat a magyar lélekhez. A könyvet a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda adta ki, mint a «Magyarság Néprajza» negyedik kötetét.

Prahács Margit.

KÉPZŐMŰVÉSZET.

A szezon újra itt van, sőt a kiállítások vonalán az egymást erő vernissage-okkal már élénk zajlást mutat. Szeptemberi dátummal az új szezon bevezető eseményei közé tartozott, de azok közül jelentőségével kiemelkedett *Ferenczy Noémi* kiállítása a Fränkel-szalomban. *Ferenczy Noémi* nemcsak viselője, hanem a maga területén méltó gyarapítója, aktív módon továbbvivője annak a fénylő művésznévnek, amelyet atyja, *Ferenczy Károly* hagyott rá.

Az a terület, amelyen *Ferenczy Noémi* kezdettől fogva munkálkodik, a gobelinszövés s amit felmutathat, az ennek a nagymultú és nemes ipari technikának nyelvén nemzetközi viszonylatban is magasfokú művészet. A gobelinszövő *Ferenczy Noémi* valójában festő, aki ecset helyett színes szálakkal teremt képeket. Az anyag, az eszköz persze itt is elhatározó módon szól bele a képalkotó folyamatba s a következmény, hogy ezek a szövött

képek teljesen stilizált képek. Nyoma sincs rajtuk a naturalista ábrázolás jegyeinek, a távlatnak, a fény és árnyékolás ellentéteinek. Az alakok széles, tiszta színfoltokból, azoknak árnyalat-különbségeiből, a rajz jelzésszerű fővonaláiból tevődnek össze, a kép megjelenése sikszerű megjelenés. Mindezzel nyíltan, rögtön felismerhetően hangsúlyozódik az, hogy ami előttünk van, az rengeteg türelmet, fáradságos órát emésztő munka gyümölcseként szövés útján jött létre, nem akar csalafinta módon olyannak tűnni, mintha «festve» lenne, hanem egyedül és világosan gobelin akar lenni. Túl azon a tiszta stilszerűségen, amit innen, az anyag és a technika szemszögéből mutatnak, valamint azon a finom dekoratív zamaton, amelyet részben ugyancsak rendeltetésükből kifolyóan rejtenek: más fontos jellemvonásuk is van a Ferenczy-gobelineknek. Ez már egészen a sajátjuk, egyben különleges értékük is azt a lelkiséget jelenti, amely előmlik rajtuk is az emberről, életről való költői álmódosítások képeivé teremt a szövött kompozíciókat. Ezek után magyarázni sem kell, hogy Ferenczy Noémi gobelinjeit miért választja el egész világ azoktól a termékektől, amelyek ugyancsak gobelin címen, bútorokkal kapcsolatban, vagy egyéb köznapi célra, seregestől készülnek. De van még egy pont, ami fölötte hangsúlyozandó, mert a Ferenczy-gobelineket azoktól az iparművészeti tárlatokon látható művészi gobelinektől is elkülöníti, amelyeknél két külön személyre és tevékenységre tartozik a tervezés és a kivitel, a mesterségbeli rész. Igaz, hogy a jó tervezőnek ismernie kell az anyag, a technika csínyját-bínját, de azt akár a legkitűnőbbben ismerni mégsem annyi, mint a rajzlapon, a kartonon élő fogalmazványt anyagban megformálni. Ferenczy Noéminél a gobelin születésének két fejezete összeforr egyetlen, átértzett, személyes ügyé: ő nem azt szövi, amit mások terveznek s amit tervez, azt nem mások szövik. Ruskini értelmű gobelinszövés ez. Azokra a régi, műhelynevelésű mesterekre emlékeztet, akik a kéz alkotómunkáját nem aszerint becsülték, hogy képen dolgozik-e, vagy ötvösmunkán, szobron, vagy szőnyegen, akik a művészet remekléseit hozták létre, miközben «part» műveltek.

A Nemzeti Szalón valamennyi termében arcképek vonultak fel, annak a kiállításnak keretében, melyet a *Magyar Arcképfestők Társasága* rendezett néhai elnöke, Balló Ede emlékére. Balló rá is szolgált erre a megemlékezésre, nemcsak érdemes művészi, festőtanári működésével, hanem előkelő lényének mecénási gesztusaival, a küszködő művészfiatalság ügyét magáévá tevő áldozatkészségével. (A művészet közönsége bizonyára tud azokról a tökéletes másolatokról, amelyeket Balló Ede különleges szenvedéllyel, hosszú időn át készített külföldi múzeumok mesterműveiről és az államnak adományozott.) A kiállításon jól összeválogatott sorozattal Balló is szerepelt, aki festőművészetben szinte kizárólag a portrét művelte, egyike volt a háborúelőtti magyar élet legkeresettebb arcképfestőinek. Művészetét a szerencsésebb oldalról természetesen nem azok a díszmagyaros, úgynevezett reprezentáns arcképek képviselik, amelyeken a külsőségek, a textura, selyem-bársony hangsúlyozása háttérbe szorítja a modell festői jellemzését, a karakter megragadását. Aki tehetségének java formáját akarja megismerni, annak oly műveket kell szemügyre venni, mint amilyen a kiállított sorozatban a nyolcvanas évekből való három női tanulmányfej volt, amelyeken még Székely Bertalan tanítása érződik és a kilencvenes évekből való Parocchi bíboros, Hohenlohe helytartó, Szoldatics Ferenc, Szilágyi Dezső, Than Mór, Hegedüs Sándor. Ezek a képek az «akadémikus» Balló arcképművészetének tartalmas,

tudás, ízlés dolgában elsőrangú, sőt kétségkívül muzeális szintű darabjai. A kiállítást rendező Társaság tagjai között *Istókovics Kálmán*, *Kontuly Béla* az újabb, a többiek nagyrészt a hagyományos arcképstílus emberei. Az anyagból *Glatz Oszkár*, *Czencz János*, *Herman Lipót*, *Halmi Artúr*, *Benkhard Ágost*, *Kunvald Cézár*, *Wellmann Róbert*, *Müller Ágosta*, *K. Róna Klára* munkáit emeljük ki. Nem hallgathatjuk el, hogy elég számmal akadtak oly arcképek is, amelyek hasonlítani bizonyára hasonlítanak, de másrészt a konvencionál egyebet bajosan jelentenek.

Az Ernst-Múzeum ebben az évben érkezett el huszonöt éves fennállásához, de alapítója és vezetője, *Ernst Lajos*, a jubileum kiteljesedését nem élte, illetve nem várta meg. Tudvalevően a tavasszal megrendítő módon távozott az élők sorából, itthagya azt az alapítást, amely azért létesült, hogy a változó, haladó, az új magyar művészet propagálója legyen s élete másik művét, amelyben a gyűjtő Ernst Lajos rendkívüli értékű hungaricumokat, magyar kultúrtörténeti dokumentumokat halmozott fel. A *Szinyei Merse Pál-Társaság* most kiállítást rendezett a Nagymező-utcai termekben, hogy a maga részéről is, egységes megjelenéssel méltassa azt a dátumot, amely mögött művészi események és eredmények negyedszázada húzódik meg s emlékeztessen Ernst Lajos érdemeire.

A kiállításon a Szinyei-Társaság minden művésztagja résztvesz: hat teremben az élők s egy teremben a holtak, élükön azzal a sárosi születésű festőzsenivel, akinek nevét a trianoni esztendőben alakult társaság címeréről választotta. A hangsúly azonban nem azon van a közel kétszáz képpel, rajzzal és szoborral kapcsolatban, hogy mindenki jelen van, mert hisz résztvenni valahol többféleképpen, könnyed névjegyleadással is lehet. A neveknek szinte hiánytalan felvonulásához azt kell hozzátenni, hogy az nemcsak egyes kiemelkedő mesterek munkáival, hanem végig, a maga egészében méltó a Szinyei-Társasághoz, az Ernst-Múzeum jubileumához és alapítója emlékéhez. Aki a kiállítást végignézi, valósággal demonstratív módon kap képet a Szinyei-Társaságról, amelyben különböző gyökerű, régebbi és újabb törekvések, elütő stílusok, a tehetség közös nevezőjében találkoznak. Az anyagot az őt jellemző avatott kézzel *Petrovics Elek* rendezte el, akinek a kiválogatás zsűriszerű műveletében is része volt.

A Társaság halottainak termében, festészetünk múlhatatlan nagyja, *Szinyei Merse Pál* és *Rippl-Rónai* mellett *Tornyai János*, *Strobenz Frigyes*, *Perlmutter Izsák*, *Matyasovszky-Zsolnay László*, *Magyar-Mannheimer Gusztáv*, *Csáktornyai Zoltán* művészetét idézik a képek. Az élők munkáinak sorát oly mesterek adják, mint *Csók István*, *Vaszary János*, *Rudnay Gyula*, *Kosztai József*, *Iványi-Grünwald Béla*, *Réti István*, *Fényes Adolf*, *Glatz Oszkár*, *Kernstock Károly*. A másik, újabb, évjárat dolgában jóval fiatalabb mesteri vonal: *Szüle Péter*, *Egry József*, *Aba Novák Vilmos*, *Bernáth Aurél*, *Szönyi István*, *Molnár C. Pál*. De a többiek is, *Hatvany Ferenc* báró, *Basch Andor*, *Vidovszky Béla*, *Herman Lipót*, *Mikola András*, *Pólya Tibor*, *Zádor István* tehetségük teljes formáját mutatón szerepelnek. A plasztika jelességei: *Medgyessy Ferenc*, *Sidló Ferenc*, *Beck Ö. Fülöp*, *Szentgyörgyi István*, *Pátzay Pál*, *Kisfaludi Stróbl Zsigmond*. A festő *Szmrecsányi Ödön* által tervezett, népi ornamentikából fejlesztett szőnyegek is artisztikus értékei kiállításnak.

Dömötör István.

A KÉTEZERÉVES AUGUSTUS.

«*Jupiter arce sua totum cum spectet in orbem
nil nisi romanum, quod tueatur, habet.*»

Vagyis : «Ha Jupiter égi várából a földre néz, nem lát más egyebet rómainál»... Ez a maga idejében jogos büszkeséggel hangoztatott latin distichon friss időszerűséget kapott ma, amikor az olasz lélekben hatalmas erővel lángolt fel a *rómaiság* tudata. Erő és hatalom harsonázik az itt idézett distichon mögött, amint hogy Mussolini, a birodalom megalapítója» (Etiopia meghódításával kapta ezt a díszítő jelzőt a Duce) egy-egy kijelentése hátterében ifjú fassiszta légiók lépteinek döngését és az új Itália felfokozott heroizmusát érezzük.

Aki a régi Olaszország polgárait látta, az alig ismerne rá a «Marcia su Roma» után kialakult típusra. A fassizmus a latin történelem legmélyére, az ősi gyökérig nyúlt le és erre az alapra ágyazta a jelen roppant munkáját és a jövő céljait. Róma, az «Urbs» fogalom lett, jelentősége egyre nő, «Itália», mint elnevezés lassan elsikkad és katonás keménységű latinsággal harsog az új név : *Imperium Romanum*.

Ezek a gondolatok önkéntelenül elfogják a szemlélőt, ha bejárja a római «Palazzo delle Esposizioni» helyiségeit, — ahol szeptember 23-án nyitotta meg a Duce a «Mostra Augustea della Romanita»-t, a bimillénáris Augustus-kiállítást — és séta közben nemcsak néz, hanem lát is. A tegnap elsüllyedt liberális világnézetű irodalomtörténetírás szelíd megrovásban részesítette a római caesari aranykor poétáit, nemcsak Horatiust, Brutus szabadságharcos katonáját, hanem Vergiliust, az egykori szelid mantovai parasztfiút is, hogy Philippi után leültek a zsarnok asztalához, sütkéreztek az augustusi udvar verőfényében és dicsőítették a szabadság vérbefojtóit. Ilyen megvilágításban és különösen nálunk, ahol a XIX. században a «zsarnokgyűlölő» Petőfi volt az uralkodó planéta az irodalom egén, tetszetős volt ez a beállítás. Petőfi korszakának szabadságzelleme valóban a *haladást* képviselte akkoriban. De az is tény és a történelem mai világánál szemlélve, aligha vitatható, hogy Brutus és társai, akik Kr. e. 44 március idusán huszonhárom tördőfessel meggyilkolták Pompejus oszlopánál Julius Caesart, a diktátort, tulajdonképpen *reakció*sok voltak és egy haladó és útjából mindent elsodró korszellemmel kerültek szembe. A római *Respublica*, amelynek olyan derék és kemény harcosai voltak, mint a fiait is kérlelhetetlen igazságossággal hóhér bárdja alá juttató Lucius Junius Brutus consul, az egyszerű és a szomszédokkal háborúskodó vitéz pásztornépet a Tarquiniusok bukása után jelentős hatalommá növesztette az akkor ismert világban, sőt már a világbirodalom alapjait is lerakta. Meghódította Kisázsia, Görögországot, sarúja alá teperte Karthagót, egyetlen komoly vetélytársát, úr volt Hispaniában, sőt a római légiók Julius Caesar vezetésével Gallia földjén is meghordozták a győzelmes római sasokat. De éppen a hatalom megnövekedésével, főleg a második pún háború után fokozódó jólétben a keretek

rohamos tágulásával meglazult, elégtelennek bizonyult, erősen megkorhadt az az alkotmány, amelyre a *Respublica* felépült. Az *Imperium Romanum* roppant nagysága folytán nem tehetette ki már magát az időnkinti consulválasztások ingadozásának, a római polgár szabadságával való élés is sokszor visszaéléssé fajult, s ezért vált szükségessé, hogy a birodalom kormányzása egyetlen erős férfi kezében legyen.

«*Alea jacta est*» — mondotta Julius Caesar, amikor légióival átlépte a Rubicont és tudta már, hogy megbízható hadaival a megrokkant *Respublica* halálát és egy új imperium aranykorát hozza. Őt magát megölték, de csak az embert ölték meg benne, mert a caesarizmus szelleme diadalmaskodott. Unokaöccse, Octavianus személyével megkezdődött Róma császári korszaka. Kétezer évvel ezelőtt látta meg a napvilágot a római Mons Palatinus egyik palotájában G. Octavius, Julius Caesar unokaöccse, aki nagybátyja adoptálásával tagja lett a családfáját Aeneasig visszavivő Julius-nemzetségnek. A törekeny, sápadt fiatalembert Epirusban érte az a megrázó hír, hogy Caesart az összeesküvők 44 március 15-én megölték. Tudta, hogy pillanat vesztenivaló sincs, s a halódó *Respublica* s a feltörekvő császárság küzdelmében az mondja ki a legutolsó szót, aki idejében cselekszik. Váltott lovakkal sietett Rómába, Antoniuszal és Lepidussal megalapította a második triumviratust. A dúsgazdag pénzember Lepidus nem sokat számított hármuk közül. Egyedül Antonius lett volna komoly ellenfél a császárság ellenfeleivel való véres leszámolás után, de Antonius karrierje megroppant az actiumi tengeri csatában. Octavianus egyedül maradt és a polgárháborúk, belviszályok dulásában kimerült Róma az ő lábainál heverve, immár örömet fogadta a békét és szívesen látta benne parancsolóját. A Pontifex Maximus címe után ráruházták a censori és tribunusi titulust is, a *Respublica* címeit és Krisztus előtt 27-ben felvette az *Augustus* melléknevet. Kendőzte a diktátor, az egyeduralkodó látszatát, akárcsak nagybátyja, Julius Caesar is. Augustus nem vezetett győzelmes háborúkat, mint nagybátyja, nélkülözte annak hadvezéri lángeszét, de az államférfiúi kormányzásnak, a hatalmas birodalom erőinek fejlesztésében, gazdagságának, hatalmának megtartásában kiváló képességekkel tündökölt. Új hódítások lehetőségeit teremtette meg. Az ő uralkodása valóban Róma *aranykorának* ragyogó napját sugározta a birodalom felett.

Kétezer év után az egyéves újtűzű *Imperium Romanum* ünnepli most hódolattal a másik, a régi birodalom nagy megalapítóját. Május 9-én, a Via dell'Imperon, a külföldi sajtó páholyában szemtanuja voltam annak, az impozáns és szemképráztató történelmi parádénak, mikor az új birodalom hadereje dübörgött el előttünk. Feketeinges fassiszta légiók, sasos vexiliumokkal, rohamsisakos ezredek, félelmetes harcokcsik, fenn bűgő repülőgépek, ágyúk és az Afrika színeit hozó gyarmati csapatok. S ugyancsak a Via dell'Impero-n a Maxentius Bazilika falában áll fekete és fehér márvány mozaikból öt térkép. Szemlélteti Róma hatalmát, a birodalom területi változásait «ab Urbe condita» 1937-ig.

Ezt kapja sűrítve: az antik világ az ókori Róma értékeit, kincseit az Augustus-kiállításon a néző a modern technika szédületes és varázslatos — ha szabad ezt a profán szót itt használni — feltalálásában, a hit és az elhitetés szuggesztivitásával. Augustus, vagy Scipio Africanus időszerűbb ma itt, és közelebb áll a ma «római polgárhoz», mint az olasz Risorgimento bármelyik nagysága. De nem kell okvetlenül olasznak és fassisztának lennie,

hogy lenyűgözve ne járja az ember végig a nagyszerű kiállítás 64 termét és ne tudja, hogy mit csodáljon: a kábító bőségű anyagot, vagy pedig a remek megrendezést. Aki látott már kiállítást, másfél évtizedes fassiszta korszak idejéből, főként aki megtekintette a «Mostra della Rivoluzione Fascista»-t, meglepődve és elkábulva torpan meg itt a «Mostrá»-n, amely az olasz *Novecento* remeke. A kiállítás célja az volt, hogy rekonstruálják az augustusi korszak teljes és hiánytalan képét, bemutassák a kor művelődési, technikai, útépitési, hadászati, művészeti eredményeit és kitérjenek a köz- és magánélet minden megnyilvánulására. Érzékeltetni kívánták a rómaiság (romanitá) évszázados folytonosságát, Augustus korától, a kereszténység első századain, a népvándorlás harcain, a rinascimentón át a fassizmusig, amely a római szellem új jogfolytonosa. Ez a cél tökéletesen, a várt eredményt sokszorosan felülmúlóan sikerült. Ciglioli archeológus professzor kezét dicséri ez a munka, míg a «novecento» klasszikus stílusában készült és a római diadalív beosztását követő új monumentális homlokzatot Scalpelli építész tervei szerint készítették. A kiállítás anyaga rekonstruált modellekből, művészeti és régészeti emlékekből áll. A plasztikai modellek közül igen érdekes a birodalmi Róma teljes rekonstrukciója. A művészeti emlékek között a legértékesebb az Augustus korabeli művészet nagyszerű alkotása, az «Ara Pacis Augustae», az augustusi béke, az úgynevezett «Pax Romana»-nak emelt oltár. A termeiket rejtett reflektorokkal világítják meg s a látogató együtt kapja a mult minden értékét — hiszen Róma fókuszja volt az egész antik világ kultúrájának — és a jelen minden vívmányát. S itt járva a valóság ízével eszébe jutnak a Duce szavai: «Sempre diritto»... mindig előre.

(Róma, 1937. szeptember vége.)

Mihály László.

Louis Aragon: Úri negyed. *For-dította Nagy András. Budapest, 1937. Athenaeum.*

Ez a kötet a Bázeli Harangok folytatása s így nem egyéb, mint a szerző életregényének egyik közbenső szakasza, mely 1910 körül kezdődik és 1913 július 14-én a francia nemzeti ünnep mámorának életrekeltésével végződik.

Akik ismerik a Bázeli Harangokat — még ha nem is tudott Louis Aragon egészen a közelükbe férközni ezzel a könyvével —, még akkor is és azoknak is csalódást okoz ez a második. Ami szép és lendület volt a Bázeli Harangok-ban a szocializmus hősi korszakának érzékeltetésével, az az Úri negyed-ben már megfáradt szürkeség és demagógia.

A legnagyobb baj tulajdonképpen az, hogy az ember nem tudja, hányszor van ezzel a Provenceból Párisba szakadt, fiatal francia regényíróval.

Röviden: nem tudjuk, mit akar. Az elbeszélés Sérianneban, a délfrancia városkában kezdődik és Párisban akad meg. A tekintélyes vidéki család szétbomlását kapjuk. De ez a kifejezés nem helyes, mert ez a négy ember — a szülők és a két fiú — igazság szerint sohasem volt lélekben együtt, sohasem alkotta a közös vérnek és törekvéseknek azt a szent szövetségét, amit családnak nevezünk. A polgármester-orvos apa hitetlen, az idegbeteg anya vallási tébolyban szenved, az idősebb fiú testét-lelkét eladva az erkölcsi hullák gyalázatos életét éli, a fiatalabb meg származást, multat, szülőket megtagadva nemzetségének új kikezdése szeretne lenni. Új és más kikezdés, de mindenesetre alacsonyabb színvonalú, mint az őseié volt. De vajjon érdem-e a tudatos társadalmi alászállás, különösen, ha belemagyarázott kényszerűségek s góg és em-

beri gyarlóságok, nem pedig mélyen átélt elvek, vagy legalább eszközök süllyesztik odáig az ifjút, akinek min-tája hihetőleg maga a szerző?! E család azonban csak a nehezen kivethető keret. Keret valamihez, talán a háborúelőtti bomlott pszichózis érzékeltetéséhez. Talán, mert ez sem biztos, mint semmi e regény és e szerző esetében. Mert tegyük fel, hogy a szerző hétszeres vétkességet olvas a háború valódi okozóinak fejére és minden gonoszságukban és törpe kapzsiságukban vonultatja fel a nagy kartellvezéreket, az iparmágnásokat, a fegyvergyárosokat, de akkor miért ingadozik?! Miért próbál egyik-másik ilyen főbűnös iránt más oldalról szájalmat kelteni? A rokonszenv felkeltése így lehetetlenség, hiszen ennek a legegyszerűbb lélektani törvény ellenmond. De ugyanígy vagyunk a felvetett munkáskérdéssel, a háború problémájával, az akkor folyó politikai nehézségekkel — személyekkel és elvekkel egyaránt —, hogy egyre jobban nyugtalanít bennünket szerzőnek ez a bizonytalan pártállása. Valóban, a testes könyv utolsó soráig nem tudjuk pontosan, mit is akar Louis Aragon, voltaképpen mi a meggyőződése.

S érdekes, hogy e meg nem határozhatóság ellenére Louis Aragon nem tárgyilagos író. Sőt nem sok ilyen kevésbé tárgyilagos író akadhatott még a regényírás egyetemes történetében. Meglepő az a düh, amivel neki tud rohanni embereknek és dolgoknak. Mintha valóban bosszút akarna állani sérelmekért és megbánásokért, melyekről azonban az olvasónak vajmi kevés fogalma lehet. Számos alakját csak a gyűlölet szülhette. Azért adott nekik életet, hogy kegyetlen halállal pusztítsa el őket. S ha képzelődés is, kell valami alapjának lennie, hogy az olvasó a sorok között mindegyre a szerzőt látja vérbeborult szemmel, bosszút lihegő

ajakkal. A regénynek sok nevezetes, már-már főszerepet játszó alakja van, de egyetlen egy nem kelti fel rokonszenvünket. Még aki jó, annak is rossz a képe az író tolla alatt. S az embereknek e kritikus rajza már nemcsak túlzás, de igazságtalan is. A szerző megvallottan az élet egy szakaszát adja, lehetetlen tehát, hogy abban egyetlen emberi ember nem élt, ne mozgott volna és ne akart volna valamit, ami igazán jó és szép. Talán csak az egy Jean Jaurès, aki azonban nem tartozik szorosan a regénytestbe s aki Aragon könyvének elolvasása előtt feltétlenül kedvesebb volt az olvasónak. Megnyugtatóbb valakinek a szavait idézetként a történelemkönyvekben olvasnunk, mint recsegő gramofonlemezről hallanunk.

Az Úri negyednek azonban még szervi, szerkezeti hibája is van. Szerző az Utóiratban írja, hogy vallomás-sorozatával azt kívánja bizonyítani, hogy szívvel-lélekkel a francia milliók mellett áll, akik Kenyeret, Békét és Szabadságot akarnak. Ezt a célját azonban még csak meg sem közelítette, mert e regényből az olvasó egyáltalában nem tudja meg, kik is azok a francia milliók, akiknek apostolává szegődött. Amint pártállását nem tudjuk teljes határozottsággal megállapítani, úgy azt sem tudjuk, hogy a sztrájkolók, vagy a sztrájk-törők mellé áll-e. Pedig mindkét réteg a Kenyeret, Békét és Szabadságot akaró francia milliók alkotó eleme. Áldatlan, sötét zürzavar az egész regény. Nem egyszer unalmas olvasmány.

Ezek után másodrendű kérdés, hogy műfaj tekintetében sem tudunk eligazodni Aragon munkájában. Bár ezt még a célkitűzés magyarázná: vallomás az életről, melyben minden műfaj bennfoglaltatik. De azért egy könyvben így együtt ez kissé sok. Társadalmi rajz, politikai regény,

bűnügyi históriák szövevénye, patopszichológiás korképek és mindennek betetőzéseképpen giccses szerelmi regény — s mindez négyszáz lapon, túlzás! A fordításban Aragon e művének egyetlen érdeme, erővel, teljes,

tömör stílusa sem mindig tud érvényrejutni. Több, teljességgel értelmetlen mondata van s ezeken kívül is számos szép francia kifejezés lényege sikkad el a fordító keze között.

Dénes Tibor.

A NAPKELET minden közleményeért írja felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.
